

Katoliški Obzornik.

Urejuje in izdaja

dr. Aleš Ušeničnik.

Letnik VI. — Zvezek III.

V Ljubljani, 1902.

Tiska „Katoliška Tiskarna“.

- Vsebina III. zvezka.

Stran

Socialni pomen katoliškega redovništva v svetovni zgodovini. (Dr. M. Prelesnik.)	
Avguštin o redovništvu — Brunetière — Pomen bogomiselnih redov	193
Reformatorična moè redovništva — Socialni vpliv apostolov — puščavnikov, cenobitov	196
Kulturni vpliv benediktinskega reda	200
Providencialni pomen dominikancev in frančiškanov	204
Naloga in zasluge Tovarištva Jezusovega	206
Slovanska in poljska ideja s pismom prof. Zdziechowskega. (Fr. Ks. G.)	
I. Slovanska ideja med Poljaki. — Zakaj Poljaki dolgo nekam odtujeni? — Probuditelji slovanske ideje — Slovanski klub — Slovanska vzajemnost na podlagi katoliške ideje	209
II. Poljska ideja. Idealni cilj poljskega naroda — Poljska narodna duša — Poslanstvo poljskega naroda — Zdziechowski o poljski misli — Pomen poljsko-slovanske vzajemnosti	214
Nekaj filozofije o dokazih za bivanje božje. (M. P.)	
Bistvo kozmološkega dokaza — Ugovori Kanta — Sofizma Kanta	222
Teleološki dokaz — Smotrenost v narodi — Ugovori materializma — Metafizična harmonija — himna Bogu	226
Ob rojstvu naše ustave. (Dr. Jan. Ev. Krek.)	
Dvojni centralizem naše ustave namesto nemškega centralizma — S hudičem izganjati Belcebuba — Dr. Zarnik o politiki duhovščine — Kaplani! — Boj proti konkordatu — Terorizem — Centralizem razpada	232
Boj proti „klerikalizmu“ — znamenje važnih izprememb — Zakaj? — Zgodovina — Dva notranja razloga	237
Hávtz žéí — Težišča treba — Treba katoliške politike	243
Ali je katolicizem princip napredka? (Dr. A. Ušeniènik.)	
Veliko vprašanje v boju vere in nevere — Kaj je kulturni napredek? — Geneza kulture — Raznolike kulturne težnje — Ideal kulture	244
Razni principi kulture — Kulturni pomen verske ideje — Kultura vere in nevere — Katera je prava?	250
Kulturni pomen krščanstva in katolicizma — Katolicizem ne edini, a najvišji princip napredka — Avtoriteta v Cerkvi pravec napredka — Cerkev luènjak v valovanju kulture	255
Resumé	263
Maryan Morawski T. J. — Literarna èrtica. (Fr. Ks. G.)	
Znanstveniki — umetniki — Morawski in Balmes — „Przegląd Powszechny“ — „Wieczory nad Iemanem“ — „Obèstwo svetnikov“ — Morawski in narodnost — Poljska narodna duša	265
Opomini potujèene zemlje. (Dr. M. Prelesnik.)	
Polabski Slovani — razni rodovi — njih zgodovina. — Boji — nesloga — pokristjanjevanje — upori. — Polabskih Slovanov hitra narodna propast — vzroki. — Opomin	269

Socialni pomen katoliškega redovništva v svetovni zgodovini.

... bo častitljiva, posvečena posoda in koristna
Gospodu, za vsako dobro delo pripravna.

II. Tim. 2, 21.

„Kdo ne ve“, je klical svoj čas sv. Avguštin manihejcem, primerjajoč njihovo zdržnost z življenjem anahoretov in cenobitov, „da se množica krščanskih ljudi največje zdržnosti razširja bolj in bolj, od dne do dne, po celem svetu, zlasti pa na Jutrovem in v Egiptu? Nič nečem reči o onih, ki sem jih malo prej omenil, ki docela ločeni od vsakega pogleda ljudi, zadovoljni s samim kruhom, ki se jim donša ob gotovih časovnih presledkih, in z vodo, prebivajo v najbolj odljudnih pokrajinah pogovarjajoč se z Bogom, ki so se ga oklenili s čistim duhom, in kar najbolj blaženi pri premišljevanju njegove lepote. O teh, kakor sem rekel, ne bom govoril: vidi se namreč nekaterim, da so popustili človeške stvari v hujši meri, kakor bi bilo treba, onim namreč, ki ne razumejo, koliko nam njihov duh pomaga z molitvami in njihovo življenje z zgledom, katerih teles nam ni pripuščeno videti. Toda s takimi se nečemo prerekati na dolgo in široko: zakaj kdor tega vzvišenega vrhunca svetosti kar nehoté ne občuduje in časti, kako ga bo spoznal z našim govorom? Le toliko moramo one, ki se ničemurno bahajo, opomniti, da se je zdržnost in zmernost najsvetejših kristjanov katoliške vere tako visoko povzpela, da se zdi nekaterim, da jo je treba omejiti in rekel bi nazaj poklicati v človeške meje: da se je vzdignila tako visoko nad duhove ljudi, sodijo celo oni, katerim to ni všeč.

Toda če to presega našo strpljivost, kdo ne bo občudoval in slavil onih, ki so zavrgli in zapustili mamila tega sveta in zbrani v skupno življenje, kar najčistejše in najsvetejše, družno živé v molitvah in branju in razgovorih: od nikake oholosti napihnjeni, vsled nikake zadrege vznemirjeni, nikake zavidnosti deležni: ampak pohlevni, sramežljivi, miroljubni darujejo najslabše in najvdanejšo življenje kot najdragocenejši dar njemu, od kogar so prejeli zaslugo, da morejo to storiti? Nihče nima ničesar lastnega, nihče ni komu drugemu v breme.

Z rokami si pridobivajo, s čimer se more hraniti telo, pa se vsled tega duh ne more odvrniti od Boga. . . Očetje se ne odlikujejo samo s sveto nravnostjo, ampak tudi z božansko vedo, in v vseh rečeh odlični tudi ne ukazujejo oholo onim, ki jih imenujejo sinove; v zapovedovanju kažejo svoj veliki ugled, kakor kažejo drugi v poslušanju svojo veliko voljo. . . Kar preostaja od potrebnega živeža (in preostaja ga prav dosti, ker delajo z rokami in pa ker si pritrjujejo pri pojedinah), se s toliko skrbjo razdeljuje revežem, da ga delivci niso s toliko pridobili. Nikakor se namreč ne trudijo, da bi imeli živeža v izobilju, ampak vse počnó, da ne ostane pri njih, kar je preostalo, počnó celo to, da obložene ladije pošiljajo v one kraje, kjer bivajo potrebni. Ni mi treba dalje govoriti o stvari kar najbolj znani.

Tako je tudi življenje žen, Bogu skrbno in čisto služečih, ki so kakor se spodobi, odločene v stanovališčih kar najbolj daleč od moških in so z njimi zvezane samo s sveto ljubeznijo in s posnemanjem čednosti. . . To nravnost, to življenje, ta red, ta zavod če bi hotel hvaliti, niti dostojno ne premorem in se tudi bojim, da se ne bi zdelo, da sodim, da samo nakratko razložena stvar ne more ugajati in se mora nad preprostostjo pripovedovavca pridejati tudi koturn hvalivca. To grajajte, manihejci, če morete! Nikari ne kažite naše ljulike ljudem slepim in nezmožnim razločevati! . . .¹⁾

Kako lep je ta zagovor-slavospev, ki ga je katoliškemu redovništvu speval katoliške cerkve veliki učenik sv. Avgustin! In tak slavospev je katoliška cerkev svojemu redovništvu v vseh časih pela, morala peti. Morala ga je peti, pravimo, saj kar je rekel papež Aleksander III. v nekem pisanju na generalni kapitelj o cistercijanskem redu, lahko rečemo o vseh katoliških redovih, da so bili namreč „tolažniki in pomočniki v viharjih, ki so prihrumeli nad Cerkev“, in „sidro, ki je trdno držalo čolnič Petrov med nevihto in vrenjem valov.“ Morala ga je peti, saj če je katoliška cerkev rodovitno drevo, so verski redovi njega cvetovi in sadovi; če je vera katoliška oživljajoč potok, so redovi njega bohotni bregovi/ Katoliški redovi so Cerkvi najtrdnjša obramba in zaslomba/ Še več.²⁾ Redovi in kongregacije so v katolicizmu, če se more tako reči, organi in naravnost orodje katolištva, kakor duhovito pravi francoski akademik Ferdinand Brunetiére. Svetna duhovščina ima v obče v vsakem narodu neko prirojeno teženje, da religijo „lokalizuje“. To se je videlo pred nedavnim časom v Ameriki; v Rimu so se že bali „amerikanizma“, „amerikanskega katolicizma“. Naloga katoliških redov in kongregacij pa je ravno ta, da se upirajo „lokalizaciji“ katolicizma. Redovi in kongregacije imajo namreč poslanje, da iz Rima, središča katoliškega edinstva,

¹⁾ S. Augustinus, De moribus ecclesiae catholicae et de moribus Manichaeorum, lib. I. cap. XXXI.

²⁾ Pr. Revue des deux mondes, zvezek z dne 15. listopada 1901.

pod inspiracijo sv. Očeta bedeče pazijo na vse, kar bi edinstvo moglo spraviti v nevarnost ali je razrušiti. Nepristranski protestantje so se močno čudili temu sredstvu, ki je ima katoliška cerkev, da absorbira heretike in da neizmerno njihovo gorečnost stavi v službo svojega napredka in svoje slave. Heretik je oni, ki ima „svoje mišljenje“. Redovi in kongregacije pa imajo to osobito nalogo, da bedeče pazijo na taka „mišljenja“, ki često v začetku nimajo ničesar, kar bi bilo treba obsoditi; one pazijo na njih razvoj, jih ustavljajo, ako krenejo po napačni poti, in izčrpajo, da jih pomirijo, vsa sredstva, kar jih ima življenjska moč in — ako se sme tako reči — elasticiteta dogmatičnega izročila. Zato po pravici lahko pravimo, da imajo nalogo, da v telesu Cerkve vzdržavajo cirkulacijo edinstva. Ako se zgodi, da se kroženje zadržuje ali kje ustavi, je njihova naloga, da to popravijo. Ako je prehitro, je ustavljajo, in ako krene na napačno pot, je dovedejo na pravo stezo nazaj. Ker je individualni in lokalni katolicizem *contradictio in adiecto*, je naloga teh redov, da pod papeževim vodstvom čuvajo univerzalnost, večnost in povesodnost katolicizma. Oni dovedejo v ravnotežje partikularistične težnje narodnega klera.

V rokah božje previdnosti se je izkazalo redovništvo v vseh časih kot mogočno orodje v prid in čast Cerkve. A to orodje ni pospeševalo samo duhovnega blagra Cerkve, ampak tudi blaginjo in življenjske interese človeštva, katero je prerajalo, reformiralo in posvečevalo, pa tudi gmotno dvigalo. Zato ni le Cerkev dolžna peti mu slavospeve, peti mu jih morajo narodi sploh. Samostani niso bili samo kraji molitve in domovi verskega življenja; bili so tudi vzgojišča krepostnih ljudi, velika agronomična in industrialna učilišča, vzori civilizatoričnega dela. Kakor ob času svetega Avguština so katoliški redovi tudi v drugih dobah kazali svojo dobrotvorno, posvečujočo moč na vseh poljih socialnega življenja. Izkazali so se kot res častitljive, posvečene posode in koristne Gospodu, za vsako dobro delo pripravne. Koliko dobrin je priteklo za narode iz teh posod! Dobroto so narodom izkazovali premnogi redovi s svojim civilizatoričnim in karitativnim delovanjem, drugi redovi pa, bogomiselni, s svojo molitvijo. Tudi ti bogomiselni redovi so v veliki meri pomagali reševati socialna vprašanja. Saj človek je socialno bitje, živi v družbi. Vsak poedinec je ud velikega socialnega telesa in mora kot tak izvrševati določen posel ter tako zadostovati gotovi potrebščini socialnega skupnega telesa. To socialno skupno telo pa mora opravljati tudi funkcijo molitve, da izpolnjuje dolžnost napram Bogu ter da prosi zase in za druge milosti in blagoslova. Ravno bogomiselnost redovništva pa je najpripravnejši, poklican organ, da opravlja to funkcijo. Zato so kakor delavni tudi bogomiselni redovi v vseh dobah kar najlepše in tudi najprimerneje pomagali reševati socialno vprašanje.

Veličastni pojav katoliškega redovništva v zgodovini narodov — kaj je prav za prav drugega kakor zadovoljevanje socialnih potrebščin človeštva! Ali nam mar zgodovina ne potrjuje te resnice?

* * *

Takoj ob svojem postanku je katoliško redovništvo pokazalo blagotvorno svojo reformatorično moč na socialnem polju. Prvi redovniki so bili apostoli ali so se vsaj z obljubami zavezali k hoji za Kristusom. „O apostolih“, pravi sv. Tomaž Akvinski, „moramo sprejeti, da so obljubili, kar spada k stanu popolnosti, takrat ko so vse zapustili in šli za Kristusom.“¹⁾

In takoj po Gospodovem vnebohodu vidimo jeruzalemske vernike, kako pod vodstvom apostolov stopijo skupaj in osnujejo veliko družino enega srca, enih misli: „Vsi, kateri so verovali, so bili skupaj, in vse, kar so imeli, je bilo vseh. Lastnine in premoženje so prodajali in so od tega delili vsem, kakor je kdo potreboval.“²⁾

Ta komunizem se sicer ni mogel dolgo obdržati, vendar je silno lepa in ginljiva prikazen za oni čas, ko je poganski svet reveža zaničeval, ko je Rimljan oholo govoril: „Ali se moreš tako globoko ponižati, da se ti ne studijo siromaki?“³⁾

Drevo katoliške cerkve je hitro rastlo. In tudi cvetovi tega drevesa, redovi so se naglo razvijali in se kazali v vedno določnejši, popolnejši obliki.

Poganizem je hotel sicer s silo podreti vedno krasneje se razvijajoče in rastoče drevo katoliške cerkve. Neusmiljeno je vihtel sekuro nad njim. In odcepil in sklestil je od njega premnoge lepe cvetove, liste, mladike, vejice. A debela samega ni mogel podreti. In na mestu okleščenih je precej zrastle polno drugih cvetov in listov. Najlepše cvetove krščanskega življenja pa, ki jih mesta niso bila vredna, da bi jih gledala in okušala njih vonj, in pa da ne bi padli pod rimsko sekuro ali da ne bi oveneli v žgoči vročini preganjanja, je pa dih Gospodov prenesel v prostrane stepe azijske, v žareče puščave arabske, v skaline sirske in palestinske, na razbeljeni pesek libijski in v grozne votline tebajske. In kmalu so bili vsi ti kraji oživiljeni in so vse te puščave zaduhtele od blagovonja teh cvetov — krščanskih puščavnikov, anahoretov in cenobitov. Samotarci so odmrli svetu: post je bil njihov vsakdanji gost, molitev njih hrana, pomanjkanje in zatajevanje njih razveseljevanje — in vendar koliko so storili dobrega za človeštvo!

¹⁾ S. th. 2, 2, q. 88. art. 4. ad 3.

²⁾ Dejanje apost. 2, 44, 45.

³⁾ Quintil. Declam. 301.

Anahoretje in cenobitje niso iskali stika s svetom. Vendar so se njihove vzvišene ideje iz puščav naglo presajale — presajali so jih njih mnogobrojni obiskovavci — v bližnja mesta, v katerih so cvetele sloveče filozofične šole, kamor so vreli ukaželjni krščanski in poganski mladeniči od vseh strani. Koliko so že na ta način prispevali eremitje za pravo prosveto, za pravo duševno omiko! In pridobili so si v tem oziru velikih zaslug tudi s tem, da so v puščavi kar najzvesteje varovali in čuvali stara krščanska izročila in bili zato proti krivovercem najboljše priče in zagovorniki vekovitih krščanskih resnic.

Pridobili so si velikih zaslug pa tudi s svojo skrbjo za ubožce in bolnike. Saj so oni, ki so si izvolili anahoretsko življenje, ravnajoč se po nasvetu Kristusovem razdelili vse svoje premoženje med uboge. Saj „gole ljubi puščava“, je krasno dejal sv. Hieronim.¹⁾ Pa tudi od tega, kar so si kot puščavniki pridobili z delom svojih rok, so z največjo darežljivostjo naklanjali potrebnim, kolikor je preostajalo od njim neobhodno potrebnega živeža, kakor smo prej slišali sporočati sv. Avgušтина. In ko je v Edesi nekoč nastala velika lakota, je zapustil, kakor nam pripoveduje zgodovina, sv. Efreem Sirec svoj samostan in je tako izpodbujevalno in prisrčno propovedoval bogatinom, da so drage volje odprli svoje zaklade. Efreem je bil načelnik cele oskrbe ubogih; ustanovil je gostišče s 300 posteljami in je celo leto posvetil strežbi in službi ubožcev.

Njihova največja zasluga pa je bila brez dvoma ta, da so s svojim čednostnim življenjem tako mogočno vplivali na zboljšanje nravnosti takratnega sveta. Poganski svet je živel takrat človeka nedostojno življenje. Vsled silne popačenosti, ki je vladala ravno takrat v najsurovejši obliki med narodi, se je duh že skoraj popolnoma izgubil v snovi. Ljudje so se izgubili v svojih mislih in otemnelo je njih nespametno srce. Modre so se imenovali, pa so bili nespametni. In so izpremenili veličastvo neminljivega Boga v podobo minljivega človeka in ptic in čveteronogatih in lazečih živali. Izpremenili so resnico božjo v laž in so častili in služili rajši stvarjem kakor Stvarniku.²⁾ Ljudje so spet postali meso, in skoraj se je že videlo, da se duh ne bo mogel nikdar več dvigniti iz tvarine v višje sfere, da bo za veke utonil v tvarini. Korenine strasti, pregrehe, hudobije so bile že pregloboke. Kdo bi jih mogel izpuliti iz tal? Celo pametnejši so že menili, da je sploh nemogoče ustavljati se strastem in neuspešno prizadevanje premagati hudo. „Vse je polno zločinov in pregreh“, je tožil Seneca, „več se zagreši, kakor bi se moglo s silo zaceliti. Strašanska borba podlosti se bori. Od dne do dne raste veselje do greha in pada sramežljivost. Zametajoč spoštovanje vsega boljšega in svetejšega se pogreza slà, kamor je že.

¹⁾ „Nudos amat eremus“, Hieron. Epistola XIV. Migne, 22, 343.

²⁾ Pr. List do Rimljanov, 1, 21—25.

Pregreha se več ne skriva, ampak stopa pred vseh oči. Tako očitna je postala spačenost in v vseh srcih je zaplapolala tako močno, da nedolžnost ni več redka, ampak je sploh ni.¹⁾

Zroč to spačenost, to moralno propalost človeštva je modrijan Seneca obupal, da bi moglo biti kdaj bolje, da bi se človeštvo moglo še kdaj vzdigniti iz moralnega blata, in je bolešno vzkliknil: „To, mi-slim, je rečeno človeškemu rodu, kar je bilo rečeno ujetnikom, v strahu ždečim med ognjem in sovražnikom: Edina rešitev zmaganim: nobene rešitve ne upati!“²⁾

Pač so si bili ljudje še v svesti, da ne delajo prav. Ali „drugače poželjivost, drugače svetuje razum; vidim boljše in odobrujem, pa grem vendar za slabšim.“³⁾

Kakor je rekel že Aristotel: „Drugo misli in stori človek.“ Oglašali so se pač tudi nekateri poganski modrijani in svarili ljudstvo pred pregreho. Ali „ljudje hočejo rajši zgledov kakor besede.“⁴⁾

Dà, ko bi človek imel zglede krepostnih ljudi pred seboj, potem bi si že upal tudi sam živeti krepostno. Saj zgled ima na človeka tako čudovito moč, da včasi on sam more premagati velik odpor. Če človek vidi, da ga ta ali oni nadkriljuje in prehiteva v kaki določeni smeri, ga naganja neka silna notranja moč, da pohiti za njim in ga doteče.

In glej: poganskemu svetu se naenkrat pokaže življenje krščanskih eremitov, življenje najstrašnejšega pomanjkanja, najtežjega odpo-vedavanja in premagovanja, največje zdržnosti kot živ zgled, kaj človek vse lahko premaga. In takih zgledov se mu je nudilo na tisoče in tisoče. „K vsakemu teh očetov“, piše sv. Avguštin v zgoraj omenjenem spisu, „prihaja najmenj tri tisoč ljudi: zakaj še v mnogo večjem številu bivajo pod vodstvom enega. Poslušajo ga pa z neverjetno vnemo, z največjim molkom, razodevajoč čustva svojih src, ki jih je zbudil v njih njegov govor, ali z vzdihovanjem ali z jokom ali z zmernim in brezglasnim veseljem.“ Kako krasni so bili ti zgledi anahoretov in cenobitov, vzneseno pripoveduje tudi Paladij, škof v mestu Hellenopolis v Bitiniji.

„Takole življenje“, pravi, „živé egipčanski menihi. Videl sem tam mnoge očete, živeče angelsko življenje in hodeče v posnemanju Odrešenika našega Jezusa Kristusa, neke nove, druge preroke, ki so iz tega božjega in čudovitega načina življenja, polnega čednosti, dosegli moč in vplivnost malone božansko; v resnici božje služabnike, ki nimajo nikakih pozemskih misli, ki ne cenijo nič posvetnega. Resnično, ko tako živé na zemlji, bivajo v nebesih. Nekateri izmed njih namreč niti

¹⁾ Seneca, De ira I. II. 8.

²⁾ Seneca, Natur. Quaest. 6.

³⁾ Ovid. Metamor. VII. 19.

⁴⁾ Lactantius, Institutionum divinarum lib. IV.

ne vedó, da je na zemlji še drugačen svet, in tudi tega ne, da biva in se goji v mestih hudobija; resnično ,velik mir imajo, ki ljubijo tvojo postavo', kakor pravi vsemogočni Gospod. (Psal. 118, 165.)

Mnogi izmed njih pa naravnost strmé, ko slišijo o razmerah v svetu, ker so popolnoma pozabili na pozemske stvari. Lepo jih je pogledati, ki v puščavah razkropljeni kot rodni bratje časté svojega očeta Kristusa; ali kako pričakujejo nalik vojski kralja, ali nalik prav urejene družine, gospoda svojega in odrešenika. Pri njih ni nobene skrbi, ne za obleko, ne za jed, ampak samo s hvalnicami združeno pričakovanje prihoda Kristusovega. Zato pa, kadar kdo izmed njih potrebuje stvari, potrebnih za živež, ne poišče mesta, ne vasi, ne brata, prijatelja, sorodnika, starišev, otrok, slug, da bi od njih dobil, česar potrebuje; ampak zadostuje sama volja, ki razprostre roke, da zahvali Boga, odpre in vse dobi na čudovit način. Pa kaj bi dalje govorili o njih veri v Kristusa, ki more tudi gore prenesti (Mat. 17, 19.)? Zakaj premnogi njih so zadržali besneče valove rek, so peš prehodili Nil, zdrobili skale, ozdravljali bolezní, delali čudeže in dela najvišje moči, kar so delali sveti preroki in apostoli: na sličen način dela čudežna dela po njih Odrešenik; in vsem ljudem one pokrajine je znano, da po njih obstaja svet, po njih stoji pri Bogu in se človeško življenje časti. Videl sem tudi drugo neizmerno množico menihov, ki ji ni števila iz vsake starosti v puščavah, v pokrajinah, toliko, da si ne bi mogel zemski cesar zbrati tolike vojske. Ni namreč trga ali mesta v Egiptu in Tebaidi, ki ne bi bila obkrožena s samostani, kakor z zidovi; in na njih priprošnje se kakor na Boga zanašajo narodi. In eni v votlinah, v puščavah, drugi v najbolj oddaljenih krajih, vsi pa povsod kar najbolj med seboj tekmujoč prikazujejo čudovito svojo vajo, kateri so od daleč, se trudijo, da jih kdo drugi ne zmaga v prav opravljenih delih; drugi pa od blizu, da se spričo zlobnosti, od vseh strani jih nadlegujejo, menj ne izkažejo, kakor oni, ki so kar najbolj oddaljeni. Ker sem dobil kar največ dobička od njih, zato sem se odločil to povedati; k tekmovanju in opominu popolnih, v povzdigo pa in korist onih, ki se začenjajo vaditi v svetosti. . .¹⁾

Ko je svet videl te tisoče krščanskih redovnikov in njih angelsko življenje, videl njih ostro pokoro, a navzlic takemu življenju videl njih zadovoljnost, mir in blaženost, se je prepričal, da tudi on lahko premaga nizke strasti in hodi krepostno pot, in je obenem dobil zaupanje v samega sebe in v svoje moči ter se zopet začel zavedati svojega človeškega dostojanstva in spoznavati, da je zmaga nad čutno slastjo najplemenitejša zmaga. Od vseh strani so hiteli ljudje v puščave gledat

¹⁾ Palladius Hellenopolitanus episcopus, Appendix II. Aegyptiorum monachorum historia sive Paradisus (Migne, Patrologia latina, 35, 226, 227.)

in se dat podučiti od teh tisočev in tisočev ljudi obojega spola, ki že na zemlji v mesu živé življenje angelsko. Kdo bi mogel prav oceniti velikansko korist, ki jo je v moralnem oziru imelo človeštvo od teh redovnikov, od njih zgleda in njih zgovorne svarilne propovedi proti zmotam? In kdo bi si usojal tajiti, da je bilo tako katoliško redovništvo kar najbolj sadonosna, najbolj prikladna zveličalna naprava za tiste čase?

* * *

Rimskemu cesarstvu, temu silnemu velikanu, so se že dolgo štele ure. Bolj in bolj se je bližal njega ves svet pretresajoči konec, padec. V notranjem je bil ta velikan že zdavna ves puhel in slaboten. Počasi se je pretakala kri po njegovih žilah. Bolj in bolj mu je zmanjkavalo sape. Katastrofa se je bližala. In ravno ob tem kritičnem času so se pojavili na mejah barbari. In rogajoč se, so se bližali velikanu-slabiču in planili nanj in ga podrli in razbili v drobne kose. Padel je velikan, a v svojem padcu omajal tudi vso svojo kulturo, znanosti, umetnosti, spomenike, postave. Vse se maje, vse se drobi, vse razpada. Vera se preganja iz svetišč, vednost iz dosedanjih zavetišč, čednost in nrvnost beži iz ljudskih bivališč. Šopiri pa se povsodi nevednost, spačenost, barbarstvo ...

V tem usodnem času splošnjega razpada stopi naenkrat na noge mož z velekrasnim načrtom, pa tudi s trdnim sklepom, da hoče ta načrt izvesti: zaježiti prodirajočo povodenj barbarstva, ohraniti svetu dragocene spomenike starodavnosti in kulture, produkt dolgih stoletij, zopet odpreti vedi hramove in zopet dati molitvi in delu čast. Mož s temi plemenitimi načrti je bil sv. Benedikt, ustanovnik novega, po njem imenovanega reda. Sicer je bilo tudi že na zapadu razširjeno meništvo v obeh oblikah, kot anahoretsko in cenobitsko življenje, v Italiji, Franciji, Nemčiji in Britaniji. In je po nekaterih krajih prav lepo cvetelo. Pa vendar ni moglo ovreti rastoče in deroče povodnji barbarizma. Sv. Benedikt jo je pa s svojim redom sklenil ustaviti. Krenil je s svojim redom na novo pot: ni se hotel zadovoljevati z lastno izpopolnitvijo kakor prejšnji redovniki, ampak je sklenil delovati in vplivati na družbo in jo ohraniti, zboljšati, preroditi. In delo mu je šlo čudovito hitro izpod rok. Četa za četo navdušenih mož in mladeničev se mu pridruži in postavi pod njegovo vodstvo. Monte Cassino je naenkrat bil narodom drugi Sijon, — oni hrib Gospodove hiše vrh hribov, o katerem je bilo prerokovano, da se bo povzdignil čez griče in bodo vreli k njemu vsi narodi rekoč: „Pridite in pojdemo gori k Gospodovemu hribu in k hiši Jakobovega Boga, da nas bo učil svoja pota in da bomo hodili po njegovih stezah; ker s Sijona bo izhajala postava in Gospodova beseda iz Jeruzalema. In bo narode sodil in veliko ljudstev svaril, in bodo prekovali meče v lemeže in svoje sulice v srpove: nič več ne bo

narod zoper narod vzdigoval meča in se tudi ne bodo dalje več vadili za vojsko.“¹⁾)

Iz benediktinskega samostana Monte Cassino je v resnici izhajala nova postava, prenavljajoča in prerajajoča celo Evropo. Benediktinski samostani — vsak samostan zvesta podoba nebeške srenje, odtis prave krščanske družine: opat je oče, menihi sinovi, ki naj se bratski ljubijo — so rastle po zapadnih deželah nenavadno hitro in povsod sadonosno delovali za velike interese človeštva.

Pridobili so si pred vsem nevenljivih zaslug za pokristjanjenje Evrope. Rešili so premnogo rodov iz teme nevere in malikovanja. Malone vse dežele nekdanje frankovske države se morajo menihom benediktinskega reda zahvaliti za pokristjanjenje. Benediktinski menihi iz Novega Korveja so od leta 960 delovali kot misijonarji tudi na Poljskem in kmalu potem jako plodovito tudi med polabskimi Slovani. In kasneje so šli benediktinci tudi v druge dežele sveta kot blagovestniki krščanski.

Trajne zasluge imajo benediktinci tudi kot ohranjevalci oziroma nositelji kulture. Marljivo so gojili vedo, božjo in svetno. Iz njih srede je izšlo premnogo dičnih dogmatikov, eksegetov, zgodovinarjev, kanonistov in asketičnih pisateljev, izšlo pa tudi dokaj učenjakov strokovnjakov v izvunbogoslovnih vedah. Kot naravoslovec se je že okoli leta 1000 odlikoval pred vsemi vrstniki benediktinec Adelhard v Bathu na Angleškem. Kot matematika in astronoma sta že v desetem stoletju slovela opata Abbo iz Fleuryja in Heriger iz Lobbesa.

Kulturonosne za zapadno Evropo so še zlasti samostanske šole benediktincev. Povsodi, kjer so ustanovili benediktinci svoje samostane, so osnovali tudi samostansko šolo, v katero so sprejemali mladino sosednjih si posestnikov ter jo izobraževali in vzgajali. V teh samostanskih šolah se je mladina poleg verouka učila tudi drugih predmetov. gramatike, retorike, dialektike, aritmetike in geometrije, poetike in petja, deloma tudi tujih jezikov. Da se niso zametavali v teh šolah staroklasični jeziki, ampak se negovali kar najbolj marljivo, nam priča častitljivi Beda, ki pripoveduje, da so učenci samostanskih šol benediktincev na Angleškem znali latinsko in grško kakor materin jezik. Na Nemškem so cvetele te benediktinske šole zlasti še izza Karola Velikega odredbe glede šol, ki naj se ustanove v posameznih škofijah in samostanih. Daleč na okrog je slovela šola v Fuldi; onkraj Rena pa sta se zlasti mesto Fleury in Clugny lahko ponašali z mnogoobiskano svojo šolo: Fleury je imel včasih do 5000 dijakov. Sloveči šoli sta imela tudi Reichenau in St. Gallen. Nekatera taka benediktinska učilišča stojé še danes, mnogo jih je pa zatrla „reformacija“.

Zgovorna priča zanimanja in ljubezni benediktincev do vede so tudi njihove bogate knjižnice. Benediktinsko redovno pravilo samo je

¹⁾ Izaija, 2, 2-4.

v poglavju 84. velevalo menihom, naj ustanové knjižnice, v prvi vrsti za asketične namene. Benediktinci so kar najbolj marljivo zbirali stare rokopise in jih prepisavali, da bi jih ohranili potomcem in pospeševali študije. Po zgledu Cassiodora so jih začeli prepisovati povsod, zlasti v samostanu Monte Cassino. V Fuldi se je pečalo kmalu okoli 400 menihov s prepisavanjem, in ob času Rabana Maura je bilo tu toliko rokopisov, da so jih komaj mogli prešteti. Monte Cassino hrani še zdaj nebroj starih listin in rokopisov. Knjižnica nekdanje opatije Zwiefalten je imela 466 rokopisov iz 8. in 9. stoletja; Tegernsee pa nič menj ko 2000 rokopisov in 60.000 zvezkov. Še danes hranijo poedine državne knjižnice premnogo s krasnimi miniaturami opremljenih knjig iz benediktinskih samostanov — nemih in vendar zgovornih prič o o benediktincev delavni ljubezni do znanosti.

Kakor znanost so gojili benediktinci skrbno tudi umetnost. Za slikarstvo so imeli v svojih samostanih posebne delavnice, in že v 11. stoletju je sestavil benediktinec Theophilus lepo navodilo za slikarstvo. Znali so prav zgodaj slikati tudi na steklo, in ravno benediktinskemu opatu Gozbertu v Tegernsee se poje slava, da je z grofom Arnoldom iz Vohburga v desetem stoletju izumil slikarstvo na steklo. Gojili so pridno tudi miniaturno slikarstvo in umetno rezbarstvo. Bili so vešči stavbeniki, podobarji, pozlatarji, knjigovezi, kaligrafi, z eno besedo: največji ljubitelji in pospeševavci tehniškega napredka.¹⁾

„Postavanje je sovražnik duše“, je zapisal sv. Benedikt v svojem pravilu in velel svojim redovnikom, naj združujejo z molitvijo tudi ročna dela. In so jih združevali in tudi vernike učili združevati jih. Na ta način pa so si pridobili neprecenljivih zaslug tudi s pospeševanjem gmotnega blagostanja narodov.

Bili so učitelji narodov v poljedelstvu. Premnoge pokrajine evropske so obdelali stoprv benediktinci; dobršen del srednje in severne Evrope namreč ni bil pred njih prihodom nikdar obdelovan od človeške roke. Le njihovi vztrajnosti, vnemi in požrtvovalnosti je bilo mogoče izpremeniti najneplodovitnejše kraje v rodovitno polje in gorice. Potrebili so zarastle gozdove in neprodarno grmovje, izsušili močvirja, preorali in obsejali ledine in celine, sezidali mostove, zajezili reke in potoke in izdelali ceste. In naselili so kolonije in obljudili pokrajine, ki so bile prej samo divjim zverem bivališča in skrivališča. V senci opatij so se hitro začele dvigati vasi in mesta. Poleg poljedelstva so sami negovali in druge učili negovati tudi živinorejo na severu, vinorejo, sadjerejo in zelenjad v toplejših pokrajinah.

Povzdignili so tudi rokodelstvo in obrt. Smelo lahko trdimo, da so ravno oni največ storili za razvoj svobodnega rokodelskega in

¹⁾ Pr. Heimbucher M. Dr. Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche. I. B. 175 sl.

meščanskega stanu. V svojih samostanih so imeli vzorne delavnice vsake vrste. In prvi so v večjem obsegu postavili načelo, da se mora delo deliti.

S socialnimi idejami pa so vedno lepo združevali ideje versko in npravnostno vzgajajoče. Ker so sami opravljali ročna dela, ko je vendar v očeh ljudstva njih stan veljal za najvzvišenejši, so tudi ljudstvo navdušili za delo in delu dali spet čast. Ker so svoje opatije zidali na kmetih in so trajno bivali v enem samostanu, so ljudi, ki poprej niso mogli in niso hoteli vredno in dostojno pojmovati in čislati ideje zasebne lastnine, s svojimi nauki in zgledi znali privaditi domu in kmetiji ter jim vcepiti ljubezen in veselje do rodne ali od njih obdelane grude. Na ta način so koristili pa tudi mestom, ker so tako prečili, da ni vse tiščalo v mesta in se ni tam nabiralo preveč brezposelnih postavačev. In naučili so ljudi spoštovati tudi tujo last. Ker so kmalu, kamor so prišli, naučili ljudi, da je samostan in njega imetek nedotekljiv, so lahko hitro naredili korak dalje in jih učili, da morajo sploh vsako tujo last pustiti na miru. In ljudstvo jih je rado poslušalo, saj je videlo v njih svoje učitelje in dobrotnike, ki so mu v vseh ne-zgodah, ob draginji, lakoti, bolezni, povodnji, požaru in vojski izkazovali največja duhovna in telesna dela krščanskega usmiljenja.

In v podobnem zmislu so delovali vsi drugi na podlagi benedik-tinskega pravila ustanovljeni redovi: kamaldulenci, valombrozanci, gramon-tenci, trapisti, fejanți in kartuzijani. Ali niso v tem duhu in zmislu dolujoč dobro reševali socialne naloge svojega časa?

Prišlo je zbegano 13. stoletje. Med evropskimi narodi je zavladal čuden nemir, vihravo gibanje, premikanje, valovanje. Duhovi so globoko razburjeni. Vse vrè. Vse hrepeni in koprne po nečem višjem, po nečem novem in ne mare več za vsakdanjosti in malenkosti. Ogenj, ki je raz-vnemal in ogreval krščanskim narodom prsi v prejšnjih dveh stoletjih ob križarskih vojskah, je sicer že vidno pojema, toda ljudje imajo še vero, in če njena lučka včasih pojema ali ugasne, jo še prižgò; ali tako svitla se jim ne zdi več kot prej, želé si vso drugačno, vse bolj svitlo. Ljudje še poznajo krepost, in če jo sempatja zakrije temna zavesa pregrehe, to zaveso spet pretrgajo, ko zaslišijo glas petelinji — glas vesti; ali odgrinjajo jo že jako neradi, in če bi le mogli, bi zaglušili oni neprijetni glas. Ljudje so še pokorni oblasti, duhovski in svetni, ali že tako neradi. Ljudje se še zavedajo, da so civilizirani in za take hočejo tudi veljati, pa ta civilizacija se jim zdi preskromna, še preveč detinska.

In hujše in hujše vrè v ljudeh. In bolj in bolj so nemirni duhovi. Bolj in bolj se širi nezadovoljnost z dosedanjim redom, širi se pa z

njo tudi nevera, nenravnost in posurovelost. Ljudje, ki so prej živeli življenje olikanca in poštenjaka in postavljali za vrhovno merilo in pravilo svojega delovanja zakonitost, razum in pravičnost, so začeli počenjati silovitosti, surovosti, krivico, nečloveška dejanja. Pa tudi med nižjimi slojevi se je vedno bolj širil duh, ki je vel od zgoraj, duh razdraženosti, nemira in upornosti. In tega duha so najbolj netili verski fanatiki in nemirneži. Ker pa ljudstvo ni moglo ustrezati vsem zahtevam teh fanatikov, se je vdalo verski brezbriznosti in mlačnosti ter začelo uživati dobrote tega sveta, anti češ uživajmo jih, dokler jih moremo; vsaj to zabavo si še lahko svobodno privoščimo. In uživali so jih, uživali slastno in hlastno.

To uživanje jih kajpada ni utešilo. „Kakor se lačnemu sanja, da je, ko se pa zbudi, je prazna njegova duša, in kakor se žejnemu sanja, da pije, in ko se zbudi, je truden in še žejen in je prazna njegova duša“¹⁾ — tako se je zgodilo tudi njim. Uživanje pozemskih dobrot jih je sicer zadovoljilo za hip, za stalno jih ni moglo. In udali so se še večji brezbriznosti in še večjemu uživanju ali vsaj pohlepu po uživanju in udobnosti. In še bolj se je širil duh upornosti, razdraženosti in nemira. In vera in nrvnost, Cerkev in krščanska družba je bila v nevarnosti, da potepta in pogazi njene ideale v modernem lišpu šopireče se staro poganstvo.

V tem času pa — kakor krasno poje Dante —

Previdnost, ki ravná svetá širine
 In vsak ustvarjen um, če nje se loti,
 Premaga, preden pride do globine,
 Da ljubljencu gre svojemu naproti,
 Ki z njo je v sveti krvi kot z nevesto
 Zaročil se na golgotski planoti,
 Bolj varno in do konca Njemu zvesto,
 Pozove v službo dva jej knežja sina,
 Da kažeta povsod jej pot in cesto.
 Po vnemi eden lik je serafina,
 A po modrosti drugi tu na zemlji
 Bil žarek svetlega je kerubina.²⁾

Ta kneza, poslana od božje previdnosti, da rešita Kristusovo nevesto Cerkev in družbo preteče nevarnosti, sta bila sv. Frančišek in sv. Dominik, ustanovnika dveh novih, v resnici providencialnih redov.

Sveta ta dva moža sta krenila zopet na popolnoma drugačno pot, kakor so jo hodili dosedanji redovniki. Ne umikata se v puščave kakor orientalski menihi v prvih stoletjih krščanstva. Tudi nečeta s

¹⁾ Izaija, 29, 8.

²⁾ Dante, Parad, cant. XI.

svojimi redovniki biti zaprta v enem samostanu kakor benediktinci. Med ljudstvo gresta, med ljudstvo pošiljata svoje redovne sinove, kakor bi vedela že naprej, da bodeta po tem potu stopajoča najlažje reorganizirala in reformirala človeštvo in najhitreje rešila veliko in težavno socialno nalogo tiste dobe. In zgodovina jima mora dati izpričalo, da sta oba krasno reševala socialno vprašanje svojega časa.

Enega učenci in redovni sinovi so oblečeni v siromašno, robato obleko. Zapustili so vse bogastvo, vse premoženje, sleherno last in vsa mamila in vabila sveta ter so si revščino izvolili za družico in nevesto. In s to spremljevalko so se napotili v sela, trge in mesta, da povsod z zgledom in besedo pridigujejo ljubezen do uboštva, do zatajevanja, do žrtvovanja in do križa. „Per cruce[m] ad lucem!“ je njihovo geslo, posnemanje Kristusa njih ideal, besede Gospodove: „Ako hoče kdo za menoj priti, naj zataji sam sebe in vsak dan zadene svoj križ in naj gre za menoj!“ pa so stalni refren njihovih propovedi.

In dobro so opravili ti novi redovniki, kamor so prišli. Z demokratičnim duhom prepojeno ljudstvo jih je povsodi rado sprejemalo. Kako bi jih ne! Saj novi ti redovniki niso v pustinjah živeči samotarci in niso menihi tičeči v bogatih opatijah. Iz srede ljudstva so izšli; med preprosto ljudstvo zopet zlasti radi prihajajo. Sicer se ne bojijo prestopiti praga palače ali knežjega dvora, saj so premnogi izmed njih visoko izobraženi in kot dogmatiki ali eksegetje ali zgodovinarji ali kano-nisti ali pa kot filologi, naravoslovci, geografi ali kot matematiki slové daleč po svetu. Vendar so jim najljubše pastirske kočé, hiše preprostih kmetov in meščanov, ker najbolj poznajo teh slojev ljudi in njih strasti, nagnenje in naziranje. Med te sloje najrašji prihajajo in sami revno ter strogo živeči oznanjujejo Kristusa ubogega, začetnika in dokončavca vere, ki je za sebi predpostavljeno veselje pretrpel križ in ni maral za zasramovanje, kateri, ko je bil v božji podobi, ni štel v rop biti Bogu enak in je sam sebe v nič storil, ko je podobo hlapca vzel nase, se vpo-dobil človeku in po vnanjem bil najden kakor človek; ki je sam sebe ponižal in je bil pokoren do smrti, smrti pa na križu, zato ga je pa Bog povišal in mu dal ime, ki je nad vsa imena...¹⁾

In velikanski je bil uspeh takega njihovega propovedanja. Oživili so v srcih že pozabljenega evangelijskega duha, obdržali ljudstvo v pravih mejah in rešili človeško družbo iz brezdna nevere in barbarstva, kamor je že tonilo.

Reševali so ljudstvo pa tudi iz materialnega obubožanja. Naj omenimo tu samo blaženega Bernardina Feltranskega, ki je ustanavljal razna društva v podporo potrebnih, ustanovil na mnogih krajih tudi ‚montes pietatis‘, da bi iztrgal nižje ljudske slojeve iz rok oderuštvá in preprečil obubožanje...

¹⁾ List do Hebrejcev, 12, 2; do Filipljanov, 2, 6-6.

Kako so pa delovali sv. Dominika učenci in redovni sinovi, je tudi znano. Božja previdnost je obudila njihov red, da zatrè sektí albigencev in valdencev, ki so pretili veliko škodo Cerkvi in človeški družbi. Albigeni in valdenci so bili takorekoč socialni demokratje, komunisti, nihilisti in anarhisti 13. stoletja v socialnem oziru, kakor so bili gnostiki in manihejci taki demokratje v verskem pogledu. Ta krivoverstva namreč niso imela kakor v starem času samo teoretičnega, ampak tudi praktičen značaj.

Počenjanje albigencev in valdencev na južnem Francoskem ni bilo nevarno samo za Cerkev, ampak za ves socialni red. Prav po načinu gnostikov in manihejcev so hoteli izpodkopati krščanstvu temelj: tajili so svete zakramente, tako zakrament svetega zakona, tajili so vstajanje od mrtvih, slavili so samomor z zastrupljenjem ali z izstradanjem, zavrgli božjo službo in cerkev. V nevarnost so spravili pa tudi obstoj vsega socialnega reda. Učili so, da se mora last popolnoma odpraviti. In dosledno temu nauku so tudi delali. Sežigali so samostane, do smrti bičali menihe ali jim pa z živega telesa slačili kožo, rušili so cerkve in gradove, skrunili žene in ropajoč in moreč pustošili pokrajine. Rušili so pa tudi temelje krščanske družine. Tako se je grof Rajmund tuluški petkrat dal ločiti od svojih žen . . .

In tu zagledamo sv. Dominika, kako peš, bosonog, z vrečico na hrbtu in s popotno palico v roki, prepotuje deželo in pridiguje zapeljanemu ljudstvu. Svoj živež si priberači. Njegova postelja je često samo kupček slame; večkrat prenočuje, ne meneč se za svoje sovražnike, pod milim nebom v cestnem jarku. Po ukazu Bogorodice je uvedel svetnik — kakor pripoveduje legenda — rožni venec, ki se hitro povsod razširi. In velikanski je bil uspeh, ki so ga imeli sv. Dominik in njegovi redovni sinovi s svojimi pridigami in molitvami. In kakor v pobijanju krivoverstva albigencev in valdencev si je dominikanski red pridobil velikih zaslug tudi kot voditelj inkvizicije proti raznim krivovercem, revolucionarjem in proti takim judom, ki so se navidezno dali krstiti, da bi krščansko ljudstvo lažje izsesavali in odirali. Ali ni poleg svojega obsežnega znanstvenega delovanja tudi na ta način vneto delujoč rešaval lep kos socialne naloge tedanjega časa?

In zopet je privrelo viharo stoletje, 16. stoletje z luteranskim hudounikom, ki je grozil uničenje rimsko-katoliške cerkve in vseh njenih lepih nasadov, naprav. In božja previdnost je zopet poklicala v življenje nov, jezuitski red, Tovarištvo Jezusovo, ki je imel nalogo upreti se prodirajoči povodnji in jo zaježiti. In novi red je krasno vršil svoje poslanje in zvanje, vršil z nadnaravnimi sredstvi:

z molitvijo, z marijanskimi kongregacijami, z duhovnimi vajami, s pridigami in z ljudskimi misijoni, vršil pa tudi z naravnimi sredstvi: z pisateljstvom, z gojitvijo vseh vej cerkvene in svetne znanosti in vede, zlasti pa s podukom in vzgojo mladine. Kdo ne uvidi, da je bila jezuitska družba, ki je dala toliko učenih eksegetov, da so zavračali protestantizem, ki je razglasil sv. pismo kot edino versko merilo, kar najbolj času primerna naprava?

Pa tudi s svojimi šolami so jezuitje uspešno zavirali prodirajoči luteranizem. Poduk in vzgoja je bila Jezusovi družbi že od postanka ena njihovih glavnih nalog. Učili so mladino vsake starosti: odpirali so elementarne šole, vodili pa tudi gimnazije, akademije, kolegije in vseučilišča. In veličastni so bili uspehi, ki so jih želi jezuitje na tem polju. Hvaliti jih morajo v tem oziru celo njihovi najbolj zagrizeni nasprotniki, protestantje. „Šele jezuitje — pravi protestant Körner — so ustanovili šolstvo, ki je bilo v tisti dobi najbolje organizovano in je zato prav kmalu po zaslugi zaslovelo po celem svetu... Oni so prvi pedagogi, ki postopajo s psihologičnim taktom, ki ne poučujejo in ne vzgojujejo po šabloni, ampak individualno razvijajo, za praktično življenje vzgajajo in zato vsemu šolstvu zagotavljajo v meščanskem in državljanskem življenju pomembno, vplivno mesto... Jezuitje so znali doseči tako npravno čistost, kakršne ni bilo najti v nobeni šoli tedanjega časa 16. in 17. stoletja...¹⁾

Ali niso s takim delovanjem lepo pospeševali ne le blagra Cerkve, ampak tudi socialnih interesov človeštva? In če se ozremo še na neštivilna semenišča za uboge dijake, ki so jih jezuitje ustanavljali skoraj pri vseh svojih kolegijih, kakršno semenišče so ustanovili kmalu po svojem prihodu tudi v Ljubljani (leta 1601), in so s tem omogočili revnim učencem, ki so z naravnimi darovi in brezmadežnim življenjem prekašali druge dijake, da so se mogli naprej šolati — ali niso s tem vršili velečlovekoljubnega dela? In še na drug način so pokazali svoje človekoljubje. Odločno in pogumno so se postavili proti čarovništvu in čarovniškim procesom, ki so zlasti na Nemškem zahtevali nešteto žrtev. Poleg P. Adama Tannerja in P. Pavla Laymana je zlasti odločno nastopil proti veri v čarovnice in proti postopanju ob čarovniških pravadah P. Friderik Spee († 1635). V Würzburgu se je bil seznanil s tem postopanjem, ker je moral do 200 nesrečnih žrtev ljudskega praznoverja spremiti do gromade. Bolj in bolj je bil prepričan, da so te žrtve nedolžne. In leta 1630 je spisal knjigo: *Cautio criminalis vel de processu contra sagas liber*, in je v nji prostodušno, duhovito in temeljito ožigosal te čarovniške procese. Knjiga je zelo omajala vero v čarovnike in čarovnice in mnogo pripomogla, da so se končno ustavile nečloveške čarovniške sodbe...

¹⁾ Körner, *Geschichte der Paedagogik*, Leipzig, 1857, S. 120.

Zgodovina mora dati tudi tovarištvu Jezusovemu izpričevalo, da je tudi ono lepo reševalo socialna vprašanja svojega časa.

In tudi vsem drugim katoliškim redovom, na katere se tukaj nismo mogli ozirati, mora dati podobno izpričalo in pohvalo: da so bile res častitljive, posvečene posode in koristne Gospodu, za vsako dobro delo pripravne; in da bi bila Evropa v industriji, agrikulturni in sploh civilizaciji danes še daleč nazaj, da niso redovi pripravljali pota silnemu napredku naših dni. In gledé vseh potrjuje, da njihov pojav v zgodovini ni prav za prav nič drugega kakor zadovoljevanje socialnih potrebščin človeštva v različnih njegovih dobah.

„To grajajte manihejci, če morete! Nikari ne kažite naše ljulike ljudem slepim in nezmožnim razločevati!“ Te besede sv. Avguščina lahko zakličemo vsem klevetnikom katoliškega redovništva. Grajajte je, če je morete! Z zgodovinskega in socialnega stališča ga ne morete...

„Kdor je pa čital“ — pravimo z Balmesom¹⁾ — „življenjepise starih očetov v puščavi brez notranje ganjenosti, brez globokega občudovanja, brez resnih misli; kdor malomarno stopa mimo razvalin stare opatije, ne da bi si bil iz grobov v spomin priklical senc starih menihov, ki so tukaj živeli in se ločili s tega sveta; kdor hladnokrvno stopa po hodnikih in celicah polrazrušenih samostanov, ne da bi se čutil obvladanega od veličastnih spominov, ne da bi začutil v svoji duši nagona k raziskavanju, — ta naj zapre letopise zgodovine in naj opusti vse študije o lepem in veličastnem. Za njega ni zgodovinskih spominov, ni lepote, ni velikosti; njegov razum objema tema, njegovo srce tiči v prahu!“

Dr. M. Prelesnik.

¹⁾ V. Die katholischen Klosterorden in ihrer Bedeutung für die Weltgeschichte von J. Balmes, 2.

Slovanska in poljska ideja.

S pismom profesorja Zdziechowskega.

I. Slovanska ideja med Poljaki.

Živo so nam še v spominu časi, ko so se v javnosti slišali glasovi odličnih Poljakov: „Mi nismo Slovani, mi smo Poljaki!“ Avstrijski Slovani so morali večkrat izkusiti, da jih Poljaki ne priznavajo za bratske narode. Marsikdo, ki je prišel v osebno dotiko z omikanimi Poljaki je bil bridko razočaran, ko je videl, da celo mnogi avstrijski Poljaki, čisto nič ne vedo o južnih Slovanih. Znani so nam celo slučaji, ko izobražen avstrijski Poljak ni vedel, da Slovenci sploh bivajo. Morebiti so to izjeme. Dovolj je, če omenim, da najnovejša sicer izborna priročna zgodovina poljskega slovstva ¹⁾ Slovencev in Hrvatov ne pozna, in vendar bivata pisatelja (Anton in Nikolaj Mazanowski) te knjige v Avstriji.

To razmerje Poljakov do drugih Slovanov ima gotovo svoje razloge v značaju in zgodovini poljskega naroda. Poljaki so med vsemi Slovani prvi dosegli visoko stopinjo samostojne kulture. Njihovo narodno kulturno in državno življenje je že zgodaj dobilo posebne, strogo določene svojeobrazne oblike. Poljski narod se odlikuje po enotnem značaju, po ostro določeni narodni individualnosti. Odtod narodni ponos, ki tudi najpreprostejšega Poljaka prešinja z globoko zavestjo, da je sin plemenitega viteškega naroda poljskega. Tudi poljski jezik se med slovanskimi jeziki odlikuje po svojem samostojnem značaju, po finih niansah, ki so celo Slovanom težko dostopne. K vsemu temu se pridružuje še zgodovina poljskega naroda. Poljaki so bili največ v dotiki z Rusi; toda ta dotika ni bila prijateljska. Med Poljaki in Rusi so bili dolgi boji, ki imajo svoj globlji razlog v nasprotju med zahodnim katoliškim in med vzhodnim kulturnim in verskim svetom. Po razdelitvi Poljske so se Poljaki še bolj vglobili v se; uničenje njih politične samostojnosti ni strlo njih narodne samostojnosti, marveč jo je le še tesneje ogradilo. Po zadnji nesrečni vstaji l. 1863. so se Poljaki začutili zapuščene od drugih narodov; njih mišljenje in delovanje se je zdaj še bolj omejilo na lasten narod, ker so videli, da se ne morejo zanašati na tujo pomoč. Zato se niso več toliko menili za solidarnost z drugimi narodi in tudi za slovansko vzajemnost so bili malo občutljivi, saj so imeli toliko žalostnih spominov na slovanske Ruse.

¹⁾ Podręcznik do dziejów literatury polskiej. Kraków 1902. Nakładem Friedleina. — Str. 1.

Vsled tega so pa tudi Poljaki izgubili mnogo simpatij pri drugih narodih. V prejšnjem stoletju so bili Poljaki izmed Slovanov dolgo najbolj popularni med evropskimi narodi. Ko se je pa ohladilo razmerje Poljakov do drugih narodov, so se nasprotno ohladile tudi simpatije drugih narodov. Rusi so postajali vedno bolj popularni, kar gotovo ni ugodno vplivalo za Poljake. Francozi so se začeli vedno bolj zanimati za Ruse; Rusi se pa splošno ne izražajo prijazno o Poljaki. Onim Nemcem, ki se znajo povzdigniti nad narodnostne in politične strasti, so Rusi že mnogo bolj simpatični kakor v se zatopljeni, skoraj nedostopni Poljaki. Slišal sem nemškega profesorja, ki je jako naklonjen Slovanom, posebno Rusom; o Poljaki je pa tožil: „Die Polen sind so exclusiv!“

Taka ločitev od drugih narodov je nenaravna in neugodna za narodni razvoj; posebno nenaravna je ločitev od bratskih narodov po rodu in jeziku. Med Poljaki so se vedno našli posamezni možje, ki so to uvideli in iskali stika s slovanskimi narodi; bolj odločno in splošno pa se je med Poljaki oglasila ideja slovanska šele v zadnjih letih.

Eden prvih Poljakov, ki so delali za slovansko idejo, je bil publicist in beletrist Bronislav Grabowski (1841—1900). Od l. 1870. dalje je Poljake marljivo seznanjal z drugimi slovanskimi narodi. V razne Poljske liste je pisal o Čehih, Hrvatih, Bulgarjih in Slovencih. L. 1872. je v poljski „Niwi“ napisal članek: „Slowieńczy, narod i dzieje“ (dzieje = zgodovina). Posebno velik prijatelj je bil Čehom. Večkrat je obiskal Prago, zanimal se je za vse češko kulturno življenje in o njem poročal svojim rojakom. Še l. 1881. je tožil, da nima nič sotrudnikov pri svojem delu.

Izborni in ugledni „Przegląd Powszechny“, ki so ga l. 1884. ustanovili poljski jezuitje, je najbrže prvi poljski list, ki je slovansko idejo sprejel v svoj program. Za to ima največ zaslug njega ustanovitelj genialni jezuit Morawski († 1901). V program svojega lista je zapisal besede: „Poleg domovine še posebno želimo naše čitatelje zblížiti s slovanskimi narodi, s katerimi nas veže pokoljenje, jezik, sosedstvo, pogosto zgodovina in celo politični interes, in o katerih se pri nas tako malo vé in malo misli, gotovo manj, kakor drugi narodi o nas vedó in mislijo.“ Sam se je živo zanimal za Ruse in za njih versko in kulturno življenje. Z veliko ljubeznijo je pisana njegova krasna študija o genialnem ruskem patriotu Vladimiru Solovjevu (Przegląd. Pow. l. 1890).

Ker je bil Morawski sam preobložen z delom, je vzpodbujal svojega redovnega sobrata Badenija (brat nekdanjega ministerskega predsednika), da je potoval po slovanskih deželah in poročal o življenju drugih Slovanov. Zanimive Badenijeve potopisne črtice o Slovencih, Hrvatih, Srbih in Slovaki, najprej objavljene v „Przeglądu“,

so l. 1893. izšle v posebni knjigi „Między Słowianami“. V uvodu toži, da so Poljaki le prevečkrat napačno poučeni o drugih Slovanih, ker jih poznajo le iz nemških, ruskih in ogrskih virov. Bridko mu je bilo, ko je moral na svojem potu pogosto slišati pritožbe proti Poljakom; priznati je moral, da so te pritožbe v mnogem opravičene. Menil je, da te pritožbe večkrat izvirajo odtod, ker so avstrijski Slovani o Poljaki napačno poučeni iz nemških listov. O tedanji avstrijski poljski politiki ni hotel izreči nikake sodbe. Odločno je pa poudarjal, da se morajo Poljaki sploh približati drugim Slovanom, ki tudi tako hrepené po zblizanju s Poljaki. O Slovencih piše jako simpatično; opisuje kulturno in slovstveno življenje ter ob kratkem karakterizira naše časopise.

„Przeгляд Powszechny“ je vedno poročal o drugih Slovanih, seveda kolikor je bilo mogoče pri pomanjkanju delavcev in zanimanju za to stvar. Letos se je pa začel z novo živahnostjo zanimati za slovanske narode. V prvi letošnji številki je prinesel simpatično pisan referat o našem „Dom in Svetu“; le žal, da gosp. referent (J. Magiera) ni imel povsem točnih podatkov.)

Nikoli se pa ni še tako naravnost in odločno dotaknil ideje slovanske vzajemnosti, kakor v kratkem članku „Mi in oni“ (Nekoliko besed o našem razmerju do drugih Slovanov) izpod peresa znanega profesorja Zawilińskiego. Profesor Zawiliński je že mnogo storil za slovansko idejo; v „Novi Reformi“ je objavil že celo vrsto „Slovanskih pisem“.

Iz članka „Mi in oni“ hočemo podati nekoliko misli. Zawiliński omenja čudno vlogo, ki jo je igralo poljsko društvo „Ognisko“ ob Prešernovi slavnosti na Dunaju. Najprej so sploh odpovedali svojo udeležbo, kakor bi ne bili Slovani, ampak samo Poljaki; potem so se pa slavnosti udeležili tako, da so na poseben način pokazali svoje mišljenje. Ni čuda, da Slovani pri Poljaki pogrešajo slovanske solidarnosti in jih smatrajo za tujce v družini slovanskih narodov. To ni brez vzroka. Zawiliński se ne čuti poklicanega, da bi govoril o politiki in parlamentu; ozira se le na kulturo in literaturo. Gotovo smo lahko ponosni, pravi Zawiliński, na našo tisočletno kulturo in vsaj petstoletno znanost in literaturo. To nam tudi drugi Slovani radi priznajo in nas cenijo. Ali nas pa to opravičuje, da preziramo ali vsaj ignoriramo vse to, kar je slovansko, pa ne poljsko? Ali naj bomo vedno „pav narodov“, dasi nam to škoduje? Poljaki se malo ali skoraj nič ne zanimajo za zahodne in južne Slovane; ne brigajo se za zvezo s temi Slovani. Tem bolj marljivo pa na tem polju delajo Rusi. — Mickiewicz je v svojih

) V letošnji četrti številki pohvalno omenja Iv. Prijatelja študijo o poljski pesnici Konopicki.

predavanjih o slovanski literaturi rekel: Poljska in Rusija se javljata na evropskem pozorišču kakor dva viteza s spuščeni vizirji; nihče ni še odkril njih gesla in njih tajnosti. Toda usoda teh dveh sil bo rešila ne samo veliko vprašanje o premoči v Slovanstvu, ampak tudi življenska, verska, filozofična in socialna vprašanja. Mickiewicz pa tudi pravi, da Slovanov ne more združiti fizično nagnjenje skupne krvi, ampak le ideja splošna, velika, ideja z možna obseči celo njih preteklost in prihodnost. — Ta ideja pa je ideja pravice. Po nji težé Poljaki, po nji hrepené vsi slovanski narodi, naj jih že tlačí tiranski jarem ali nestrpnost drugih narodov. Za to pravico se boré vsi Slovani; in kdo naj jih vodi, če ne Poljaki, nad katerimi se je dopolnila največja krivica! . . . Ta ideja velikih poljskih pesnikov ne sme ugasniti. Za tako delo pa bodo Poljaki sposobni le, če se zblížajo z drugimi Slovani, se medsebojno spoznavajo in razumevajo. — Kar se je dovršilo v zadnjih mescih, daje Zawilińskemu nado, da Poljaki začenjajo umevati svojo nalogo. V Krakovu se je ustanovil „Slovanski klub“, za kar ima največ zaslug vseučiliški profesor Maryan Zdziechowski.)

V Krakovu je središče poljskega življenja. Dobro znamenje je, da se je ravno v središču najprej oglasila slovanska ideja. Tu je bil drugi slovanski časnikarski shod, tukaj so Poljaki slavili Puškinovo stoletnico in letos Gogoljevo petdesetletnico.

Maryan Zdziechowski, ustanovitelj „Slovanskega kluba“, je profesor modernih literatur na krakovskem vseučilišču. Znan nam je bil že po svojih „Literarnih črticah“ (Szkice literackie), ki po pravici nosijo geslo „Ad astra“; v njih odseva simpatičen značaj, navdahnjen s plemenitim idealizmom. Za svojih vseučilišnih študij v Peterburgu in Dorpatu se je seznanil z ruskimi narodnimi težnjami, z ideali ruske mladine; prišel je v dotiko s slavjanofili, slišal Vladimira Solovjeva. V ruskem jeziku je napisal črtice iz psihologije slovanskih narodov pod naslovom „Mesianisti in Slavjanofili“ in brošuro o versko-političnih idealih poljskega naroda. Tak mož je gotovo sposoben, da širi slovansko idejo med svojim narodom. Res je nastopil o pravem času, ko je postala Poljakom slovanska ideja že bolj simpatična; dal je pa tudi slovanski ideji med Poljaki globljo podlago, ker jo je z vsem svojim plemenitim poljskim navdušenjem izrazil v obliki primerni poljskemu narodnemu značaju. Zato je njegovo delo v kratkem času imelo velik uspeh; „Slovanski klub“ je hitro dosegel lepo število udov in ima vedno večji vpliv na poljsko občinstvo.

V odprtem pismu uredniku „Slovanskega Přehleda“ (leta 1899.) piše, da je nekdanj imel rešitev poljskoruskega vprašanja za neobhodni pogoj za tesnejšo duševno zvezo med Slovani. Živo je veroval v mirno

¹⁾ Przegład Pow. 1902. št. 4., str. 132—134.

rešitev tega vprašanja, a doživel je mnogo razočaranja. Potem ga je navduševala genialna Mickiewiczzeva misel o poslanstvu češkega naroda kot pravičnega pomiritelju slovanskih razporov; zakaj Čehi so edin slovanski narod, ki nimajo neprijateljev med Slovani.

Popolno, določno in primerno poljskemu značaju je pa Zdziechowski razvil svojo slovansko idejo šele lansko jesen, ko je ob začetku šolskega leta predaval o ilirizmu. (Zdziechowski dobro pozna hrvatsko literaturo.) Ob koncu svojega predavanja je poudarjal dva motiva, ki naj bi Poljake navduševala za slovansko idejo, namreč katoliško slovanstvo in delo za razširjanje kraljestva božjega na zemlji.

Poljaki naj le pogledajo, kako si ruski tisk in ruski učenjaki prizadevajo, da bi vplivali na Slovane. Tako bi si tudi Poljaki morali prizadevati, da bi vplivali vsaj na katoliške Slovane. Poljake, Čehe, Slovake, Slovence in Hrvate veže neka posebna vez, katoliško slovanstvo; njih kultura se je razvila pod vplivom iste civilizacije. Zato naj Poljaki nikar ne prezirajo tako važne zveze s katoliškimi Slovani, ki so Poljakom sorodni po rodu, jeziku in po kulturi.

Podlaga poljskoslovanske vzajemnosti naj bo širja in globlja kakor je izpremenljiva časovna politika. Rusija posebno vsled svoje zunanje moči in velikosti vpliva na Slovane; Poljaki naj se pa približajo drugim Slovanom na podlagi idej, kulture in moralne sile. Ideja slave božje, ideja božje pravice in kraljestva božjega na zemlji naj vodi Poljake k slovanski vzajemnosti. Kakor je ta ideja navduševala Poljake za najslavnejše čine in navdihovala največje poljske pesnike, da so proslavili poljsko ime in poljskega duha, tako naj jih zdaj vname za slovansko idejo. Po katoliški slovanski vzajemnosti se bodo Poljaki približali tudi svojim narodnim idealom.

S tem je Zdziechowski zadel na prave strune poljskega narodnega značaja. V taki obliki si bo slovanska ideja najprej priborila srca Poljakov. Neposredno pred znamenitim predavanjem profesorja Zdziechowskega nam je Poljak Ł., prijatelj „Katoliškega Obzornika“, razvijal podobne nazore, kolikor nam je znano, popolnoma neodvisno od Zdziechowskega.

Slovansko idejo profesorja Zdziechowskega z veseljem pozdravlja „Katoliški Obzornik“. Saj je „Obzornikov“ urednik pisal v prvem letniku: „Če se združimo pod ozirom na idejo krščansko, ni se nam bati za bodočnost slovansko. Slovanov je na milione in milione, in če se ti milioni navdušijo za čisto neizkaljeno krščanstvo, potem je slovanstvo trden jez zoper vsak naval.“¹⁾ In tudi ob koncu V. letnika je

¹⁾ „K. O.“ 1897, str. 123.

pisal, da hoče biti „Obzornik“ prava krščanska revija in v Slovencih buditi zmisel za krščansko kulturo. Ker so nam pa katoliški Slovani najbližje po duhu, zato z veseljem pozdravlja tesnejšo kulturno in duševno zvezo med katoliškimi Slovani.

II. Poljska ideja.

Ostro določena individualnost in posebni značaj poljskega naroda se kaže v vseh idejah, ki gibljejo življenje tega naroda. Mnoge ideje, ki imajo pri drugih narodih bolj splošen značaj, dobijo pri Poljaki določnejši pečat poljske narodne individualnosti; le one ideje, ki so prikrojene primerno poljski narodni individualnosti, postanejo vsemu narodu simpatične in vplivajo na njega mišljenje. Tako je tudi s slovansko idejo. Ta ideja ima pri drugih slovanskih narodih bolj splošen značaj medsebojnih simpatij in ljubezni, ki naj veže vse rodove velike slovanske narodne družine. Pri Poljaki mora pa tudi ta ideja dobiti poseben značaj; preden jo sprejmejo za eno svojih vodilnih idej, jo morajo prešiniti s svojim narodnim individualizmom. Da postane ta ideja poljskemu narodu res nekako domača, se mora spraviti v soglasje s posebnim načinom mišljenja poljskega naroda, — slovanska ideja se mora spraviti v primerno razmerje s poljsko idejo.

Poljska narodna ideja najlepše pojasnjuje razmerje Poljakov do slovanske ideje. Zato si hočemo ogledati glavne poteze poljske ideje, ki nam pomeni način mišljenja in glavno smer poljskih misli, oni posebni idealni cilj, za katerim stremi poljski narod kot samostojen ud v organizmu človeštva.¹⁾

Poljski narod je v vseh bojih in nesrečah ohranil svojo narodno samozavest, ki veže politično razkosane Poljake v krepko narodno celoto; ohranil je trdno vero v svojo prihodnost, vedno ga prešinja globoka zavest, da ima izpolniti važno nalogo v zgodovini človeštva. Toda ta narod, ki ima toliko naravnih zmožnosti in ki tako ljubi idealni polet in drzne načrte, je v zadnjem stoletju tolikokrat zadel na odločen odpor od zunaj; njegov drzni pogled v mednarodno politiko je že tolikrat zadel na bridko in težko razočaranje. Ker pa kljub temu ni opešala življenska sila poljskega naroda, zato se je ta narod z vsem bogastvom svoje plemenite narave zatopil v svojo dušo. Zato morebiti noben narod nima tako enotno po narodni individualnosti določenih smeri mišljenja, toliko bogastvo idealnega mišljenja, tesno združenega z narodnim bitjem, življenjem in značajem; zato bi težko dobili narod, ki se tako jasno zaveda svoje narodne duše, zato pri Poljaki z večjo pravico kakor pri drugih narodih govorimo o narodni duši.

¹⁾ Pojem narodne ideje definira Solovjev: „Organična funkcija, ki jo ima narod izpolniti v življenju vesoljnega človeštva, je prava narodna ideja, od večnosti določena v božjem načrtu.“ (L'idée russe, Paris, Perrin 1888, str. 7.)

Ta poljska narodna duša ne diha samo v poljski poeziji, o nji razmišljajo tudi poljski učenjaki in politiki, nje se zavedajo tudi poljski filozofi in asceti. Ob petstoletnici Jagellonske univerze v Krakovu je o tej duši pisal jezuit Morawski, mož genialnega duha in svetniškega značaja: „Ti si, Alma Mater, odgojila narodovo dušo, — to, kar imamo najdražjega na zemlji; in zato si nam tem dražja, ker imamo danes le še to dušo. Izgubili smo telo politično; toda imamo, imamo še dušo, najlepši, najsilnejši del tega, kar je tvorilo naš narod. Nimamo kaj zavidati takim narodom, ki imajo pod vplivom geografičnih ali drugih pogojev še telesa, katerih duše so pa brez sledu zamrle. Taki narodi morajo bolj žalostno kakor mi gledati v bodočnost.“¹⁾

Duša poljskega naroda še živi krepko in zavedno življenje. Poljski narod je takorekoč živ pokopan (kakor se je izrazil Cherbuliez), a vendar še vztrajno dviga pokrov rakve in s tem dokazuje, da njega življenska sila še ni ugasnila.²⁾ Ta narod, ki je kljub vsej zatopljenosti v se ohranil zmožnost in ljubezen do pogledov v daljavo, narod, čigar duša si želi širokega obzorja za svoje težnje, so vklenili v ozke meje in ga obdali z visokim zidom. Vsa bistrost duševnega pogleda in vsa prirojena živahnost se odbija od teh sten in se vrača nazaj v dušo. V poljski duši se do bolesterne napetosti zbira vsa energija velikega naroda, ki udarja na dan zdaj v veliki čisti krščanski idealnosti, zdaj v visokem pesniškem poletu, zdaj spet v revolucionarnih izbruhih mladostne nepremišljenosti.

Ker je poljski narod izgubil politično samostojnost, ne more zunanje vplivati na svet, ne more kot samostojna država izvrševati svoje naloge v organizmu človeštva. Vendar narod, ki se tako globoko zaveda svoje notranje življenske sile, si ne more misliti, da bi bil že odigral svojo vlogo, če je izgubil politično samostojnost.

Poljski narod še živi in hoče živeti, hoče tudi, da bi njegovo življenje imelo neki cilj, neko — idejo. Ker se mu je pa že tolikrat zaprla pot do tega cilja v zunanjem političnem življenju, zato je vse bogastvo svoje narave in svoje najdrznejše težnje prenesel iz kraljestva političnega življenja v kraljestvo idealov; — v svoji globoko religiozni naravi presnavlja načrte o narodnem blagostanju v versko-nravnne ideje. Vsa pozornost največjih Poljakov se je obrnila v duhovno in versko-nravno poslanstvo poljskega naroda. Saj narodi svoje naloge ne vršé le v zmagah na bojnem polju in v posvetnem gospodovanju; še mnogo važnejše poslanstvo lahko vršé na duševnem polju, v kulturi in versko-nravnem življenju. K takemu poslanstvu nagiblje Poljake njih narodni značaj in njih narodna duša; k temu jih vodi božja Previdnost, ki se javlja v zgodovini

¹⁾ Przegląd Powszechny, l. 1900, št. 6.

²⁾ Cf. Przegląd Pow. 1899, št. 1, str. 30.

človeštva. Zato je v duhovnem poslanstvu svojega naroda cilj najplemenitejših teženj poljske duše — poljska ideja.

Poljska ideja se je do skrajnosti razvila v poljskem „mesianizmu“. Njega začetniki so veliki misleci in pesniki poljski, Cieszkowski (krščanski hegelianec), Mickiewicz, Towiański, Krasiński i. dr. V ta mesianizem, ki je nekoliko soroden ruskemu slavjanofilstvu, je bolj ali manj zavedno verovala cela generacija. Jedro mesianizma je zdrava ideja, ki lahko giblje življenje celega naroda in ga vodi do velikih činov na duševnem polju. Toda že njega začetniki so v boleštni napetosti duševnih sil in v globoki zatopljenosti v nesrečo poljskega naroda to idejo razvili do premalo premišljene pretiranosti, do nekake narodne herezije, ki je pa le za nekoliko časa zmotila nekatere Poljake v dōbi eksaltacije in ekstaze. Po tej zmotni misli bi bil poljski narod izvoljeni narod, narod-Mesia, ki bo odrešil človeštvo in krščanska načela iz privatnega življenja prenesel v politično življenje. Tej zmoti se je večkrat pridruževala še zmotna vera v tretje kraljestvo sv. Duha na zemlji in v cerkev sv. Janeza, v kateri bodo imeli prvenstvo Slovani-Poljaki. Pa take zmote niso mogle imeti trajnega odmeva v duši poljskega naroda. Poljski narod se je po mnogih nesrečah in težkih udarcih vedno tesneje oklepal katoliške vere; zato se je tudi ideje o svojem duhovnem poslanstvu trajno oklenil le v kolikor je v soglasju z naukom katoliške cerkve.

V poljskem mesianizmu tičf velika misel, ki lahko koristno vpliva na narodovo mišljenje, ga podpira v težkem boju za obstanek in mu krepf moralno silo in zavest.¹⁾ Zavest, da ima poljski narod važno poslanstvo za duševni in versko-nravni prepored človeštva ali vsaj sosednih narodov, budi v njem zaupanje v božjo Previdnost in hrepenenje po notranji moralni sili in popolnosti, kakršno zahteva tako visoko poslanstvo. Če pomislimo, da so Poljaki izgubili svojo politično samostojnost, ker niso znali rabiti brezvestne politike, in da so za svoje politične grehe prestali toliko pokore, potem se ne moremo čuditi njih globokemu prepričanju o svojem poslanstvu za zmago božje pravice in krščanskih načel v politiki. Ker po svoji geografični legi zastopajo katoliško civilizacijo in resnico na meji med zahodom in vzhodom, imajo gotovo važno duhovno poslanstvo. Zato naj si Poljaki na klic najplemenitejših patriotov v nesreči in trpljenju izpopolnujejo značaj, da bodo vredni postali svoje velike narodne ideje: širiti božje kraljestvo in božjo pravico na zemlji.

O tej poljski ideji in o njenem razmerju do slovanske ideje nam je zanimivo pisal vseučilišni profesor M. Dzieduszycki. Z nje-

¹⁾ Cf. Wojciech Dzieduszycki: Messyanizm polski a prawda dziejów. Krakow, 1902., str. 17—18.

govim dovoljenjem hočemo navesti celo pismo, ki nas je opozorilo na mnoge zanimive poteze poljskega značaja, nam odprlo pogled v poljsko idejo in dalo povod, da smo začeli o tem razmišljati.

„Pišem po priporočilu g. Ł... Listu sem priložil gradivo. Opozarjam posebno na mojo rusko pisano brošuro pod psevdonimom Ursyna „Религиозно политическіе идеалы польскаго общества“. V nji sem razložil celo evolucijo naše narodne misli — in goreče bi želel, da bi bila ta brošura prevedena na slovanske jezike.¹⁾ Iz nje bi videli, kaj je v svojem bistvu naš idealizem, poljska narodna misel, katere značilna poteza je, da združuje patriotične težnje z versko, katoliško idejo; v tem je vsečloveški pomen poljske poezije in filozofije — in na tej podlagi se more katoliška Poljska najlažje zblížiti s katoliškimi Slovani — s Čehi, Hrvati in Slovenci.

Vi nas malo razumete. Tako se je n. pr. Aškerc v pesni na Mickiewicza spominjal samo balad; Stanko Vraz je umel samo I. in II. del „Dedov“ (Dziady), ali to, kar je v „Dedih“ najslabše; toda niti Vraz niti kdo drugi izmed južnih Slovanov (kolikor mi je znano) se ni vglobil v III. del „Dedov“ — in ta je ravno pravi izraz idealistične in verske duše Poljske — južni Slovani niso doumeli niti „Anhellega“, niti „Predsvita“, niti „Irydiona“.

Pomen poljske misli je v tem, da se je evropski, z duhom Byrona navdihnjeni romantizem, katerega značilna poteza je bil bujni individualizem, v Poljski razvijal na podlagi krščanski, na podlagi krščanskega individualizma. Pri nas so že kakih 50 let pred Nietzschejem hrepeneli po „Uebermensch-u“, ali po „Kralju duhu“ (kakor ga je Słowacki imenoval); toda umeli so, da „Uebermensch“ ni oni, ki je „jenseits des guten und bösen“, ampak oni, ki izpolnuje voljo božjo ali svetnik. In taki svetniki, taki „Kralj-duhovi“ (njih prototip je izpreobrnjeni Konrad v III. delu „Dedov“) bi imeli odrešiti Poljsko in po Poljski — svet.

To so ideje, katere bi morali po mojem mnenju katoliški Slovani poznati in na ta način se nam približati.

Tako sem ob kratkem razložil v svoji ruski brošuri — te tri dobe poljskega idealizma: 1. 1831—63 mesianizem, 2. 1863—1895 katoliški realizem z oportunističnim političnim, 3. dandanes nekateri težé po sintezi mesianistične vere v Poljsko s političnim realizmom. Najsilnejši izraz tega je „Ideja Poljska“ Stanislava Szczepanowskega (delo, ki še ni bilo izšlo, ko sem pisal o versko-političnih idealih Poljske). Manj ali bolj izrazito se kažejo sledovi te smeri v spisih grofa Jurija Moszyńskiego, duhovnika Leona Zbyszewskega in nekaterih drugih.

¹⁾ Brošuro o versko-političnih idealih poljskega naroda smo čitali z velikim zanimanjem. „Katoliški Obzornik“ bo prinesel vsebino in glavne misli te brošure v posnetku.

Poudarjam pa, da ti ljudje niso tvorili in ne tvorijo posebne politične ali literarne skupine; nasprotno, ločijo se med seboj v posameznih osnovnih vprašanjih.

To ustrojstvo (nastrogenje) poljskega mišljenja, ali rajši poljskega idealizma, morajo Slovani poznati, ako se hočejo informirati o poljskih stvareh.“

Krakov, 20. aprila 1902.

Maryan Zdziechowski.

O teh nazorih profesorja Zdziechowskega smo se nedavno razgovarjali z znamenitim poljskim literatom, sotrudnikom enega najuglednejših poljskih dnevnikov; vprašali smo ga, kaj je pravzaprav poljski mesianistični mysticizem. Ta znameniti zastopnik poljske misli se je izrazil približno takole:

„Mi Poljaki vsled naših političnih razmer ne moremo kaj, da se ne bi od časa do časa zatopili v manj ali bolj izrazni mysticizem: na eni strani nas tlači germanizem, na drugi pa ruski šovinizem. A slaba tolažba je za nas, če nas včasih brani poštena katoliška „Kölnische Volkszeitung“, ali kak pošten ruski publicist, kakor n. pr. v zadnjih mesecih grof Peter Kutuzov v svojem listu do grofa Jurija Moszyńskega; vpliv teh časopisov in teh ljudij je brez pomena, a med tem sta dva najmogočnejša politična kolosa, Prusija in Rusija, sklenila nas uničiti. Zato je naravno, da postajamo, dasi nevredni, predstavniki ideje pravičnosti v politiki in v zgodovini. Našim nasprotnikom se moremo upreti le z moralno silo; v srcu vsakega plemenitega Poljaka so začrtane besede psalma Sigmunda Krasińskega: „Daj nam, Gospod, s svetimi čini od smrti vstati samim v sebi“; — odtod je pa le en korak do mystične vere v Poljsko, po kateri ima nastopiti to, o čemer so sanjali poljski pesniki in kar je isti Krasiński izrazil v besedah „premenjenje sfere politične v sfero religije“ na celem svetu.

To je — tako je končal — ta mysticizem, ki se je bil nekoliko časa umeknil realizmu in pozitivizmu a zdaj se pa iznova oživlja v delih nekaterih najmlajših pesnikov in prozaikov.“

Vidimo torej, da je ono idealistično teženje, ki tvori poljsko idejo, globoko vkoreninjeno v poljskem narodu. Lepo je to izrazil Danec Brandes¹⁾ v svoji knjigi o Poljaki: „Cel poljski narod je ves zatopljen v svojo narodno zadevo, a ta poljska zadeva ni nič drugega, kakor zadeva vsečloveška, zadeva človeštva.“

„Zato se Poljska ne ljubi tako, kakor se ljubi Nemčija, Francija ali Anglija, — ampak ljubi se tako, kakor se svoboda ljubi. Zakaj ljubiti Poljsko pomeni ljubiti svobodo, imeti globoko simpatijo za nesrečo.“

¹⁾ Cf. Przegląd Pow. 1. 1899, št 1, str. 30—31.

„Nenavaden je pogled na cel narod, prešinjjen s takim idealom, proti kateremu se je vse zarotilo, narod, ki se (tako se zdi) bori z zgodovinsko nujnostjo svojega propada. Teženje Poljakov ne poteka samo iz instinkta samoohrane, marveč izvira iz bolj ali manj zavednega čuvstva tega, da postaja obenem z vsako umrlo narodno družino zemsko življenje revnejše v vsebini in manj obsežno. Morebiti so ta prizadevanja zastonj, vendar propada Poljske ni mogoče istovetiti s propadom Asirije ali Egipta v mračni davnosti. Zakaj, če vzamemo stvar politično v pričo Rusije in Prusije, pomeni Poljska svobodo, pravičnost, razum, t. j. z njeno usodo je združeno vprašanje, če bodo zmagali ti ideali, ali če ima militarizem zadnjo besedo v zgodovini človeštva. Končna smrt Poljske pomeni v principu propad svobodne kulture v Evropi.“

„Da se torej celo duhovno življenje Poljske zbira okoli narodne zadeve, to ni tako prazna stvar, kakor bi se komu zdelo. Historični razvoj evropskih razmer je namreč poljsko vprašanje poistovetil z zadevo svobode v državljanskem življenju in v duševni sferi, s pravico narodov do samostojnega bivanja. Poljska se je v našem pojmovanju strnila z nado ali tudi iluzijo o kulturnem napredku naše dobe. Prihodnost Poljske je nerazdružno zvezana z napredkom civilizacije, a popolni nje propad bi pomenil zmago novodobnega militarnega barbarstva v Evropi.“

Podobno mislita tudi Rusa Vladimir Solovjev in Boris Čičerin.

Ker so Poljaki za svoje ideje, za svojo vero in za svoj narodni obstanek prestali že toliko žrtev in ker so njih ideje tako tesno združene z njih narodnimi zadevami, zato ni čudno, če v nasprotnikih svojega naroda navadno obenem gledajo nasprotnike idealov in verske resnice. — Zato so Poljaki radi nezaupni do onih, ki ne umejo njih položaja; tudi najboljši Poljaki so včasih neznosni v družbi takih Slovanov, ki ne poznajo poljskih razmer in poljskega značaja.

Vse to moramo upoštevati, če se hočemo Poljakom približati na podlagi krščanske slovanske vzajemnosti. Posebno važno je to, da so Poljaki manj kakor drugi slovanski narodi dovzetni za ono vzajemnost, ki poteka iz bolj splošnih simpatij vsled krvnega sorodstva. Poljaki zahtevajo trdnejše in določnejše vezi na podlagi onih idej, ki jih takorekoč istovetijo s svojim narodnim obstankom; to je posebno krščanska pravičnost in krščanska verska in kulturna ideja. — Ozirati se moramo tudi na to, da je — kakor pravi Brandes — „v poljskem narodu napeta vsaka žilica, ker se mora neprenehoma boriti za svoj obstanek, ne da bi ga užival, kakor ga drugi narodi uživajo“. Ni se nam bati, da bi vsled tega prišli v nasprotje z drugimi slovanskimi narodi, ker se v tem strinjajo tudi najplemenitejši ruski patriotje.

Poljaki so se od nekdaj zavedali, da po svoji visoko razviti narodni individualnosti in kulturi lahko samostojno nastopajo med svetovnimi narodi.¹⁾ To jih je zapeljalo, da so se premalo ozirali na sosedne slovanske narode, s katerimi jih ne veže samo krvno sorodstvo, ampak tudi sorodni idealni cilji. Šele v zadnjih letih so spoznali, kolikega pomena je slovanska vzajemnost za idealne težnje in za prihodnost poljskega naroda. S popolno zavestjo se je med Poljaki zbudila slovanska ideja; v kratkem času je dobila tako trdno podlago, da je ne more zadeti usoda trenutnega, kratkotrajnega navdušenja. Nje glavni zastopniki niso vihravi strankarji, ampak trezni, učeni in preiščani možje, ki delajo z vztrajnostjo, s pravo slovansko navdušenostjo in z idealno požrtvovalnostjo.

Slovanska ideja med Poljaki je velikega pomena za Poljake same in za druge Slovane.

Posebno mi manjši slovanski narodi imamo poleg boja za obstanek tudi težek boj s tujimi vplivi, ki sejejo pogubno seme mednarodnega materializma, indiferentizma, moralne in duševne anarhije, in s tem izpodkopujejo temelje zdravega narodnega življenja. Tudi Poljaki se imajo boriti s temi vplivi; ali oni so se po svojih narodnih tradicijah in po stoletnih bojih za narodne ideale utrdili v globoki moralni in religiozni zavesti. Ta globoka zavest naj bi po zvezi s Poljaki prešinila vse Slovane. Saj nam je pred kratkim (na banketu slovanskih časnikarjev v Ljubljani) poljski narod po svojem zastopniku profesorju Zdziechowskem iz dna srca želel te moralne zavesti in nam naročal: „Čim težji so pogoji življenja, tem globlja mora biti ljubezen do one velike ideje, ki edina vodi narode in posameznike k ciljem božjim, in se imenuje pravica krščanska.“ Potem se bo tudi med nami okrepila ona moralna zavest, ki vse najplemenitejše Poljake brez razločka navdihuje s tako visoko idealno ljubeznijo do svojega naroda.

Poljsko-slovanska vzajemnost je velikega pomena za Poljake same. Če hoče poljski narod uspešno vršiti svoje visoko duhovno poslanstvo, da pripomore k moralni in verski preroditvi človeštva, mora biti v zvezi z drugimi narodi, pred vsem pa z onimi sosednimi narodi, s katerimi ga veže skupni rod, sorodnost jezika in idej. Ako se narod preveč omeji in loči od drugih narodov, potem je nevarnost, da njegove ideje izgubijo splošno-človeški pomen. Le veliki duhovi širokega

¹⁾ Vladimir Solovjev piše o Poljakih: „Široki idealizem poljskega duha, do vznesenosti in entuziazma dovzetnega za tuje vplive, je nad vse očitna, značilna poteza. Poljski univerzalizem je Poljakom s strani omejenih nacionalistov nakopal očitane „izdajavcev slovanstva“. Vendar kdor pozna korifeje poljske misli — Mickiewicz, Krasiński, Towiański, Słowacki, ta vé, koliko se je v njih univerzalizmu pojavila velika sila narodnega genija“. — *Оправданіе Добра — Преплетеніи философіи*. II. издаііе. Moskva 1899. Str. 369.

obzorja se morejo v takih razmerah povzdigniti do potrebne idealne višine; srednji duhovi bolj omejenega obzorja in narodne mase se pa pogosto tem globlje pogrezajo v narodnem partikularizmu in samoljubju, čim višje so ideje njih genialnih voditeljev. V pretesnem ozračju se ideje mlade generacije razvijajo do enostranske in bolestne prenapetosti, ki se težko upira revolucionarnemu hujskanju in mladino le prerada tira v naročje socialističnih in radikalnih agitacij. V slovanski vzajemnosti bodo pa poljske ideje dobile še čistejši značaj in našle še čistejši odmev v narodnih dušah.

Poljsko-slovanska vzajemnost bo pripomogla, da se prej spravi slovansko vprašanje v pravi tir. Brez Poljakov, ki po geografski legi tvorijo zvezo med zahodnimi in vzhodnimi Slovani, bi bilo zahodnim Slovanom skoraj nemogoče ohraniti pravo razmerje do vzhodnega slovanskega sveta. Če se pa kulturno in duševno med seboj zblížajo zahodni Slovani, potem ta kulturna zveza tvori najbolj primeren in naraven prehod med vzhodnim slovanskim in med zahodnim verskim in kulturnim svetom. To bi bilo velikega pomena za značaj svetovne kulture in za rešitev verskega vprašanja v Rusiji.

Poljsko-slovanska vzajemnost ne more biti brez uspeha, ker je osnovana na podlagi kulturnega dela za duševno zblížanje Slovanov, na podlagi idej, ki so trajnejše kakor časovna politika in strankarstvo. Ta vzajemnost je velikega pomena, ker upošteva ono, za kar so se navduševali najgenialnejši Slovani — versko-nravne ideje. Slovanska ideja v soglasju s poljsko obsega v sebi ono misel, katero je med svojim narodom poudarjal Palacký, katero so poudarjali vsi največji Slovani: Povzdigniti svojega in narodovega duha, da bodo narodi izvrševali in uresničevali krščansko pravico na zemlji!

F. Ks. G.

Nekaj filozofije o dokazih za bivanje božje.

I.

Kozmologični dokaz za bivanje božje in Kant.

Ničemurni so vsi ljudje, ki v njih ni spoznanja božjega, ki iz vidnih dobrot ne morejo spoznati njega, ki je, tudi glede na dela ne spoznajo, kdo je njih stvarnik.

Modr. 13, 1.

Kozmologični dokaz za bivanje božje je povzet, kakor kaže ime, iz onega dela metafizike, ki se imenuje kozmologija. A kozmologija se peča z vesoljnim svetom (*κόσμος* = svet); torej se ta dokaz opira na vesoljni svet, na to, kar vidimo in opazujemo v zunanji tvarni prirodi.

Zunanja priroda je pa prvi in najpristopnejši predmet človeškega duha. „Prvo, kar v tem življenju spoznavamo, pravi sv. Tomaž, je bistvo tvarnih bitij, ki je svojski predmet našega razuma.“¹⁾ Zategadelj je kozmologični dokaz, kakor teleologični vsaj v zametku prastar in trajno jedro prepričanju človeštva o bivanju božjem.

Prvi, ki je ta dokaz obdelal znanstveno, je bil Aristotel. Aristotel je opazoval izpreminjanje in gibanje. Vsaka stvar, ki se giblje in izpreminja, se giblje in izpreminja le po drugi ali zaradi druge. Vrsta izpreminjajočih se stvari pa ne more iti v brezkončnost. Izpreminjanje torej mora imeti neko počelo, ki izpreminja vse drugo, a se samo ne izpreminja. Bivati mora potemtakem neko prvo, vrhovno, neizpremenljivo počelo — *τὸ πρῶτον ἀκίνητον*.

Tudi sv. Tomaž je oprl dokaz za bivanje božje na dejstvo svetovnega gibanja in izpreminjanja. Toda poleg tega dokaza pa navaja sv. Tomaž še štiri druge dokaze. Drugi dokaz je povzel iz dejstva vzročnosti, zakaj vzroki, sami provzročeni, terjajo prvi vzrok, ki ni provzročён, ne *Ens ab alio*, ampak sam od sebe, *Ens a se*. Tretji dokaz sklepa iz nenujnih, prigradnih stvari, to je iz bitij, ki morejo biti in ne biti, ter dokazuje, da mora bivati nujno bitje, ki ima samo v sebi popoln razlog svojega bitja. Četrty dokaz opira Akvinec na to, da se nahajajo raznopopolne stvari. Odtod sklepa, da mora bivati tudi najpopolnejše, vsepopolno bitje. — Peti dokaz izhaja iz smotrenega ali umnega delovanja prirodnih stvari. Zadostni vzrok tega delovanja ne more biti brezumna tvar, ampak umno, nad-tvarno in nadsvetovno bitje.

¹⁾ S. P. I. q. 88. a. 3. o.

Izmed teh dokazov sv. Tomaža si oglejmo malo natančneje tretji dokaz, ki sklepa iz minljivih prigodnih stvari v svetu, da mora bivati samoosebno, neizpremenljivo, nujno bitje.

So na svetu bitja, ki nosijo v sebi možnost nasprotja (*ἀναζήσιμος*, to je nebitja). Taka bitja v istini bivajo. Bivajo, a bivajo tako, da tudi lahko ne bivajo. Zares je bil čas, ko te ali one stvari na svetu še ni bilo, in kmalu pride čas, ko je zopet ne bo. To ve vsak najbolje iz lastne izkušnje. Stvari v prirodi nastajajo in ginevajo; pokažejo se na površju zemlje, nekaj časa bivajo, a kmalu zopet izginejo izpred naših oči. In ali ne velja to tudi za človeka, kralja prirodnih bitij? Kakor trava na polju požene, raste nekaj časa, a bo skoraj poteptana, kakor perje obrsti zeleni, a za malo časa uvene in odpade: tako tudi za človeka velja splošni zakon minljivosti, tudi človek biva tako, da nosi v sebi možnost in kal nebitja. Naj si je tudi tvar vedno ista, vedno enolika: tega bitja, človeka ni bilo in ga skoraj zopet ne bo!

A kar ima v sebi možnost in kal nebitja, kar je prigodno, ni samo od sebe (*ens a se*), ampak je odvisno, provzročeno (*ens ab alio*). To je očitno. Zakaj takemu prigodnemu bitju dejansko in konkretno bivanje v svetu ne pristoji po notranji sili in nuji, sicer bi bilo ravno nujno in bi torej ne moglo ne bivati. Kar pa bitju ne poteka nujno iz njegove notranjosti (iz bistva), mora pač dobiti od zunanjega principa. To neizprosno zahteva načelo zadostnega razloga, ali ima v sebi zadnji razlog, da je, ali pa mu je zadostni razlog v drugem bitju. Odtod sledi, da prigodno bitje, ki more biti in nebiti, dejansko ne biva, če ga z bitjo ne ostvari drugo zunanje bitje.

Vsako prigodno, minljivo bitje je torej provzročeno. A nemogoče je, da bi vse, kar sploh biva, dobivalo (sprejelo) bivanje od drugod; zakaj izvun vsega, kar sploh biva, je goli nič. Nič ni razlog za bitje. Zadnji razlog vsemu, kar je, mora biti le bitje. Bivanja prigodnih, minljivih torej ne moremo obrazložiti, če ne postavimo na početek vsega kot prvo počelo in zadnji razlog bitje, ki ima v sebi razlog, da je, ki samo sebe obrazlojuje, ki samo sebe nosi, ki mu bit pristoji po notranji nuji, ki ne more ne biti, ki je samo od sebe in samo o sebi, nujno bitje, *Ens a se*. Prvo bitje torej mora bivati in sicer mora bivati kot nujno, samoosebno bitje (*ens per se necessarium*).

To bitje pa imenujemo Boga.

To je skratka kozmologični dokaz. Zmožen je raznih oblik in to je le ena oblika. Ta dokaz bi bil gotovo tudi še dandanašnji v vsej veljavi, če ne bi ljudi begala avtoriteta Kantova. In vendar je vse, s čimer Kant pobija ta dokaz, le *sofizma*. Da se človek o tem uveri, je treba le, da sam preuči Kantove ugovore.

Kant pravi: „Kozmologični dokaz se poslužuje izkustva le, da obrazloži bivanje nujnega bitja. Toda kakšna svojstva ima to bitje, o

tem empirični dokaz ne ve ničesar. Tu ga razum popolnoma zapusti, to preiskuje le z golimi pojmi. Ta dokaz ne ve, kakšna svojstva mora sploh imeti absolutno nujno bitje, ali z drugimi besedami: katero izmed vseh možnih bitij vsebuje pogoje, ki so potrebni za absolutno nujno bivanje. No naposled, po tem ko si je ogledal razne pojme, se zazdi našemu umu, da je našel te pogoje edino le v pojmu najpopolnejšega bitja, in na to sklepa: vsepopolno bitje je absolutno nujno bitje.¹⁾

V tem ugovoru Kantovem tiči globoka sofizma. Sofizma je namreč zahtevati, da bodi dokaz za bivanje božje že iz početka vseobsežen ter nas popolnoma prepričaj neposredno o bivanju bitja z vsemi božjimi svojstvi in popolnostimi. Kdor to zahteva, pač preveč zahteva. Da dokažem bivanje božje, zadostuje, da dokažem bivanje bitja s tem ali onim božjim svojstvom, z enim ali drugim božjim znakom. Dokaz za bivanje božje zadosti svoji nalogi, če nam pokaže Boga pod enim pojmom, kateri, dasi ne izčrpa docela ideje božje, vendar dejansko more pristati le enemu, nadsvetovnemu, nadtvarnemu bitju, počelu in razlogu vseh drugih bitij.

Eden izmed teh pojmov je pa tudi pojem samoosebnega, nujnega bitja. Kozmologični dokaz, kakor smo ga razložili, hoče dokazati in pokazati božanstvo ravno pod tem ozirom, a ne pod pojmom vsepopolnega ali neskončnega bitja. Dokaz je storil svojo dolžnost, ko je sklepajoč iz prigodnih in minljivih stvari v zunanjem svetu po načelu zadostnega razloga naposled prišel do zaključka, da mora bivati prvo, samoosebno, nujno bitje.

Da je samoosebno, nujno bitje zares nadsvetovno, duhovno, osebno, vsevedno, vsemogočno, vsepovsotno, vsepopolno, skratka neskončno, to je treba razbrati po nadaljnji analizi iz pojma nujnega bitja.

Ko pa dejansko iz nujnega božjega bivanja dokazujemo neskončno popolnost njegovega bistva, tedaj ne postopamo tako, kakor misli Kant. Naš razum se ne ozira okoli, da bi med vsemi možnimi pojmi našel takega, ki naj odgovarja samoosebnemu, nujnemu bitju. Razum uprè marveč pogled v bitje, čigar nujna bit je že dokazana iz sveta, ter primerja nujnost bitja s končnostjo, z omejenostjo, z nepopolnostjo. Ali more biti samoosebno, nujno bitje omejeno, nepopolno, končno? Razum uvidi, da je to nemogoče. Zakaj kar je končno, ni samo o sebi in samo od sebe, ampak je povzročeno. Kar je namreč končno, je lahko popolnejše ali nepopolnejše, bolj ali manj omejeno. Če pa je tako, je samo po sebi indiferentno, da je ravno tako ali tako, in nima v sebi razloga, da je prav tako. Da je torej takšno, za to mora biti razlog izvun njega; z drugimi besedami: končno bitje je povzročeno.

¹⁾ Kritik der reinen Vernunft. Elementarlehre, II. Theil, II. Abth., II. Buch, III. Hauptst.

Kakor je torej nemogoče, da bi bilo eno in isto bitje obenem nujno in povzročeno, prav tako je nemogoče, da bi bilo eno ter isto bitje obenem nujno in končno. Logični prehod iz nujnega bivanja na neskončno popolnost tega bitja se torej vrši na podstavi metafizičnega nasprotja, ki je med nujnim bitjem (kar je o Bogu že dokazano) in katerimkoli omejenim bitjem.

Odtod je razvidno, da nima ta prehod čisto nič skupnega s takozvanim „ontologičnim“ dokazom. Ontologični dokaz se namreč opira na neskončnost v možnosti, na goli pojem Boga kot neskončnega bitja in odtod izvaja božje bivanje. A tukaj je izhodišče nujno bivanje dokazano *a posteriori* in odtod se sklepa na neskončnost — torej je to sklepanje popolnoma nasprotno sklepanju ontologičnega dokaza.

Ta razložek je pa Kant prezrl. Njemu je sklepanje iz nujnosti na vsepopolnost istovetno z ontologičnim dokazom, ki obratno iz vsepopolnosti izvaja nujnost. On piše: „Jasno je, da se tukaj predpostavlja, da pojem neskončno popolnega bitja docela zadostuje nujnemu bitju glede na bivanje ali z drugimi besedami: da se iz golega pojma absolutno popolnega bitja lahko sklepa na njega nujno bivanje. To je pa temeljna misel ontologičnega dokaza, misel, ki jo je sprejel kozmologični dokaz, ko bi se je vendar moral izogniti.“¹⁾

To je popolnoma krivo tolmačenje. Res da je v pojmu vsepopolnega bitja vključeno bivanje in sicer nujno bivanje. Zakaj ta pojem vklepa v sebi vse mogoče popolnosti, torej tudi bivanje. Ampak odtod še nikakor ne sledi, da je iz golega pojma vsepopolnega bitja mogoče izvajati dejansko bivanje predmeta izvun mislečega duha, kakor misli ontologični dokaz. Mi radi priznavamo, da to ni mogoče in mi tako tudi ne dokazujemo. Dejansko nujno bivanje tega bitja smo marveč dokazali iz sveta s tem, da smo iz prigradnih in minljivih stvari v svetu po načelu zadostnega razloga dognali dejansko bivanje nujnega bitja, in iz pojma dejansko bivajočega nujnega bitja smo sklepali, da je in mora biti tako bitje neskončno.

Denimo semkaj še nekaj stavkov iz Kanta, ki nam še bolj jasno pokažejo, kako napačno je tolmačil kozmologični dokaz.

„Vsako zmoto v sklepanju“, piše Kant, „najložje odkrijemo, če jo predočimo bravcu na strogo šolski način. Tako storimo tudi tukaj! Če je resničen stavek: vsako samo po sebi nujno bitje je obenem vsepopolno bitje, se mora, kakor vse trdilne sodbe, vsaj per accidens dati obrniti: torej nekatera vsepopolna bitja so obenem samo po sebi nujna bitja. A očitno je, da se eno vsepopolno bitje čisto nič ne loči od drugega in torej kar velja o nekaterih vsepopolnih bitjih, velja

¹⁾ O. c. p. 478.

tudi o vseh drugih. Zatorej tukaj lahko obrnem stavek in rečem: vsako vsepopolno bitje je nujno bitje. Ker pa je ta stavek iz svojih pojmov a priori določen, mora biti v golem pojmu vsepopolnega bitja vključeno tudi njega nujno bivanje. To je pa trdil ontologični dokaz, a kozmologični dokaz, dasi ni hotel pritrčiti napačnim sklepom ontologičnega dokaza, jih vendar vsaj na tihem odobrava.¹⁾

Kant se je tukaj zelo trudil, da bi nas prepričal, kako se mora stavek: nujno bitje je vsepopolno bitje dati obrniti, ako je pravilen. A ves ta trud je odveč. Saj tudi mi priznamo, da vsepopolno bitje, če le v resnici biva, ni prigodno, slučajno, ampak nujno bitje. Tudi ne tajimo, da je v pojmu vsepopolnega bitja vključeno tudi njega nujno bivanje, v kolikor se oziramo le na notranjo medsebojno zvezo misli in pojmov. A Kant bi bil moral dokazati, da mi iz golega pojma vsepopolnega bitja sklepamo tudi na dejansko, stvarno bivanje bitja samega. A tega Kant ni dokazal in ni mogel dokazati, ker je to neresnično.

Iz vsega, kar smo povedali, se torej jasno vidi, da je Kantov ugovor proti kozmologičnemu dokazu ničeven in je popolnoma izgrešil svoj namen. Kant mu ni vzel dokazne moči in ni ga spravil ob prejšnjo veljavo. Tako sodi tudi Ulrici.²⁾ Ta dokaz je in ostane vedno trden in neovržen. A Kantova kritika in ž njo vred kritike vseh njegovih naslednikov se zaman spottikajo ob njem.

II.

Smotrenost v prirodi — dokaz za bivanje božje.

Človek, ki kot umno bitje teži z vsem delovanjem za določenimi cilji, spozna skoraj, da tudi priroda teži za cilji. Človek vidi, kako se iz zametka organizmov tvorijo posamezni organi, potrebni za določeno delovanje; vidi, kako se rastline in druge živali organično izpopolnjujejo, kako sploh vse v prirodi kipi kvišku in skuša s kolikor mogoče navadnimi sredstvi doseči svoj cilj. Zato se je prirodno delovanje vedno in povsod smatralo za razumno in smotreno delovanje. V vseh časih je bilo človeštvo prepričano, da se i v prirodnih delih, ne manj kakor v človeških, razodeva smotrenost, kaže enotna misel, in da tudi priroda deluje po idejah. Iz njenih del se je vsekdar dokazovalo, da so nastala pod vplivom določenih smotrov. Veda ne zmanjšuje tega prepričanja, ampak ga še bolj utrjuje in utemeljuje. Smotreni red v naravi je pristopen vsakemu, tudi najpripostejšemu duhu, ki strmi le bolj v zunanjo lepoto knjige prirode, v lepoto njenih začetnih črk in drugih njenih

¹⁾ O. c. p. 479.

²⁾ Cf.: Die Gottesbeweise bei Thomas von Aquin u. Aristoteles. Erklärt und vertheidigt von Dr. Eugen Rolfes, p. 276.

okraskov. A čim bolj se človek zanima tudi za vsebino knjige in skuša doumeti nje globoki zmisel, tem jasnejša mu je čudovita smotrenost velelepe prirode.

Tudi prirodoslovje, ki kot zgolj empirična veda, kot veda pojavov, fizičnih sil in zakonov, nima pravzaprav ničesar opraviti s smotreno mislijo narave, je vendarle že mnogo pripomoglo, da se je povzdignilo poznanje smotrenosti v prirodi. Posebno v zadnjem času prirodoslovne vede kar tekmujejo med seboj, da bi dognale, čemu je to, čemu ono v ekonomiji prirode; kaj je v prid poedincu, kaj vrsti; kaj v rast; kaj v plodbo; kaj za samoohrano, kaj za obrambo. Zlasti je fiziologija v tesni zvezi z vedo o prirodni smotrenosti. „Brez te vede“, pravi Ch a u f f a r d, „ni fiziologije, ali pa je nezmisel.“¹⁾

Pečat smotrene modrosti je vtisnjen vsakemu posameznemu delu v prirodi. Kako modro in premišljeno je sestavljeno človeško oko! P a v e l J a n e t je to mojstersko pokazal.²⁾ F a b r e, slavni entomolog, je pojasnil smotrenost v nagonih žuželk.³⁾ H a r t m a n n, veliki raziskovalec smotrenosti, je pokazal smotreni red v zdravstveni sili organizma in v mnogih drugih posameznostih.⁴⁾ Najmanjša stvarca zadoščuje, da, najmanjša stanica, da se dokaže smotrenost v prirodi.

A še bolj kakor v posameznih delih, se razodeva smotrena misel v prirodi kot celoti, v enotnem načrtu njenega delovanja.

Smotrenost je smotreni red. A red, kakor je znano, je medsebojno razmerje stvari. Smotreni red je torej medsebojno razmerje stvari, izmed katerih je ena sredstvo, a druga smoter. O smotrenem redu moremo govoriti le tam, kjer je ena stvar zaradi druge, kjer je ena podrejena drugi kot cilju in smotru. Kjer je smotrenost, tam je nižje zaradi višjega, manj popolno zaradi bolj popolnega.

In prav tak red opažamo v prirodi.

Na najnižji stopinji razvoja in popolnosti je neorganični svet, odločen edino za to, da služi višjim bitjem v naravi. Ta svet je zbirališče samih sredstev, skupna podlaga rastlinskemu in živalskemu svetu, pogoj življenja, neusahljiv zaklad, ki iz njega zajemajo vsa živa bitja potrebno snov za svoj organični ustroj in razvoj.

Rastlinstvo, to v grudo prikovano dete narave, črpa iz zemeljskega zaklada rudninske snovi, jih pretvarja in prelikuje v organični svet. Ta podaja živalskemu organizmu vse, kar mu je potrebno za razvoj višje življenske sile ter tako posreduje med nižjim rudninskim in višjim živalskim svetom.

¹⁾ Cf. X. Maryan Morawski. T. J. Celovosé v naturze, p. 14.

²⁾ Le causes finales, p. Paul Janet, de l'Institut. 2. ed. Paris 1882.

³⁾ J. H. Fabre, Souvenirs entomologiques. Paris 1882.

⁴⁾ Eduard von Hartmann. Philosophie des Unbewussten. I. Theil., VI.

A na višku prirodnih smotrov stoji človek, po svojem organizmu najpopolnejše bitje v naravi, visoka pesem prirode. Nanj se končno nanaša in njemu služi vsa modrost prirodnega delovanja, vsa njena skrb, ki ž njo neguje rastline in živali, vsa njena ljubezen (da se tako izrazimo), ki jo izkazuje vsem nižjim stvarjem.

In vendar je bila ta očitna in vsakemu, tudi najpreprostejšemu duhu pristopna resnica, ki se tiče smotrenosti v prirodi, izpostavljena vednim napadom in negacijam. Kako to?

Znano je, da zgolj teoretične resnice, resnice, ki niso v zvezi z življenjem in zvanjem človekovim, mirno rastejo v vrtu človeške vede; navadno nič ne zavira njih normalnega razcvita. Veda skrbno čuva take resnice. Človeku navadno še na misel ne pride, da bi začel dvomiti o izvestnosti teh resnic, dasi mu le-ta morda ni vsekdar posebno jasna in očitna.

A drugačna je usoda resnic, ki se, dasi večkrat le od daleč, dotikajo verskega ali nramnega reda. Ako ima katera izmed teh resnic le količkaj tega, kar seže v globino človeške duše in se ne sklada z njenimi strastmi in nerednimi nagoni, se hipoma vname proti njej ljut boj, pa bodi resnica sama na sebi še tako dokazana, jasna in očitna. Vedno se najdejo ljudje, ki iščejo nasproti njej ugovorov, gradé sestave, ali vsaj izražajo razne pomiselke. Seveda se človeštvo drži takih resnic še silneje in močneje kakor pa indiferentnih in zgolj teoretičnih. Toda njih nasprotniki so glasnejši in zato v javnosti odločujejo s svojim glasom.

Vse to se je moralo uresničiti tudi glede smotrenosti v prirodi; saj se le ta resnica tako živo dotika previsokih vprašanj človeštva, da se pač ni mogla utrditi brez boja. Smotreni red v prirodi je bistveno združen s temeljno v e r s k o i n n r a v n o resnico, da biva nad svetom osebni vsemodri Bog.

Človeštvo, ki je že od nekdanj strmeč opazovalo modrost smotrenega reda v prirodi, je namreč izvajalo vedno odtod naravno posledico, da ta modrost ni varljiva in slepilna, ampak da je nad slepo naravo razumno, modro bitje, ki je vedoma in z ozirom na določene cilje uredilo svet — *Νοῦς πάντα διακόσμησε.*¹⁾ Človeštvo je vedno sodilo, da biva za prirodnimi, ne umskimi, a pametno delujočimi silami in nad njimi najvišji Um, ki vodi vse k pametnemu cilju. Na ta način je spoznal judovski narod bivanje božje, kakor je razvidno iz knjige Modrosti (13, 1—5): „Ničemurni pa so vsi ljudje, ki ni v njih spoznanja božjega... Zakaj iz velike lepote stvari se po sklepanju lahko spozna njih stvarnik.“ Tudi grško-rimsko poganstvo, čigar ideja o božanstvu je bila nepopolna, zatemnela, pokvarjena, je prišlo po tem potu do spoznanja božjega. Smelo trdimo, da je teleologični dokaz za

¹⁾ Anaksagoras: „Razum je vse uredil.“

bivanje božje, to je dokaz, ki se opira na smotrenost in modrost v prirodi, tako star kakor človeštvo samo.

A na straneh tega dejstva sta dve skrajni zmoti človeškega duha, stari kot zgodovina misli — materializem in idealni panteizem — zmoti, ki je večno zanikujeta z dveh nasprotnih strani. Materializem, ki mu je brezumna materija vsa resnica, taji dosledno smotrenost v prirodi; saj smotreni red je red misli in kot tak se ne ujema z golim mehanizmom materializma. Kakor sodi materializem, se ves razvoj o zunanjem svetu vrši edino le po mehaničnih, to je, nujnih zakonih; slepi slučaj je edini činitelj v prirodi. Smotreni red, ki ga vidimo v svetu, je plod proste igre elementov in delovanja slepih sil kozmične mehanike — torej (tako končno sklepa materializem) ni treba razumnega Stvarnika. A idealni panteizem, ki snuje svet na misli, priznava v resnici smotreno teženje v naravi, priznava v njej razum, a ta razum je svetu vseben (immanenten). Svet po njega sodbi ni odsev misli, ampak misel sama, svet ni, kakor na priliko umetno sestavljen stroj, ki razodeva razum mojstra, ampak razum, ki sam dejansko misli — torej (sklepa končno panteizem) — ni osebnega, nadsvetovnega, razumnega Stvarnika.

Tudi te dve zmoti sta stari kakor človeštvo. Ena popolnoma zanikuje, a druga pretirava smotrenost v svetu. Nam se je tu baviti le s prvo zmoto.

Stari materializem atomistov in epikurejcev (Leukipp in njegov učence Demokrit, Empedokles, Epikur in Lucretius Carus) ni vedel na vprašanje, kdo je uglasbil veličastno pesem harmonije, ki jo poje vesoljna narava, drugega odgovora, kakor da je kar naravnost tajil harmonijo samo, češ nimamo oči, da bi gledali, ampak gledamo, ker imamo oči, nimamo nog, da bi hodili, ampak hodimo, ker imamo noge.

Lumina ne facias oculorum clara creata,
 Prospicere ut possimus, et ut proferre viai
 Proceros passus, ideo vestigia posse
 Surarum ac feminum pedibus fundata plicari...¹⁾

Tako je pel že Lukrecij — a 20 stoletij pozneje so bili francoski enciklopedisti, na čelu jim Diderot, še vedno na istem stališču in so se bavili z vprašanjem, ni li morda svet le učinek srečnega slučaja?

A kako drzno in nezmiselno so ti ljudje dokazovali nujnost tega srečnega slučaja!

Med možnimi kombinacijami atomov, pravijo, je tudi ta, v kateri mi zdaj bivamo, torej je morala v neskončni vrsti izprememb nujno nastati in je v resnici nastala. Od večnosti trese priroda rešeto ne-

¹⁾ Lucr. De rerum natura lib. IV. v. 824.

skončnosti; enkrat je morala nujno iztresti tudi ta red atomov, ki je našemu svetu dal bitje in žitje.

Poglejmo, če je to resnično! Denimo, da so atomi res večni! A od tod še nikakor ne sledi, da bi se morali atomi večno gibati; mogoče je tudi, da se v večnosti ne bi gibali. Oboje je mogoče, pravzaprav je drugo še bolj mogoče. Zakaj materija je sama po sebi popolnoma indiferentna za obojno stanje: za gibanje ali mir. Če je torej materija v gibanju, za to dejstvo ni iskati razloga v materiji sami, ampak izvun nje.

Toda denimo še to, dasi je nemogoče, denimo še to, da je gibanje atomov res kako slučajno nastalo! A če se atomi že gibljejo, potem še nikakor ne sledi nujno in samo po sebi, da bi moralo to gibanje ustvariti prelepi red, ki ga opažamo v vesoljstvu.

Še več! Ne samo, da ni nobene nujnosti, ampak tudi o kaki bodi še tako majhni verjetnosti ne more biti tu govora. „Že pri malo atomih“, piše I. M a y e r, „je število možnih zvez in skupin zelo veliko in zato verjetnost, da preidejo atomi v gotovo skupino, zelo majhna. Ta možnost raste in ta verjetnost pojema v meri, kakor raste število atomov in čim bolj zamotana je dotična skupina . . . Ker je pa število atomov, ki iz njih sestoji vesoljstvo, neizmerno veliko in so posamezne skupine, ki jih tvorijo atomi, zares umetne in zamotane, zato je neizmerno mnogo možnih kombinacij in zato neizmerno majhna, to je toliko kakor nobena verjetnost in nobena možnost, da so atomi slučajno zgradili ravno to tako veličastno in trdno stavbo vesoljstva.“¹⁾

Gibanje atomov se naj je vršilo le pod vplivom mehaničnih sil. A mehanične sile, same sebi pripuščene, tvorijo le nered in kaos; zakaj:

Wo rohe Kräfte sinnlos walten,
Da lässt sich kein Gebild gestalten.

Tako je pel Schiller. A že Aristotel je opozarjal na to, da slepo delujoče sile ne tvorijo reda, znak slepega delovanja je marveč nered.

Dalje! Ako nad kaotično tvarjo ne priznavamo umnega bitja, so racionalne tvorbe absolutno nemogoče. V kosu materije so vse oblike in lege delov enako možne. Da se je torej mogla uresničiti ravno dana oblika in lega, za to je bilo treba zunanjega vzroka. A takemu skladu atomov, ki nosi na sebi znamenje razuma, je vzrok tudi le razum, in brez njega je tak sklad stvarno nemogoč.

Toda, pravijo novodobni pristaši kaotične teorije, teleologični dokaz za bivanje božje je brez stvarnega pomena; zakaj red, enota, harmonija v svetu, na kar se opira ta dokaz, je le nekaj r e l a t i v n e g a. Um sam je namreč nastal pod vplivom istih zakonov, zato se mu zdi vse harmonija, in naj bi si bil tudi kaos. Zunanji svet se mora tako-

¹⁾ Der teleologische Gottesbeweis u. der Darwinismus. Mainz 1900.

rekoč priličiti naši misli; in prav to soglasje pojavov v svetu z našim mišljenjem je harmonija, ki jo vidimo v prirodi. Za umno bitje, nastalo na podlagi druge kombinacije elementov, bi bila naša harmonija kaos. In tako je lahko vsaka kaotična kombinacija red in harmonija.

Harmonija v svetu je relativna; to je glavna misel, ki jo je posneti iz navedenih vrstic. Toda ta misel, ki se za njo bori materializem, je skrajno zmotna. Relativen je fizični red v naravi, to priznavamo sami; zakaj ta red sloni na relativnih fizičnih zakonih, kakor: zakon splošne gravitacije, zakon razteznosti plinov i. dr. Teh zakonov namreč človeški duh ne najde v sebi, priznava jih kot dejstvo, a ne kot principe; ve iz skušnje, da je tako, a ne vidi, da bi moralo tako biti in da bi drugače nikakor ne moglo biti.

Toda za relativnimi zakoni prirode in nad njimi so princip absolutna počela, metafizični zakoni, ki uravnavajo ves logični in ontologični red, red mišljenja in bivanja. Taki principi so: princip istovetnosti, princip zadostnega razloga, princip vzročnosti in drugi. Ti principi imajo absolutno vrednost in so nujno resnični v vseh posameznih slučajih in kombinacijah. Pojmim, da bi v drugi kosmični kombinaciji morda ne bilo tega fizičnega reda, ne bilo na priliko zakona težnosti atomov, toda trije atomi in trije atomi bi vedno tvorili šest atomov (princip istovetnosti); dalje pojmim, da bi v drugi zvezi elementov morda ne nastopali pojavi ravno v tem redu, toda vsak pojav bi imel vedno svoj razlog (princip zadostnega razloga).

In tako je naše mišljenje in pojmovanje nujno navezano na te principe. A ne samo mišljenje, ampak tudi bivanje realnih bitij. Zakaj ne le, da drugače ne morem pojmiti stvari kakor v soglasju s principi, ampak tudi pojmim, da drugače stvari ne morejo bivati. Kdor dvomi o absolutni vrednosti teh principov, ta ne ve, kaj govori; zakaj ne preudari, da bi sploh ničesar ne mogel trditi ali zanikati, ko bi v resnici dvomil o teh principih. Brez njih i bit i mišljenje zatone v absurdum.

Absolutno veljavni principi se torej bistveno ločijo od fizičnih zakonov. Zato tudi njih dom ni fizični svet, ki v njem živimo, ampak metafizično kraljestvo idej. Celokupnost teh principov tvori takozvano — metafizično harmonijo.

In glej, s tako harmonijo se ponša tudi priroda. Harmonija, ki jo opažamo v svetu, sloni ne na relativnih fizičnih zakonih, kakor trdi materializem, ampak na absolutnih zakonih metafizičnega sveta. Naša sodba o modrosti narave se ne opira na ta ali oni fizični zakon, n. pr. zakon težnosti — vemo namreč, da narava lahko rabi ta zakon tudi nemodro in neredno — ampak na očitno dejstvo, da narava rabi ta zakon racionalno, da tvori svojim ciljem pripravna sredstva,

da s kolikor mogoče navadnimi sredstvi dosega določene cilje in tako ostvarja enoten načrt.

Enota v vesoljstvu je torej enota misli, enota vzora, enota smotra. Ta harmonija je plod modrega, razumnega delovanja. A to delovanje je pod vplivom ne fizičnih, ampak absolutnih metafizičnih zakonov, ki jih more imeti le razum; zato pa vedno lahko sklepam, da je narava delo razumnega bitja. S kratka, fizični red v naravi je *relativen*, a modrost, ki se razodeva v njega sestavu in rabi, je *absolutna*. In pesem harmonije, ki jo poje vesoljstvo, je pesem te absolutne modrosti, himna večnemu neskončnemu Umu, himna Stvarniku, našemu Bogu!

M. P.

Ob rojstvu naše ustave.

Zgodaj se napoveduje smrt naši ustavi. Tako malo let živi, pa ji že kopljejo grob. Ko se je leta 1867 ustanovila, so njeni očetje za-trjevali, da ostane njena oblika nepremična, in do zadnjega časa se je vsaka misel o njeni izpremembni štela za zločin nad državo. Sedaj je drugače. Iz ministerskega predsednika ust se čujejo usodne prognoze in javnost jih sprejmlje z resignacijo, celo z veseljem.

Ko se je po nesrečni vojski l. 1866 osnovala, je stalo v ospredju ogrsko vprašanje. Nemški centralizem se je pokazal nesposobnega. Nova ustava je rešila to vprašanje z dvojnimi centralizmom: nemškim tostran in madjarskim onstran Litve. Belcebub se je s hudičem izganjal; centralizem s centralizmom ozdravljaj. Zato seveda ni šlo. Boji niso prenehali, marveč so se poojstrili. To vidimo najjasneje v naših dneh. Razmerje naše do ogrske državne polovice je danes bolj zamotano, nego je bilo v prejšnjih časih. Trgovska in carinska zveza se poskuša obnoviti v največjih težavah; na obeh straneh se čujejo celo resni gla-
sovi, da se sploh ta poskus ne posreči. Kgotno vprašanje čaka tudi pravilne rešitve. Kaj nam pomaga pri tem vsa naša ustava? Kaj nam hasnijo vsa njena določila o delegacijah in njenem delokrogu? Ne gre pa ne gre. In vrh tega vidi vsak razsoden človek, da bodo težave čim dalje večje. Žalosten poraz! Ob rojstvu so ustavo njeni stvoritelji uprav zavoljo tega poviševali do neba, ker je baje ustalila zdravo raz-

merje med našo državno polovico in med ogrskim kraljestvom. To je bil njihov ponos in s tega stališča so terorizirali svoje nasprotnike.

O tem terorizmu imamo najlepši zgled v zgodovini naše domače politike. L. 1867 na novo izvoljeni kranjski deželni zbor, v kateri so zmagali Slovenci z vsemi svojimi 24 kandidati, je zboroval od 18. svečana do 4. sušca; imel bi bil izvršiti volitve v državno zbornico. Po dogovoru s protiliberalnimi poslanci drugih dežel, zlasti s Čehi, Poljaki in Tirolci je slovenska večina dné 28. svečana sklenila, da izvrši volitve; zraven je pa v posebni adresi na cesarja izražala svoje pomisleke poudarjaje, da se drži diploma dné 20. vinotoka 1860 in patenta dné 20. kimovca 1865. V odgovor na ta sklep je bil zbor dné 4. sušca razpuščen. Prišle so nove volitve; liberalno uradništvo je v zvezi z Dežmanovimi pristaši delalo, kar je le moglo, proti slovenskim kandidatom. Izdali so knjižico „Kranjci, pazite“, v kateri so prav tako, kakor v „liberalnih katekizmih“ in „žlindrah“ novejšega časa, silno napadali duhovščino in „klerikalizem“. To knjižico so uradi po svojih služabnikih trosili med ljudstvo. Proti slovenskim kandidatom so zmagali to pot štirje nasprotniki: dva v Ljubljani, tretji za notranjsko in četrti za dolensko mestno skupino. Dné 6. mal. travna je novi deželni zbor volil poslance v državni zbor. Bili so tile: grof Coronini, dr. Toman, dr. Klun, Svetec, grof Barbo in župnik Pintar. Samo prvi se je prišteval liberalnim Nemcem. V novem državnem zboru se je pričela dné 3. rožnika 1867 razprava o adresi na cesarski prestolni govor. Ta adresa je bila popolnoma v duhu nemškega liberalstva. Poudarjala je potrebo za konite pogodbe z ogrskim kraljestvom v zmislu sedanjega dualizma, a pri tem naglašala, da se ne gre toliko zanj, kolikor za poroštvo svobode, ki se mora zagotoviti Avstriji s primernimi zakoni. V adresi je bilo tudi natančno izraženo, kakšna svoboda se prav za prav misli, češ, da mora pred vsem pasti konkordat. Državni kancelar Beust je brez ovinkov izjavil, da je tudi on za revizijo konkordata. V razpravi so se proti adresi oglasili Poljaki, Tirolci, Rusi in izmed slovenskih poslancev dr. Toman in Svetec. Oba sta pobijala dualizem. Dr. Toman je po pravici dejal: „Oba (centralizem in dualizem ali dvocentralizem) sta škodljiva državni rešitvi, ker oba bosta samo uničevala moči, ki bi se morale koristno rabiti, da se država zopet po naravnem potu ustanovi. Bojimo se, pa morda tudi vemo, zakaj se bojimo, da gre največ za to, kako bi se tostran Litve tako centralizovalo, kakor se je poprej pod Schmerlingom vsa država centralizovala. Že naprej izrekamo, da se takega delovanja ne bomo udeleževali, da zametamo zmanjševanje naše samouprave, da zahtevamo, naj se nam samouprava poveča; in o centralizaciji, bodi si tudi dualistična, sodimo, da je grob našemu življenju.“ Poudarjal je zelo spretno tudi pravice troene hrvatske kraljevine. V ravno tistem zmislu je govoril

Sveteč. Rekel je med drugim: „Dualizmovi obliki ni pripravna, da bi rešila v Avstriji narodnostno vprašanje a vender ni dvoma, da je s srečno rešitvijo tega vprašanja zvezana tudi avstrijske države moč in bodočnost. Dualizem naravnost nasprotuje srečni narodnostni rešitvi, ker cepi Avstrijo v dva tabora, ki sta si osorno nasprotna: v tabor tistih, ki brez zasluge gospodujejo, in v tabor tistih, ki po krivici služijo . . . Avstrijska vlada in njena politika je do zdaj delala ta greh, da ni bila avstrijska, marveč pristranska, največ in posebno nemška. . . . Preverili so se pa, da raznih mnogih narodov sama nemška moč ne more obvladati, in tako so se poprijeli dualizmovega centralizma. Počakati hočemo, bo-li ta izkušnja srečnejša; toda jaz dvojim o tem.“ Izkušnja je pokazala, da je bil ta dvom upravičen. — Naša poslanca se nista v svojih govorih z nobeno besedo doteknila tiste glavne točke, okrog katere se je tedaj sukal ves liberalni vrišč, namreč boja proti konkordatu. To označuje tedanje razmere. Volitve so se vršile v odločno protoliberalnem znamenju. Z vso vnemo se jih je udeleževala duhovščina in edino njenim naporom se je posrečilo vreči ob tla močno uradniško nemško ter nemškutarsko zvezo. „Novice“, ki jih je urejeval Janez Murnik, pišejo o tem (dné 10. aprila 1867, str. 119): „Prečastita duhovščina je narodu našemu tudi v tej važni dobi bila verna svetnica, prava mati, ki je podučevala narod, naj ostane zvest svojemu spoznanju, svoji vesti, in naj se ne dá prekaniti po krivih prerokih. In narod slovenski in duhovščina slovenska bila sta skala, na kateri si je glavo razbila marsiktera tica, ki je priletela iz mesta na deželo, da bi ondi gnejzdo naredila za posest svojo.“

Dr. Val. Zarnik, ki ni bil nikakor na sumu klerikalstva, je pisal o tej stvari („Novice“ 1867, dné 6. februarja, str. 44): „Verfassungsschreierji natolcujejo našo duhovščino ravno tako, kakor da bi bil to kak ptuj egiptovsk ali pa kamčadalsk element v naši domači deželi, kakor da bi ne mogel korar, fajmošter ali pa kaplan ravno tako zvest sin svoji domovini biti in tolike inteligencije imeti kot kak financijalist, poštar, žitar, jesihar i. t. d. Jaz pa rečem: blagor narodu, kjer duhovščina tako nerazrušljivo s svojim narodom stoji kakor egiptovske piramide, kjer se vedno tako apostolski za najsvetejše pravice svojega naroda poteguje, kakor pri nas. Naj se zgodi z našim narodom, kar si bodi; ali to vaše držanje, častiti duhovniki, posebno vi kaplanje na deželi, na veke ostane z zlatolesketočimi črkami v našo povestnico vsekano.“

In v sestavku „Naša duhovščina in sedanje volitve“ pravi ravno tisti dr. Zarnik („Novice“ dné 13. marca 1867, str. 86): „Samo ob sebi se razumeva, da bi nihče ne črhnil, ko bi naša duhovščina pri nas v resnici toliko vpliva ne imela; to naše protivnike peče, to je rana, ki jih skeli. Da ima pa naša duhovščina toliko vpliva, to je znamenje, da

je izvrstna, da spozna svoj apostolski misijon, da ni puhla in gnjila. Da pa ni samo pri nas tako, temveč tudi drugod v izobraženih deželah, ki slovijo po vsem svetu, navedem tu le en sam zgled. Posebno po bitki pri Kraljevem Gradcu ravno v naših februarških časnikih beremo vsak dan do sitega, da je Prusija prva država na svetu, kar se inteligencije tiče. Ker pa Prusija iz več deželâ obstaja, vsakdo vé, da je renska provincija med vsemi najbolj izobražena, najinteligentnejša, da je sedež skoraj vse pruske obrtnije in trgovine, in da je prva v poljedelstvu in v vinarstvu. Kteri možje so poslanci te prekrasne provincije? Kdo so poslanci slavnih mest: Kolonije, Elberfelda, Bona, Kevlaara i. t. d.? Kdorkoli se je ogledoval le malo v parlamentarnem življenju evropskem zadnjih 15 let, našel je povsod imenovano slavno katoliško frakcijo berlinskega zbora pod vodstvom Reichenspergerja, ki šteje 20 do 30 poslancev in kateri je bil prvi govornik rajniki kaplan Berg. Kaplan Berg !!!? bodo marsikateri psevdoliberalci zavpili. Da, da! kaplan Berg, nič drugega kot kaplan, priprost kaplan, ki je tudi kot kaplan umrl, bil je zavoljo svoje znanosti, zavoljo svojega poštenja in zavoljo svojega talenta med prvimi govorniki v Berlinu. Imel je gotovo toliko, ako ne več soli v glavi, kakor Blagotinšek, Mühlfeld, Giskra, in imeli so ga pruski liberalni listi kakor „Kölner Zeitung“, „National-Zeitung“ v ravno taki časti, kakor Twestena, Schulze-Delitzscha, Jakobyja, Virchowa in druge matadore liberalne stranke. — Kaj bi pri nas Neufreieprešarji vpili, ko bi kacega kaplana v Reichsrath poslali, ko že zdaj vičejo, da nimamo zbora, ampak cerkveni „concilium“, ko smo en par poštenih župnikov v deželni zbor izvolili.“

Da so naši duhovniki umevali ves pomen liberalnega gibanja, nam svedoči njihov žilavi boj proti nasprotnikom konkordata v slovenskih deželah. In vkljub temu so ravno o tej točki molčali naši poslanci. Res je sicer, da so podpirali tirolske poslance, ki so pobijali protikonkordatni odstavek v adresi, toda to je bilo odločno premalo. Slovensko ljudstvo se ni upiralo samo novi obliki nemškega centralizma, marveč je s svojimi glasovi pri volitvah posredovalo naravnost proti liberalnemu temelju, na katerem se je imela graditi nova ustava.

A najznačilnejše je bilo glasovanje o adresi. Vsi slovenski poslanci so glasovali zanjo. Edino dva tirolska poslanca, duhovnik Greuter in prof. Jäger sta iz cele zbornice glasovala proti nji. To nam jasno kaže, kakšen terorizem je moral vladati ob tem glasovanju v državnem zboru. Ureditev ogrskega vprašanja se je stavila v ospredje. S tem se je družil liberalizem in boj proti konkordatu. In nasproti temu ni bilo najti poguma domala nikjer! Često se sicer vidi nesorazmerje med idealnim navdušenjem pri volitvah, med načelno jasnostjo borečega se ljudstva in med delovanjem izvoljenih poslancev. Malo kdaj se je pa videlo to tako jasno, kakor pri glasovanju za adresno,

ki je bilo v pravem besede pomenu uvodni načrt za vse kasnejše liberalne zakone.

Dualizem se je uvedel, a slabo izkazal. Zdelo se je, da so vse težave gledé na ogrsko vprašanje odstranjene z njim, a dejansko so se šele pričele. Vsaka nova pogodba z ogrsko državno polovico je bila težavnejša; sedaj jih mnogo trdi, da je sploh ne bo.

In naš centralizem? Tudi ta je močno preluknjan. Zahteve po avtonomiji so se poglobile in razširile. Začetkom se je poudarjala pred vsem deželna avtonomija; deželni zbori so zahtevali več pravic. Danes se zahteva še splošnejše nego preje tudi narodna avtonomija. In vrh tega se polagoma tudi posamni stanovi izkopavajo iz centrališke-birokraške oblasti. Ideja stanovske avtonomije se krepi. Liberalni državni centralizem je bil najhujši sovražnik javnopравниh stanovskih organizmov. Zato je podrl vse stare obrtne zveze in tudi srenjam, ki so po deželi pomenjale organizacijo kmečkega stanu, je vzel, kar se je dalo. V tem duhu se je pod geslom obrtne svobode in svobodnega preseljevanja ob rojstvu naše ustave govorilo in delalo. A sedaj, ko je minulo komaj dobro trideset let, imamo že javnopravne obrtne zadruga, ki so dasi res komaj kaj več nego skromen začetek avtonomije obrtnega stanu, vendar v najhujšem nasprotstvu z liberalnimi centrališkimi načeli. Vrh tega je letos potrjen okvirni zakon o kmetijskih zadrugah, ki ga bodo deželni zbori brez dvojbe kmalu jeli uvajati po posamnih deželah. Misel večje srenjske avtonomije se tudi vedno bolj razširja in gotovo bo tudi ta kmalu jela po zakonitem potu prodirati. Tako pada polagoma vsa centrališka zgradba, ker padajo liberalna načela, na katerih sloni.

Dokler so ta načela še živela, je bil boj zanje vsaj nekoliko umstven. V naši politiški zgodovini vidimo ob začetku ustave res še nekaj duha, nekaj idej med zastopniki liberalne misli. Čimdalje bolj pa se izgublja ta značaj. Namestu idej nastopajo fraze, namestu dokazov — sila. Tako se vlačí liberalno centrališko načelo — vedno bolj revno dalje. Možje, ki so mu izprva gladili pot, so še nekaj mislili, in če se ni dalo sprejeti njihovo dokazovanje, se je vsaj dalo poslušati. A prišla je med nje žalostna dekadenca. Že v pričetku je obkolila voditelje grda druhal dobičkaželjnih sebičnežev, katerih vsak je videl v liberalni zastavi svoj žep in samo to gledal, kako bi si polnil svoje malhe. A sedaj je prišlo že tako daleč, da stojé, če odštejemo nekaj mumificiranih birokratov, v ospredju, kot glavni zastopnik liberalne centrališke ideje, kot njen duševni branitelj nekdanji liberalni mob. Ideje pa, ki se je ž njimi krasila ob svojem nastopu, so se izpremenile v raglje in piščalke, v krepelce in deske, ki smo jih izkusili v državni zbornici l. 1897—1900. In ti klavni potomci nekdanjih liberalnih korifej se že komaj zganejo, ko se jim žuga z izpremembo ustave in celo z

ukinjenjem vsega ustavnega življenja sploh. Kdo bi danes odobral adresso državne zbornice l. 1867? In takrat sta imela le dva poslanca pogum glasovati proti nji.

Neprecenljivo važen nauk nam dajó ti spomini, nauk namreč, da se politiških idej ne smemo ustrašiti, naj tudi nastopajo z največjim sijajem, da moramo brezozirno razkrajati njihovo vsebino; in ako vidimo, da nimajo etiške vrednosti, da nasprotujejo resnici in pravici, jih moramo ravno tako brezozirno pobijati. Oportunizem, ki sega na načela, postaja tekom časa smešen. Le strahu ne! Le tistega otročjega duha ne, ki išče hlapčevanja, zato ker nima dovolj duševne sile, da bi mu imponirala edino le resnica in ki se vsled tega klanja tudi nasilniku, ki ga bije, samo če mu njegov nastop imponira.

Boj proti „klerikalizmu“ roji sedaj v naši državi. Proč od Rima kričé med Nemci; po svoje vičejo ravno to med češkim narodom, med Hrvati, Poljaki in pri nas. Bilo bi odveč tu pojasnovati, da je ta boj naperjen proti katoličanstvu. Katoliško načelo cerkvene avtoritete in cerkvene svobode se gazi v imenu tiranske liberalne svobode. Katoliški škof in njegov duhovnik se smatrata v sedanji družbi za sovražnega tujca, proti kateremu naj se bori vsak izobraženec z vsemi sredstvi. Tiste prikrite liberalne struje, ki nimajo toliko poguma, da bi se popolnoma odkrile, ne gredó sicer naravnost tako daleč; toda v svojem bistvu se nič ne ločijo od sirovih odkritih nasprotnikov. Zato so tem nevarnejši. V vsem svojem delovanju se držé ti navidez polovičarji načela, da se ne sme škofu in duhovniku, kadar nastopa kot služabnik svoje cerkve v javnosti, nič zaupati. Najneumnejše in najpodlejše napade proti njim odobravajo vsaj negativno; vsakemu pribežniku zaupajo; vsakega cigana sodijo človeško, a gledé na škofa in duhovnika zahtevajo, da se mora sumiti o njihovem poštenju, o njihovem značaju in za vsakim njihovim korakom vohajo črne, krivične namene: naša mučenika Šterk in kardinal Missia sta okusila ta kelih trpljenja do dna. — In pri tem zahtevajo, naj se njim brezpogojno zaupa. Ta misli in poguma prazna struja silno škoduje povsod, tudi pri nas. Tista navidez mirna, trezna, srednja stranka, po kateri se tolikrat čuje v krogu lenih in bojzljivih ljudi sentimentalno koprnenje, je najgorje zlo, kar si ga moremo misliti. Katoličanstva je pri njih ravno tako malo kakor pri najstrastnejših nasprotnikih, pač pa je pri njih toliko ošabne prevzetnosti in brezozirne predrznosti, da zahtevajo tudi od katoličanov, naj se jim klanjajo in naj uživajo njihovo hvaležno in z vdanim priznanjem, s sumničenjem in predsodki ostrupljeno hrano. Frazêrstvo živí to najnevarnejšo kliko, te politiške miši, ki pod zemljo glodajo korenine,

ker nimajo poguma, da bi nastopale očitno na odprtem polju. A imamo jih te struje dovolj povsod; in zato se žalibog moramo pečati ž njimi.

Prošli časi nas učé, da boj proti katoličanstvu pravzaprav ni nikoli popolnoma miroval; nebrojnokrat ga vidimo, kako narašča, dosega vrhunec, se že baha svoje zmage in pada. Na svojem vrhuncu pa stoji vedno tedaj, kadar se pripravljajo v javnosti kake važne izpremembe. Ob politiških prevratih, ob času, ko prodira kako novo politiško načelo, takrat buta boj proti katoličanstvu z najhujšo silo na dan. To dejstvo se je nebrojnokrat pokazalo. Po pravici lahko rečemo, da mu je nekak zakon temnih sil za podlago. Po tem zakonu lahko tolmačimo tudi sedanje boje. Ustavna kriza, ki se marsikje že tolmači kot državna, je tisto ozadje, izza katerega stopa boj proti katoličanstvu v svojih sedanjih oblikah na dan. Ob rojstvu naše ustave je bilo ravno tako. Rekli smo že v prejšnjem odstavku, kako se je takrat boj za liberalno svobodomiselnost poudarjal na prvem mestu in kako so se ž njim spajali napadi na katoličanstvo.

Oblika, pod katero je nastopal, je slovela takrat: **Proč s konkordatom!** Dne 18. velikega srpana 1855 sklenjena pogodba med avstrijskim cesarjem in med papežem je državi, oziroma vladarju, dajala mnogo pravic, zlasti gledé na imenovanje oseb za višje cerkvene službe, na patronat tistih far, ki so se ustanovile iz verskega zaklada in gledé na upravo cerkvenega premoženja. Cerkvi se je pa tudi po tej pogodbi v mnogih ozirih olajšalo delovanje. Konkordat je priznaval cerkvi potrebne pravice v šoli in pri izvrševanju njenega božjega zvanja; v tem zmislu se je priznala cerkev kot edina sodnica gledé na bistvo zakonske zveze med katoličani. Ustvarilo se je potemtakem med cerkvijo in našo državo prijateljsko, za obe strani ugodno razmerje. Konkordat je težil po tem, da utrdi in okrepi z religijsko sestavljenimi določili državni organizem, da pa tudi dá potrebnega varstva in svobode cerkvenemu blagonosnemu delovanju. Liberalstvo je odgovorilo na te plemenite namere z glasnim krikom: **Proč s konkordatom!** ki se v svojem bistvu krije s klicem: **Proč od Rima!**

Razložek je le ta, da se je prvi klic tikal neposredno države. Hotel je državo ločiti od vsakega cerkvenega vpliva. Danes pa se obrača klic „Proč od Rima“ na narode. Šlo se je preje v prvi vrsti za brezversko državo; danes se gre za protikatoliške narode. Toda ta razložek je le bolj navidezen. Proč s konkordatom! so jeli kričati v dobi politiške preosnove naše države. Sedaj, ko se je pokazalo, da načela, ki jih je postavilo liberalstvo Avstriji za temelj, nimajo več moči, ko se javljajo nove krize, je klic „Proč od Rima“, dasi se obrača v prvi vrsti na posamnike, prav tistega pomena, kot je bil njegov prednik „proč s konkordatom“. Liberalna načela centralizma in gospodarske razbrzdanosti padajo. Da se vsaj v religijskem oziru

ne izvrši preobrat na boljše, da se zamoré kali čilega resno-etiškega življenja, ki povsod tako lepo poganjajo, zato se je pričela protikatoliška gonja v naših dneh. Ta gonja ima, kakor smo že rekli, sama na sebi socialen značaj. Posamnike tira sicer k odpadu, nastopa pa s socialnim geslom narodnosti. Katoličanstvo, ki se je ob rojstvu naše ustave slikalo kot nevarno državi, se sedaj slika kot nevarno nemštvu, češtvu, slovenstvu. To jasno priča v obeh slučajih enakega duha in tudi analogne smeri.

Boj proti konkordatu, kakor smo že rekli, se je v državni zbornici pričel že ob adresni razpravi. Dné 10. mal. srpana 1867 je pa poslanec Mühlfeld utemeljeval svoj predlog, naj se pogodba s papežem kratko malo razveljavi in namestu nje ustanové zakoni na temelju medkonfesionalne ravnopravnosti. Med razlogi je navajal zlasti to, da se od Avstrije vsled njene netolerantnosti odmika Nemčija in s tem ostaja naša država osamljena. Smer vsega boja proti konkordatu ima po tem razlogu jasen vsenemški značaj. To, kar tiči danes v ozadju 'proč od Rima', je bilo tudi v ozadju imenovanega boja. Poleg tega vsenemškega politiškega značaja, ki ga nam kaže Mühlfeldovo utemeljevanje, pa vidimo prav navadno laž v njem. Avstrija je po njegovem netolerantna vsled konkordata, medtem ko na Nemškem cvete najlepša verska toleranca. Tako ni mogel govoriti noben resnicoljuben avstrijski prijatelj. Vsaka religija je imela v Avstriji v konkordatni dobi več varstva nego katoliška religija v kateri koli protestantski državici. Par let po Mühlfeldovem govoru je pa Prusija začela naravnost uničevalni boj proti katoličanstvu. Taka je nemška toleranca! In ravno v najnovejšem času, ko je nemški državni zbor z veliko večino sprejel tolerantni predlog katoliškega centra, po katerem bi se uvedla ravnopravnost za krščanska veroizpovedanja na Nemškem, smo čuli iz ust državnega kancelarja Bülowa, da zvezni svet ne bo pritrđil temu predlogu, kakor tudi noče pritrđiti, da se ukine skrajno tiranski izjemni zakon proti jezuitom.

Mühlfeldov predlog je imel važne posledice. Že dné 11. mal. srpana je predlagal Herbst, naj državna zbornica izdela nastopne zakone: a) zakon, po katerem se sodna oblast v zakonskih zadevah popolnoma izroči državi; b) zakon, po katerem naj se šola loči od cerkve in c) zakon, po katerem naj se določijo medverske razmere. Minister Hye je dné 20. mal. srpana izjavil, da tudi vlada priznava potrebo teh zakonov, da se pa hoče preje pogajati s cerkvijo in tako odvrniti vsak sum, kot bi zaničevala obstoječo pogodbo. Kaj je bilo liberalcem na poštenju ali na zvestobi? Saj se je šlo proti cerkvi; in tu so hladnokrvno gazili najslovesneje sklenjeni dogovor. Za Herbstov predlog je glasovalo 134 poslancev proti 22. Omeniti moramo, da so ob tej priliki slovenski poslanci izvršili svojo dolžnost. Svetec je pobijal Herbstov

predlog in poudarjal, da se more konkordat izpremeniti samo po medsebojnem soglasju med cesarjem in papežem. Dne 29. mal. srpana se je sprožil v dunajskem mestnem svetu predlog, naj se odpošlje prošnja na državni zbor za odpravo konkordata. Za dunajskim mestnim zastopom so prišli tudi drugi. Liberalci so ob tem času šli celo na ulico in se zbratili s socialnimi demokrati, da so jim ti sklicevali shode proti konkordatu in klerikalstvu. In da so že začetkom vse porabili, kar se je sploh porabiti dalo, so razvneli tudi med učitelji liberalni ogenj. Dne 5. do 7. kimovca je bil na Dunaju učiteljski shod, katerega se je udeležilo krog 1500 učiteljev. Grom in strela sta švigala v govorih in sklepkih proti konkordatu. Na tisoče podpisov je bilo sicer na prošnjah, ki jih je pošiljalo verno ljudstvo iz vse Avstrije za konkordat, a zanje se liberalizem ni menil. S publico, da je inteligencija in kapital na njihovi strani in da se zлага ž njimi tudi delavstvo, so prepvili ogromno večino avstrijske države. Ravno ta publicija gospodari še danes, kadar se gre za to, da se zagluši ljudski glas. In prav tako kakor nekdanj, gre tudi še dandanes socialno-demokraško delavstvo skozi drn in strn z liberalci proti katoliškemu ljudstvu. Na boljem smo pa. Takrat ni bilo med ljudstvom niti sledi kake politiške ali gospodarske organizacije; zato je bilo ložje upirati se njegovemu glasu. Danes je pa organizacijska misel že oživela tudi med širjimi delavskimi stanovi.

Na tem mestu naj omenjamo, da so s publico, inteligencija in kapital nemški in nemškutarski nasprotniki naši borili se proti slovenstvu. Inteligencija in kapital sta na naši strani; to je odmevalo tudi po slovenskih pokrajinah, da so se tem ložje gazile naše narodne pravice. „Novice“ (dne 26. vel. srpana 1868, str. 286) pišejo tako-le v tej zadevi: „Kakor je ‚Laibacherica‘ imela celo leto in dan navado, da se je bahala s ‚kapitalom‘ in ‚inteligencijo‘, isti besedi ste zdaj zmiraj v ustih liberalnega ‚Tagblatta‘. Naj vendar enkrat povemo, k do da je iznajdel glasovito frazo o ‚kapitalu‘ in ‚inteligenciji‘ ljubljanski. Gospod Vidic, nekdanji policijski komisar predrazega spomina, pod čegar krilom ‚Arm in Arm‘ so stali in hodili ljubljanski liberalci (policija in liberalizem sta bila pri nas sinonima), je prvi rabil omenjeno frazo v policijskem poročilu lanskega (1867) leta, ko je poročal o homatiji sokolski. Od tistihmal sta bila ‚kapital‘ in ‚inteligencija‘ zmiraj deseta beseda v ‚Laibacherici‘ in v vseh korespondencijah ‚Pressinih‘ i. t. d., ista fraza policijskega izvira je zdaj tudi ‚Tagblattu‘ armada, s katero bije po družih, ki niso vere njegove, katerih pa nikakor ni strah te armade, ker predobro poznajo — puhlost njeno.“

Naši slovenski poslanci so se pri glasovanju o zakonih, ki so po Herbstovem predlogu posredno razveljavili konkordat, dobro držali. Šli so s Poljaki, Tiroinci in katoliškimi veleposestniki. Naša politika je

bila v soglasju s katoliškim prepričanjem slovenskega ljudstva. Kakor je pa že nekaj let preje liberalni duh na Dunaju prelevil Slovencega poslanca Dežmana v liberalno-nemškega voditelja, tako se je tudi sedaj pokazala človeška omahljivost pri dr. Klun-u. Ta mož je bil kranjski deželni poslanec voljen, na slovenski in katoliški program. Ob liberalni burji je pa — bivajoč kot profesor na Dunaju — predsedal in postal strasten nasprotnik slovenskih teženj. Takih zgledov imamo žalibog tudi še iz kasnejših dob več. Zlasti talentirani ljudje brez trdnega verskega prepričanja dajejo izmed svojih vrst ljudske in narodne odpadnike. Umljivo je to! Nadarjeni možje, ki ne znajo krotiti svojega častihlepja, se čutijo tudi kot voditelji slovenskega naroda premajhne. In ko vidijo, da je pri tem narodu po naravnih razmerah duhovnik v ospredju, jih to boli in grize. V nasprotju se čutijo z vso narodno dušo in zato krenejo ali v premišljeni sebičnosti ali pa v oholi trmi na odpadniška pota. Vsakega sobojevnika za naše slovensko ljudstvo, pred vsem pa nadarjene izobražence, more zdržati edino le v iskrenem verskem prepričanju ogreti idealizem v narodovi službi.

Liberalizem je zmagal v Avstriji tudi v verskem oziru. Boj proti konkordatu je rodil navedene tri zakone, ki so bili potrjeni dné 25. vel. travna 1868. Konkordat je ostal le še na papirju. Ko se je pa l. 1870 proglasila dogma, da je papež v izvrševanju svojega vso cerkev obsega-jočega učiteljskega poklica nezmotljiv, je dné 30. mal. srpana 1870 po prizadevanju vlade, osobito naučnega ministra Stremayrja, podpisal vladar list, v katerem se izjavlja, da je konkordat razveljavljen, češ da je nova dogma izpremenila papeževo veljavo in se je s tem papež kot pogajalec popolnoma predrugačil.

Bilo je mnogo krika vsled tega. Liberalci so po mestih uprizarjali veselice in slovesnosti; tudi v Ljubljani je nekaj završalo; a razen klavrne razsvetljave, katero so uprizorili nemški in nemškutarski liberalni hišni posestniki, ni bilo nič hudega. Tako se je ustalila liberalna ustava. Liberalizem je menil, da je zdaj njegova zmaga popolna in hotel je imeti vidnega plena. Velika obrtna podjetja so klila na dan; za dobičkom jo je udrila liberalna četa. Leta 1873 se je hotela z dunajsko razstavo predstaviti celemu svetu v svojem sijaju. A prišel je grozni gospodarski polom in liberalizem je drčal navzdol. Cerkev ni sicer več uživala zakonitega varstva kot preje; javnopravni značaj, ki se ji še priznava do naših dni, je pravzaprav le policijsko nadzorstvo, a zato se je pa okrepila v svoji notranjosti. Ideja cerkvene svobode živí vedno krepkeje. Katoliški organizem naše države je od dné do dné močnejši. Zveza posamnih članov s cerkveno oblastjo je vedno tesnejša; duhovstvo vedno bolj edino: — vse versko življenje v Avstriji preveva topel dih čile katoliške renesance.

Eno vprašanje se človeku nehoté vriva ob tem razmišljanju: Zakaj se politiški liberalizem zlasti v velikih javnih izpremembah vedno tako zaletava v katoliško cerkev? Poskusimo odgovoriti. Poleg drugih splošno razvidnih razlogov takega boja se nam zdita dva posebna važna.

Prvič nasprotuje cerkveni organizem po svojem bistvu centralizaciji države in atomizaciji družbe, kakor jo zahteva liberalizem. Liberalna državna ideja pozna med svojimi člani samo posamnike. Država je po njenem edino le svota posamnikov. Med posamnikom in med državo ne sme biti potemtakem nobenega vmesnega člana. Vsak je neposredno zvezan z državo in njenim namenom. Popolnoma v zmislu te ideje se je razrušil javnopravni značaj vseh stanovskih organizmov, čim je jel zmagovati liberalizem v posamnih državah. Vsake samostojne od države neodvisne javne pravice kakega manjšega organizma v državi so morale pasti. S centralizacijsko idejo je nujno v zvezi ideja absolutne države; absolutizem jo vodi za roko in v njenem imenu uničuje vsakršno avtonomijo. Rodbina postane zasebnopravna zveza katera nikakor ni prvotnejša od države, marveč katera ima način svojega povstanka in svoje pravice določene edino le po državnih zakonih. Z rodbino pade tudi vzgoja v državno področje. Brez veljave, da, naravnost škodljive so stanovske zveze v taki liberalni državi. Srenje in dežeze so samo kolesa v službi vsega državnega mehanizma; narodi so s svojimi naturnimi pravicami proti taki državi brezpravni; naturnih pravic ni; to imajo, kar jim dovoli država; če jim zmrvijo kaj drobtin, naj jih hvaležno sprejmó; če jim pa tudi tega ne dá, naj poginejo. Smrt jim ostane kot edina narodna pravica. — Liberalizem je poskušal povsod dosledno izvesti ta načela. A pred vsem je zadel ob eno ogromno oviro. Med državljani živí organizem, ki sega s svojim namenom nad ta svet, ki se ponaša z božjim izvorom in ki spaja svoje člane z najnežnejšimi vezmi človeške duše, ki družijo umove in srca — —, organizem, ki je nad državo in vendar tudi v nji. Ta organizem je katoliška cerkev! Jasno je, da se centralizacijski in atomizacijski načrt ne dá izvršiti, dokler se ne stare moč tega organizma. Po naturni logiki je morala vsled tega vsaka absolutna državna ideja poskusiti boj s tem organizmom. Po tej logiki so delali Štavfi v 12. in 13. veku, to logiko so izvrševali knezi in knežiči ob reformacijski dobi; ta logika je rodila galikanstvo in jožefinstvo; vsled te logike smo imeli v Evropi silne cerkveno-politiške boje prešlega veka, ki so dosegle vrhunec sile in poraza v Bismarckovem kulturnem boju. Ako bi bila liberalna centralizacijska in atomizacijska ideja prava, bi bil religijski, ves svet obsegajoči — katoliški — organizem nemogoč. Eno ali drugo! Avtonomijska in organizacijska ideja sta tako spojeni s cerkvenim življenjem, da ju cerkev že s svojim bivanjem vzdržuje in oživlja.

Drugi vzrok boja proti katoliški cerkvi ob času velikih javnih kriz je pa tale: Cerkev pomenja konkretno, v edini obliki, ki je ljudem primerna, ne samo katoličanstvo, marveč krščanstvo in religijo sploh. Zato se v boju proti nji vežejo vsi od tistih, ki iz nevednosti ali strasti burijo samo proti cerkveni avtoriteti, do tistih, ki pobijajo božji značaj krščanstva in ki hočejo uničiti sploh vsako religijo. Tudi to je logično! Proti abstraktnemu pojmu religije ali krščanstva bi se boj kmalu razgubil v vojih abstrakcijah; toda konkretna oblika religije ali krščanstva v mogočnem, do podrobnosti dovršenem socialnem organizmu izzivlje konkretne boje. In zato se jih ne manjka nikoli tem manj pa ob času, ko se gre za zmago ali poraz med velikimi idejami. Konečno temelji vsaaka takih idej v nekem določenem metafiziškem naziranju o svetu in življenju. In vmes med njimi brani svoje vedno enako metafiziško naziranje cerkev. Jasno je, da mora priti ob takih prilikah do bojev. Le mali duhovi jih morejo prezreti, le nizka srca se jih morejo bati.

Velike izpremembe v javnosti so se izvršile že za naše dobe; večje se še vršé. *Ilávtz řeř* — vse se giblje, vse se premika, a takoreč brez središča, brez težišča. In težišč je treba. Ne pozabimo ravno v teh časih, kaj imamo v katoliški cerkvi. Stalnost, ki ohranja vse dobre sile, krepí vse slabotne, uničuje kvarne, se nam javlja v nji. V njenega organizma božje-človeškem ustrojstvu je doma težišče razpadajoči družbi. Ena resnica nam zvení iz vsega, kar smo razmišljali ob rojstvu naše ustave: Treba nam katoliške politike, katoliških politikov.

Dné 17. svečana 1868 je v seji avstrijske delegacije izpregovoril tirolski poslanec Greuter tele besede: „Sedanji čas je tak, da zastopstva in varstva katoliške cerkve ne pričakujemo več od poslanca (na papeževem dvoru), da, tudi od vladne, marveč pričakujemo ga edino le od ljudstva.“ Resnica teh besedí se je sijajno izkazala. Katoliško ljudstvo je edini faktor na svetu, ki zastopa katoliško cerkev v državah in ki jo brani. Kdor išče zastopstva in varstva drugod, tava v temi. Zato pa mora biti katoliška politika ljudska, sicer je ni! Le tako bo mogla vzdržavati misel, da je z bojem za cerkveno svobodo združen boj proti državnemu absolutizmu, proti centralizaciji in atomizaciji, boj za svobodo in pravo rodbin, stanov in narodov in s tem boj za srečo in blagostanje posamnih držav in človeštva.

Dr. Jan. Ev. Krek.

Ali je katolicizem princip napredka?

Ali je katolicizem princip napredka? To je vprašanje, ki vedno sili na površje v velikem boju vere in nevere. Katolicizem ni princip napredka! — to je zadnja beseda, s katero mnogi zametajo vero. A tudi ta in oni med katoličani ne vé prav kaj in kako. Romanski narodi so katoliški, a propadajo — kje je tu moč katolicizma? Tako vprašujejo nasprotniki katoličane in ta in oni je v zadregi...

Ni ga vprašanja, ki bi tako očitvidno nosilo na sebi vse znake sodobne zmede, kakor jih nosi le to. Koliko jih je pa, ki bi se vprašali, je li edino poverilo, edina legitimacija vere napredek? in kaj pa je napredek? in če mislite kulturni napredek, kaj pa je kultura?

F r a z a še vedno prvači v modernem mišljenju. Da katolicizem ni princip napredka? To je fraza! Vsa naša kultura nesvestno poje himno katoliški cerkvi kot materi najlepšega in najboljšega, kar ima. Toda fraze je treba po naši sodbi uničevati le z a n a l i z o. Kdor ima dobro voljo, kdor je mož moralne resnobe, ta spozna po analizi, koliko resnice tiči v frazi, a koliko neresnice, koliko videza, zmote in prevare. Tistim pa, ki beró le „knjige za lahkomišelné ljudi“, itak ni pomoči!

Kaj pa je napredek? Kdaj narodi napredujejo? Menda, če gredó naprej. Če gredó naprej po poti proti ciljem! Kje so torej cilji? Dokler ne pokažete ciljev, ne govorite, da katolicizem ni princip napredka! Napredek je lahko tudi v zlò; tudi zlò lahko napreduje, tudi raznarodovanje, tudi demoralizacija naroda, tudi letargija; — hvala katolicizmu, če ni princip takega napredka!

Vi govorite o k u l t u r n e m napredku? Govorimo torej o k u l t u r i!
Kaj pa je kultura?

Človek je na videz zelo onemoglo bitje. Človek nima ne levje moči, ne tigrovih šap, ne orlovih kreljuti. Premnogo živali ga fizično prekaša, ta v tem, ona v onem. Toda v tem na videz tako onemoglem bitju tiče duševne moči, ki jih je treba le vzbuditi, le razviti, in človek si osvoji gospostvo nad vsem vidnim stvarstvom. Ukrotil bo zveri, zapregel vole v plug, obrzdal konje, ukresal ogenj, napeljal vodo, iztrebil divjine, uporabil elementarne sile... Tisoč in tisoč let bo človek rabil ogenj, živali ga bodo gledale in gledale, a raba ognja jim bo neznana...

Človek bo rabil orodja, izpopolnjeval jih, živali ga bodo gledale, a ne bodo vedele ne kaj ne kako... Človek bo v kamen in opeko, na koženico in papir začrtal in zapisal svoje misli, svoje ideje, potomci jih bodo videli in umeli, živali jih bodo gledale in gledale, a strmele bodo vanje glupo brez doumljivosti... V človeku tiči latentno neka duševna sila, ki je ni v živalih, in le ta sila je kulturna sila!

Človek ima potrebščine kakor žival, da, človek jih ima celo neprimerno več, toda dočim je živali priroda sama oskrbela, kar je potrebno, ali ji vsaj vsadila nagon, ki si ž njim nekako slepo in spontano najde zadovoljenja, je v človeku nad nagone postavila svobodo in pamet. Tudi človek ima nagone, a svobodno jih zadovoljuje. Pamet mu nudi in kaže najraznejša sredstva, kako lahko zadovolji svoje potrebe; kaže mu nagibe, zakaj in koliko naj jih zadovolji; kaže mu cilje, ki po njih težé nagoni. Kajpada bi se človek ne dejstvoval, ko ne bi imel potreb in nagonov, ki so kakor impulzi na dejstvanje. Toda prav tako izvestno je, da bi se dejstvoval vedno enakomerno, brez uporabe raznih sredstev, brez izpopolnjenja, skratka, brez napredka, ko ne bi imel svobode in pameti.

Le zato, ker človek spozna, kam teži nagon in da je mogoče to teženje zadovoljiti bolj in bolj, le zato je človek zmožen kulture. Zato človek išče novih sredstev, novih potov, novih načinov, da bolj in bolj razvije razne sile in zadovolji razne težnje. A nova sredstva, nova pota, novi načini so najprej prisotni le v duhu kot ideje in te ideje potem volja svobodno ostvarja. In prav zato, ker žival nima idej, ampak le čutne predstave, živali niso zmožne kulture! Zakaj čutne predstave ne morejo javljati in predstavljati nadčutnih bitnosti, kakor so: odnos med sredstvom in ciljem, smotrenost, harmonija. Pač imajo tudi živali asociacije predstav, ampak ozira v razmerje teh predstav nimajo, refleksije niso zmožne. Zato delujejo smotreno, a le v kolikor jim je to preformirano, in ker je taka preformirana dispozicija nekaj stalnega, določenega, malo izpremenljivega, zato opazujemo v živalstvu smotreno delovanje, a brez napredka, brez kulture.¹⁾

To raznoliko dejstvanje, s katerim izkuša človek bolj in bolj, popolneje in popolneje zadovoljiti svoje raznovrstne potrebe, imenujemo namreč kulturno delo. Etimološko znači kultura prvotno pač le bolj vnanje obdelovanje polja, torej le eno plat človeškega dejstvanja, ki služi najprej materialnim potrebam, toda Zschokke je uvedel to besedo v slovstvo za splošni pojem vsega človeškega dejstvanja.²⁾ Človek ima namreč premnogo potreb v raznih ozirih. Človek je čutno-

¹⁾ Cf. E. Wasmann: *Instinct und Intelligenz im Thierreich*. II Aufl. Freiburg im Breisgau. 1899. Herder'sche Verlagshandlung.

²⁾ Orelli: *Allgemeine Religionsgeschichte*. (Bonn 1899. Verl. A. Marcus & E. Weber.)

telesno bitje kakor živali, zato ima mnogo materialnih potreb, a človek je tudi z duhom nadarjeno bitje, zato ima tudi mnogo višjih potreb, ki jih živali nimajo.

Ako hočemo pregledati obseg kulturnega dela, nam je treba premotriti le človeško naravo in nje potrebe.

„Skrb za življenje“ — to je pač prva potreba človeška — in prvi impulz h kulturnemu delu ¹⁾ Skoraj bi rekli, da tu tiči zadnji impulz sploh k vsemu kulturnemu delu.

Prve potrebe, ki jih človek ima, so hrana, stanovanje, obleka, obramba. Zato so tudi le te prvi nagibi h kulturnemu delu.

Skrb za vsakdanji kruh je močna sila človeške delavnosti. Marsikaj seveda je nudila priroda brez posebnega človeškega dela. Razni sadeži in koreni, razna semena in jedrca so bili pač prva hrana človeku. Tudi mesa si je privoščil, saj je videl, da premnogim živalim gre edino le meso v slast. Zgodaj je gotovo opazil, da tudi méd ni napačen. Mlekojedec pravijo da človek izpočetka ni bil.²⁾ Toda do sem še ni govora o kulturni delavnosti. Prvi poskusi so bili, ko je človek začel spravljati žito; sušiti meso, hraniti medico. Prava kulturna pridobitev pa je bila, ko je počel sejati žito, rediti živino, gojiti čebele. Velika kulturna pridobitev je bila, ko je doumel rabo ognja. Morda je blisk užgal gozd, ostala je žerjavica in iz žerjavice je sapa zopet upihala ogenj. Tako je človek spoznal moč žerjavice in hranil jo je skrbno kot večni ogenj.³⁾ Užgal se je o drgnjenju les in človek je začel ogenj „vrtati“. Videl je, kako se je ukresala iskra iz kremenca in začel je ogenj „kresati“.

S tem napredkom vstrie se je vršil drugi napredek. Človek je izumel razno orodje,⁴⁾ početkom iz kosti, kamena, pozneje od bronca, železa... V medsebojno sporazumljenje so ljudje izolikalili jezik. Za obleko so porabili ličje, perje, kože. Bivališča so si poiskali v votlinah, pozneje so si sami priredili votline, postavili kolibe, tu v gozdu, tam v zavetju pečevja, drugod na vodi na koleh. V obrambo zoper divje živali, zoper sovražne sosede so se družili v skupna selišča.

¹⁾ Cf. J. Lippert: Die Kulturgeschichte. (Das Wissen der Gegenwart. Deutsche Universalbibliothek für Gebildete. XXXV. Band.) I. Abth. 2.

²⁾ O. c. 17.

³⁾ Cf. Hans F. Helmolt: Weltgeschichte (Leipzig u. Wien. 1899. Bibliographisches Institut.) I. Bd. II. 3. Entwicklung der Kultur. pg. 26 ss.

⁴⁾ Koliko kulturne sile tiči v najpreprostejšem orodju, lahko spoznamo, če se spomnimo, kaj časa je minilo, da smo dobili na primer sedanja peresa, žveplenke... Mnogo orodja, kuhinjskega, poljedelskega, pa se je od tistih davnih časov, ko so prvi ljudje v skrbi za življenje iskali raznega orodja, le malo izpremenilo! To je — mimogredé bodi omenjeno! — tudi najboljši dokaz zoper darvinistične sanjarije, kakor da je bil človek kdaj živalsko bitje.

Toda človek ni mislil le na to, da bi ohranil življenje, ampak skrb ga je bilo, da bi življenje tudi olajšal, osladil in podaljšal. Tudi ga ni bilo skrb le zase, ampak hkrati za otroke, za svojce. V človeku je vedno tičalo nekaj Prometeja, nekaj Přemysla! Mislil je ne le na sedanost, ampak tudi na bodočnost. Προμηθεύς = Přemysl = premiselni, previden, na bodočnost misleč človek!

Da bi se oskrbel za starost in da bi ob enem poskrbel tudi za otroke, je branil in varčeval, nabiral imetje, množil lastnino. Ker vsak ni mogel vsemu kaj, so nastale obrti. Ta je izdelaval to orodje, oni ono. Začelo se je menjavanje, kupčija, promet. Iz kupčije se je naravno razvila trgovina... Iz koč so nastale vasi, utrjena sela (gradovi), mesta... Iz družin so nastale zadruge, županije, vojvodine, države...

O tem napredku jezik kot občilo ni več zadoščeval. Kakor je izumil človek vozove za promet po suhem, ladje za promet po morju, tako je izumil pisavo — recimo: za promet po času in kraju! Zaznamoval je pota po puščavah, vklesal v spomenike svoje ime, zarezal na rovaš svoje račune, narisal na opeko svoja opazovanja, napisal na papir svoje zgodbe. Znancem in zaveznikom v daljini je po pismih sporočal važne novice.

Človek je iznašel vedno kaj novega, da bi obranil in ohranil, olajšal in podaljšal življenje. Zgodovina človeštva je obenem zgodovina človeških iznajdb in izumkov.

Ko so se ljudje začeli družiti in so nastale razne socialne tvorbe, se je pokazala še druga potreba. Čutili in uvidevali so, da ni mogoča družba brez socialne oblasti, brez zakonov, brez prava. Začelo se je pod vplivom prirodnega čuta in praktičnega uma, pod vplivom pameti razvijati pravo. Prve moralne pojme je človek že itak prej imel. Ni bilo treba kdovekaj razmišljanja, da je spoznal, da ni vse dobro, da ni vse pravo. Toda napredek je bil mogoč tudi tu. Čim bolj različno je bilo življenje, čim bolj socialno je bilo, tem bolj je gnalo človeka, da si pojasni ideje in principe moralnosti in njih uporabo, tem bolj je gnalo družbo, da razbere in ustali pravo. —

Kajpada, človek je vedno mislil tudi na to, kako bi si življenje oslajšal.

Za sladilo življenja je človek iskal veselja, uživanja, razvedrila. Izumil je dražeče pijače (medico, vino, pivo). Nadel je nase razno nakitje, opisal in ošaril je obleko, olepšal stanovanje. V veselju in žalosti je popeval, izumil je ritem za besede in kretnje, iznašel je piščali in godala. Z gostijami, petjem, muziko in plesom so si začeli ljudje po delu in trudu sladiti življenje. —

Skrb za življenje ni obstala niti ob tisti čudni usodi, ki se je pojavila človeku v podobi smrti. Kaj je smrt? Človek Prometej si je moral odgovoriti tudi na to. Skrb za življenje je segala preko groba.

Smrt, a kaj potem? Sploh je našel človek v svoji duši zavest, da je njegovo življenje več kakor živalsko življenje. Vedno in vedno mu je vstajala misel: odkod in kam? Videl se je na svetu in vprašanje mu je sililo v zavest: kaj je svet, kaj vsemir? odkod vse to? čemu? Človek je začel razmišljati. Tu tiče že prvi početki svetovnega nazarja, početki filozofije in teologije...

Tako nekako bi si človek mislil genezo kulture. Morda se ni vršilo vse v istem redu, toda gotovo je, da je kultura produkt kulturnega dela in da se kulturno delo snuje na impulzih, ki tiče v človeku, seveda le pod principom pameti in svobode!

Kultura kake dobe je torej vsota pridobitev v vseh smereh človeške delavnosti. Človeško življenje je komplicirano. Človek ima vegetativno življenje, kakor se javi že v rastlinstvu; človek ima z živalimi skupno čutno plat življenja; a nad vegetativnim in čutnim življenjem je še mogočna struja višje duševnosti, umska plat življenja. In vsaka plat tega trojnega življenja je izpočetka nekako latentna. Toda močni impulzi (instinkti, nagoni) izpreminjajo te latentne življenjske sile v dejavne, aktualne, kinetične energije. Življenje se izkuša vse bolj uveljaviti, človek nosi v sebi živo teženje po zadovoljenju življenjskih potreb, po udejstvovanju svojih sil, po izpopolnjenju svoje osebnosti. To teženje je prva kulturna sila, prvi impulz kulture. Pod tem impulzom se začne kulturno delo v smereh, ki smo jih kratko omenili.

Tipično bi lahko označili kulturno delovanje kot ekonomično, socialno-juridično in ideelno.¹⁾ Razlog je le ta, ker je človek animalično, socialno in umsko bitje, in ima zato tudi animalične, socialne in idealne potrebe. Animalične potrebe zadovoljuje ekonomična kultura; tlà za to kulturo nudi tvorni svet. Socialne potrebe zadovoljuje socialno-juridična kultura; nje predmet je družba v raznih tvorbah kot družina in država pod ozirom prava. Ideelne potrebe, hrepenenje umskega bitja po resnici, po lepoti, po dobroti, zadovoljuje idealna kultura; nje predmet je vesoljstvo, njega zakoni, njega harmonija, njega izvor in cilj.

Še jasneje je morda, če človeške težnje še natančneje ločimo. Človek ima najprej materialne potrebe. Človek hoče živeti. Temu služi materialna kultura: poljedelstvo in živinoreja, obrti in trgovina z vsemi sredstvi in pomočki, ki jih izumlja človek, da bi si obranil in ohranil, olajšal in podaljšal življenje. Človek more doseči pravi razvoj le v družbi. Človek je socialno bitje. Odtod izvirajo socialne in politične potrebe, ki jih zadovoljuje socialna in politična kultura. Ni vsako socialno stanje človeka dostojno in ni vsaka politična oblika ugodna socialni blaginji. Človeštvo mora iskati poli-

¹⁾ Tako R. v. Nostitz-Rieneck S. I.: Das Problem der Kultur. Freiburg in Breisgau 1888. Herder'sche Verlagshandlung. (Ergänzungshefte zu den „Stimmen aus Maria-Laach“ 43.) pg. 17.

tičnih oblik in socialnih ustanov, ki so dostojne človeške osebnosti in ugodne občni blaginji. Toda človek nima le materialnih potreb. Človek nosi v sebi težnje po višjem. Človek ima um, ki hrepeni po spoznanju resnice. Spoznanje služi materialnim potrebam, a tudi ne gledé na to je spoznanje neko dobro, ki si ga izkuša duh osvojiti bolj in bolj. Tu tičí početek in cilj intelektualne kulture. Ta kultura obsega vse raznolike vede, vse tako razsežno znanstvo. A človek je tudi etično bitje. Zaveda se, da ni vsako dejanje dobro, ampak da je neki pravec, ki se mora po njem ravnati, če hoče biti kreposten človek, človek, ki se mu ni treba sramovati sam sebe, človek, vreden spoštovanja vseh dobrih. Zato mora človek premagovati bolj in bolj zlob; obrazovati in ostvarjati mora v sebi ideal, ki sije v duši poedinca in zavesti vsega človeštva. Človek mora težiti za etično kulturo. Duša človeška pa ne hrepeni le po spoznanju resnice in uveljavljenju dobrote. Duša koprni tudi po ostvarjanju in uživanju lepote. V duši je lepočutje, in tudi le to treba zadovoljiti. Če imenujemo lepočutje estetično čuvstvo, zadovolji to estetično čuvstvo estetična kultura. V vesoljstvu se lomijo žarki resnice kakor solčni žarki v rosnih kapljah. Stvari nosijo v sebi le odlomke resnice. Duh človeški pa zrè v sebi zakon enote in harmonije, zato ga razdrobljena, razkrojena končnost ne more zadovoljiti. Duh išče sinteze, harmonije, enote. V pojavih išče zakonov, v vnanjosti vsebine, v toku stalnosti, v izpreminjanju vzrokov, v vzrokih odnosnosti, v odnosnosti prvstva. Če spoznavanje stvari po prvih vzrokih imenujete filozofijo, nosi človeški duh po naravi v sebi impulze k filozofiji, in tudi filozofija je panoga človeške kulture, višja intelektualna kultura. Končno pa ima duh človeški v sebi neko slutnjo, neko predčutje, neko medlo idejo neskončnosti. Končnost ga ne more umiriti in utešiti. Kadarkoli se človeški duh iz raztresenosti sveta vrne sam v sebe, obide ga čuvstvo nezadovoljstva. Vse posvetno mu je tako prazno, tako goljufivo. Kje je kak užitek, ki bi napolnil vso dušo, da ne bi trepetal v nji noben strah, da ne bi čakala ob strani nobena prevara, da se ne bi nasičenju bližalo presedanje in z njim zopet nezadovoljstvo, kesanje, stud? In sploh: ali je mogoče, da bi bil človek vesel in miren, dokler ni rešil prvih vprašanj človeškega bitja in žitja, dokler ne vé odkod in kam? Kje je početek, kje cilj vse končnosti? Kakšen je odnos končnosti k neskončnosti? — to so najvišja vprašanja, ki mučijo človeškega duha, in brez odgovora človeštvo ne more doseči notranje harmonije. Če odgovarja na ta vprašanja religija, nosi duša s prvimi vprašanji „odkod in kam?“ v sebi tudi že prve impulze k religiozni kulturi.

Če vse povzamemo, vidimo, da je kultura raznovrstna: materialna in spiritualna, individualna in politično-socialna, intelektualna, etična, estetična in religiozna. Seveda bi bilo blodno misliti, da je katerakoli

izmed teh raznoterih panog že sama zase popolna kultura. To je prav tako nemogoče, kakor je nemogoče, da bi zadovoljevanje ene potrebe že zadovoljilo vse potrebe! Ideal kulture je harmonija v najvišjem razvoju vseh kulturnih sil.

Kakor pa je kultura raznovrstna, tako je raznovrsten napredek, saj napredek ni drugega kakor razvoj raznih kulturnih sil, kakor ostvarjanje (realiziranje) raznih kulturnih teženj. Če je ideal kulture le v harmoniji, je tudi pravi napredek le tisti, ki razvija kulturne sile v smeri te harmonije. Le harmonični razvoj kulturnih sil je napredek, ki bliža človeštvo kulturnemu idealu!

Harmonični razvoj kulturnih sil! Lehko se zgodi, da človeštvo, da narod napreduje v eni smeri, a da zanemarja druge kulturne sile. Narod je morda na visoki stopinji materialne kulture, a, recimo, religiozno je razjeden od skepse, etično demoraliziran, politično oslabljen, socialno razdejan . . . Lehko pa je tudi inteluktualno in npravno na visoki stopinji, a materialno in politično-socialno v dekadenci . . .

Odkod to?

V človeški naravi so impulzi, ki gibljejo človeštvo, da se dejstvuje, da rabi svoje sile, da kulturno napreduje. Ti nagoni pa, ki tiče v človeštvu, so lahko močnejši in slabejši. V nekaterih narodih so močnejši, v drugih slabejši. Ta narod je bolj čil in žilav, oni manj; ta bolj nadarjen, oni manj; ta bolj podjeten, oni manj. Ta je bolj napreden, oni bolj konservativen. Razni narodi, razne zmožnosti. A ne le to! V vesoljstvu vlada zakon smrti! Kakor posameznik sčasoma oslabi in shira, tako se brez dvoma godi tudi narodom. Narodov organizem lahko počasi oslabi. Ž njim seveda oslabé tudi sile, oslabé zmožnosti, oslabi dejavnost, oslabi energija. Tedaj narod nima več v sebi tiste fizične sile, da bi se krepko razvijal in napredoval; loti se ga letargija; organi ne vršé več svojih funkcij; narod začne slabeti in pešati, hirati in umirati. Tako so izginili s površja zemlje mogočni narodi z bohotno kulturo! V toliko je popolnoma resnično, kar je zadnjič pisal liberalen list: „Usoda naroda ni odvisna od književnosti, znanosti in umetnosti nego od moči narodovega značaja, od čilosti njegove življenjske volje . . . Samo čvrsti narodi ohranijo svojo individualnost, slabotni pa poginejo, pa naj imajo še tako bogato književnost, umetnost in znanost!“¹⁾

Tudi je kulturno delo odvisno od vnanjih razmer in pogojev. V vsakem kraju, v vsakih razmerah se ne more harmonično razviti enaka

¹⁾ „Sl. N.“ 1902, št. 128.

kultura. Zemlja, podnebje, narava, vse to vpliva na kulturni razvoj. Zlasti materialna kultura srče iz narode svoje najboljše moči.

Poleg neugodnih vnanjih razmer, poleg neizprosne zakona minljivosti in smrti so pa še drugi vzroki dekadence, prav tako lahko neodvisni od narodove svobodne volje. To so nezgode, elementarne, socialne, politične. Odpre se nov svetovni trg; odpró se nove poti; malo časa, in uničena je trgovina kakega naroda, a ž njo njegovo gmotno blagostanje. Kdo se ne spominja nekdanje mogočne republike benečanske? Izpremené se nepričakovano ekonomične razmere; celi socialni sloji lahko propadejo. Ali ni zakrivila propada in suženjstva delavskih stanov v naši dobi zlasti iznajdba strojev? Nesrečne vojske uničijo lahko kulturno najbolj cvetoče narode. Preseljevanje narodov je uničilo malone vso grško-rimsko kulturo in pokopalo pod seboj mogočno državo. Barbarstvo je premoglo kulturni svet!

Že zategadelj je nemodro, če mnogi kar naprosto sklepajo: katoliški romanski narodi propadajo — torej katolicizem ni princip napredka! Če je princip vse, kar pospešuje ali ovira napredek, je več principov napredka kakor tudi principov dekadence. Da je katolicizem kriv njih propasti, če res propadajo, to bi morali ti modrijani ravno dokazati. Kaj ne bi kdo sklepal lahko tudi tako-le: romanski narodi so bili prav tedaj, ko je katoliška ideja med njimi najmočnejše plamtela, na višku kulturnega razvoja — torej je katoliška ideja najmočnejši princip napredka?

S tem seveda nočemo tajiti, da tudi verska ideja mogočno vpliva na kulturo. To je marveč, o čemer nam je prav sedaj govoriti. Poleg drugih činiteljev je mogočen činitelj kulture tudi *verska ideja*, da, le recimo, najvišji princip!

Ideal kulture je v harmoniji najvišjega razvoja kulturnih sil. A harmonijo v razvoju raznoterih sil daje le enotni cilj. Kako naj človeštvo, kako naj narodi napredujejo, če nimajo enotnega cilja? Brez enotnega cilja ni enotnega teženja, a kjer je disharmonija v teženju, mora biti tudi disharmonija v kulturnem delu in v kulturi!

A ravno z ozirom na cilje ločita človeštvo in narode vera in nevera. Neveri je cilj človeštva na zemlji; veri onkraj. Neveri je najvišje dobro uživanje na zemlji; veri je najvišje Bog in združenje z Bogom. Nevera ne odgovarja na vprašanja: odkod in kam? — kvečjemu skomizgne na to vprašanje, češ, kaj vem? *ignoramus!* — vera odgovarja, da je Bog princip in cilj vesoljstva, pred vsem pa človeštva in zadnji cilj nemirnega koprnenja naše duše. Nevera ne pozna nobenih idej — vodnic človeštva; vera kaže nepremične tri velike ideje, ki so: Bog, posmrtnost, odgovornost! Neveri je prvo časovnost; veri je prvo večnost!

Če je neveri prvo časovnost, je dosledno, da vse presoja le z ozirom na časovnost, in če je veri prvo večnost, je zopet le dosledno, da vse presoja pod ozirom na večnost. Tudi kulturo!

Tudi kulturo! Tu je vse. Tu je križišče, kjer se morajo ločiti logični duhovi vere in nevere. Tu je razpotje, kjer morate ali sem ali tja. Tu je razlog, da moramo načeloma ločiti dve kulturi: versko in brezversko, recimo krščansko in materialistično!

Če kdo taji Boga, posmrtnost, odgovornost, mu ostane le zemlja in čas in sam sebi. Prvi impulz, ki giblje vse druge impulze, je impulz življenja, impulz življenjske volje, teženje po sreči, po uživanju, po življenju. Če kdo ne priznava sreče onkraj, je le logično, da je išče tukaj. Kaj se nudi tukaj? Tu uživanje jedi in pijače, uživanje razkošja, uživanje svobode, uživanje počitka; tam uživanje časti, uživanje imena, uživanje slave; zopet tam uživanje sportov, uživanje umetnosti, uživanje znanosti. Kjer je komu cilj, v tisti smeri mu je kultura in ideal kulture! Lehkoživim ljudem je kultura rafiniranost, ki jim pridobiva novih užitkov; slavohlepm je kultura moč, ki nosi njih ime in slavo; umetnikom, znanstvenikom je vsa kultura umetnost, znanost... *Venus*, *Fama*, *Mercurius*, *L'Art*, *La Science*, uživanje, slava, bogastvo, umetnost, znanstvo — to so ideali kulture v neveri! Za religiozno kulturo se nevera ne briga. Kar izvira iz religije ali kar je v zvezi z religijo, to je neveri marveč nekulturno. Verska ideja velja neveri za zavornico napredka, za sovražnico luči, za nasprotnico kulture. To je tudi logično. Če je religija, kakor pravijo, le „velika prevara in laž“, ne more biti nositeljica prave kulture! Etična kultura je neveri le toliko vredna, kolikor služi nje idealom. Za ljudstvo je potrebna morala, inteligenci je ni treba; inteligenci je morala moč. Zatirati slabejše narode; nalagati jim sužni jarem tujstva; če ne gre drugače, pokončevati jih z ognjem in mečem — to se pravi: nositi jim kulturo! Kar stori narod, ki ima moč, je vse kulturno.

Kultura naj služi uživanju, slavi, moči, oblasti! To so cilji nevere. Odtod je, da je neveri prostitucija kulturna naprava; odtod je v trgovini princip svobodne konkurence, ki tudi z nemoralnimi sredstvi uničuje nasprotnika; odtod državni princip „de non interventu“, da druge države mirno gledajo, če ena tlači in v krivični vojski ubija slabejše narode; odtod v umetnosti načelo: „l'art pour l'art“, umetnost je sama sebi namen, za umetnost ni morale; odtod v znanstvu princip svobodnega raziskavanja, t. j. princip neodvisnosti tudi od resnice; odtod v filozofiji nauk o nadčloveku, ki zanj ni mej dobrega in slabega; z eno besedo, odtod je absolutni *egoizem* in *libertinizem*. Altruizem, človekoljubje, domoljubje, rodoljubje — to so le fraze, ki se pod njimi skriva *s a m o l j u b j e*!

To je kultura nevere, materialistična kultura!

Vse drugače je, če vi priznavate velike ideje religije, če priznate, da je cilj človeštva onkraj, da je človeško življenje le vigilija večnosti; da je življenje le čas priprave, čas truda in dela, žrtve in odpovedi, čas izpopolnjevanja in usovrševanja. Drug cilj, v drugi smeri ideal kulture! Sedaj je ideal kulture razvoj človeštva in vseh kulturnih sil s u b s p e c i e a e t e r n i. Vsi impulzi, kar jih je položil Stvarnik v človeško naravo, so dobri, a dobri le, kolikor služijo visokemu cilju človeštva. Razvijajo naj se fizične sile v prosoh materialne blaginje, zakaj tudi materialna blaginja je činitelj človeškega usovršanja; a razvijajo naj se pod ozirom na duševno kulturo, ki presega materialno kulturo, kakor presega duh materijo, pamet instinkte. Razvijajo naj se umske sile. Zakaj v spoznanju je resnica in v resnici svoboda božjih otrok. Razvija naj se lepočutje. Tudi lepota dviga kvišku! Razvijajo naj se npravne sile. V ljubezni božji in ljubezni do bližnjega je vsa popolnost! Bog je ljubezen!

Materialna in socialna blaginja, umetnost, znanost . . . to so tudi sedaj ideali, a ideali, ki se strinjajo v višji ideal, ideali, ki jim je cilj — služba božja, Bog, ki je A in Ω , ki torej more biti v vsem vse! Nič ni resničnega, nič dobrega in nič lepega, kar bi bilo načeloma izključeno iz te kulture, a vse resnično, vse dobro in vse lepo ni samo sebi namen, ampak namen vsemu je v usovršenju človeštva blaženstvo človeštva in v blaženstvu človeštva poveličanje božje!

To je kultura vere.

Vsak vidi, da kulturo nevere in kulturo vere loči prepad. Ločijo ji m i s l i, ločijo ji n a g i b i, ločijo ji c i l j i, in ločita ji dosledno tudi n a č i n kulturnega dela in premnogokrat tudi v s e b i n a kulturnih tvorb. Drugače pojmuje umetnosti zadnje cilje umetnik, ki mu prepaja dušo religija, drugače umetnik materializma; drugačna je politika vernega državnika, drugačna državnika macchiavellizma; drugačne so smeri sociologov krščanskih, drugačne sociologov marksizma; drugačno ravnanje ekonomista egoizma, drugačno ekonomista krščanskega altruizma; drugače deluje samoljubje, drugače deluje ljubezen do samega sebe, ki jo ravna — charitas!

Nobenega dvoma torej ni, da verska ideja mogočno vpliva na kulturno delovanje; da, kakor je cilj religije najvišji, da je tudi verska ideja najvišji princip kulture!

Katera kultura je prava, kultura v e r e ali n e v e r e? Če ji loči prepad, katera je prava? Tista je pač prava, katere cilj je pravi; in če cilje določujeta vera in nevera, je prava kultura nevere, če je prava nevera, a prava kultura vere, če je prava vera! To je menda jasno! N a d n u kulturnih vprašanj tičí v e r s k o v p r a š a n j e, in dokler loči duhove versko vprašanje, je nemogoče,

da bi se zedinili v kulturnih vprašanjih! Če govorite z nasprotniki o kulturi, vprašajte jih poprej, kakšno je njih versko naziranje, in če vas ne družijo verska ideja, je brezmiselna vsaka disputa! Prav tako pa je tudi jasno, koliko so vredne klevete nas. rotnikov zoper kulturno silo religije! Kulturi nevere kultura vere nikdar ne bo kulturna!

Pisati bi morali apologetiko vere, da bi opravičili kulturo vere! Le splošno tu omenimo nekatere znake, ki kažejo, katera je prava kultura!

Poglejte kulturo nevere! Rimsko poganstvo v svojem verskem propadu, v dobi skepticizma, vam kaže nje lice! Bleščeča je ta kultura v zunanjem videzu, a v notranjščini polna gnilobe. Na zunaj najfinejše forme, znotraj najpodlejša moralna propalost. Berite *J u v e n a l a*! Tu neizmerno bogastvo, tam zavrženo uboštvo; tu imperializem, tam sramotno robstvo; tu rafinirano razkošje, tam gnev in obup; umetnost v službi Venere, filozofija — filozofija samomora. *G l o b o k a d i s - h a r m o n i j a* — to je znak rimske kulture v času, ko je skepticizem razjedel še tiste verske elemente, kar jih je bilo ohranilo poganstvo. In dandanašnji, ko zopet prevladuje skepticizem, ali je dandanašnji mnogo drugače? Globoka disharmonija je znak tudi moderne kulture!')

To je tudi docela naravno! Brez enotnega cilja ni harmonije!

Verska kultura iz enotnega cilja črpa moči harmonije, kultura nevere ne pozna enotnega cilja. Kjer je cilj tu Venera, tam Fama; kjer je nagib slà in sebičnost, vsakemu svoja; kjer ni velikih idej o Bogu, posmrtnosti in odgovornosti: tam ni mogoča harmonija ne v družbi, ne v srcu posameznika; ne v družbi, ker nebrzdana slà brez pravice, brez ljubezni, brez odpovedi, rodi le živalski boj za obstanek; ne v srcu, ker je raztrgano od neukročenih strasti!

Na verski kulturi se snuje etična kultura, na etični socialna. Iz velikih verskih idej o Bogu, posmrtnosti in odgovornosti poteka veliki etični zakon ljubezni in pravice; in na zakonu ljubezni in pravice sloni družabni red. Kjer vlada kultura nevere, tam torej je tudi morala le slučajna, brez osnove in podlage, brez notranje vrednosti in brez cilja. A kjer ni morale, kjer pravica in ljubezen nimata v vesti močne glasnice in v Bogu večne avtoritete in sankcije, tam je tudi družabni red le slučajen, izročen samovolji, izpremenljivemu javnemu mnenju, sili; tam nosi družba v sebi kali socializma in anarhije. Tudi tu se kaže veliki pomen verske ideje in kulture, ki se snuje na religiji!

H i s t o r i č n o pa se je celo malone vsa duševna kultura razvila le pod vplivom in impulzom religije. „Vse lepe umetnosti je izvalila religija. Kaj je dvignilo stavbarstvo nad službo same koristnosti in udobnosti? Bilo je teženje pripraviti božanstvu dostojen in časten tempel. To teženje je zarisalo najlepše načrte, to navdušilo množice za

1) Cf. Ehrhard o. c. 361.

silne žrtve in napore. Plastika in slikarstvo se je razvilo iz želje, predstaviti božanstvo v lepem simbolizmu. Najstarejše pesmi so skoraj povsod himne na božanstvo. S poezijo sta bili združeni muzika in mimika. Tudi le te, zlasti estestika, ne morejo zatajiti izvora na posvečenih tleh. Toda tudi znanosti so izšle iz nagona doumeti božanstvo... Pisava sama, to neprecenljivo orodje duševnega dela, je nastala iz risanja in slikanja religioznih znamenj... Filozofija se je razvila iz teologije... Skratka, religiozno življenje je budilo in gojilo, negovalo in nosilo vse duševno življenje... Tako piše protestant Orelli o kulturnem pomenu religije.¹⁾

Kdor vse to premisli in iz povedanih principov razbere posledice, bo pač lahko spoznal, katera kultura je prava, k u l t u r a v e r e ali k u l t u r a n e v e r e.

Toda vi ste že rekli, da ne tajite kulturnega pomena v e r s k e i d e j e. Vam se le zdi, da katolicizem ni princip napredka.

Ampak to je čudno! Niste li vi morda nevedé pod tajnim vplivom tistih, ki tajé kulturno moč katolicizma, ker tajé kulturno moč religije sploh?

Ali ni verska ideja najčistejša v k r š č a n s t v u? Ali ni k r š č a n s k a k u l t u r a najvišja kultura, kar jih je videl svet? Ne govorite mi o moderni kulturi! Moderna kultura je zrasla vsa na krščanskih tleh. To pač morajo priznati tudi oni, ki so nasprotniki katolicizma! Filozof F i c h t e je to odkrito priznal: „Mi z vso moderno dobo stojimo na tleh krščanstva in smo izšli iz krščanstva. Krščanstvo je na najraznovrstnejše načine vplivalo na našo omiko in mi bi ne bili prav nič to, kar smo, ko ne bi bil deloval v času pred nami ta mogočni princip!“²⁾ In zares! „Delež krščanstva na sedanjí podobi sveta je tako velik, da je pojav krščanstva najvažnejše dejstvo svetovne zgodovine.“³⁾ Naša civilizacija je krščanska civilizacija, hčerka krščanske religije. Kar nasprotuje krščanski religiji, ovira napredek, ovira civilizacijo.⁴⁾ Religija je mati znanosti. Žezlo znanstva pristoji Evropi le zato, ker je krščanska.⁵⁾ Vede človeštva in jezikov človeštva bi ne bilo brez krščanstva... Še le tedaj, ko je izginila iz slovarjev človeštva beseda „barbar“ in je prišla na nje mesto beseda „brat“, še le tedaj, ko je svet priznal pravo vseh narodov, da so udje

¹⁾ Allg. Religionsgeschichte. I. c. 10. — Cf. tudi Helmhalt: Weltgeschichte I. B. II. 3. pg. 44.

²⁾ Anweisung zum sel. Leben. — Cf. L. Kist: Denkwürdigkeiten I. B. 269.

³⁾ Schiller. — Cf. L. Kist o. c. in Deimel: Citatenapologie. 1902. Freiburg in Breisg. XVIII. 99. ss.

⁴⁾ Cesare Balbo. — o. c. — ⁵⁾ De Maistre. — o. c.

ene velike družine, še le tedaj je zares nastala naša znanost. Ta preporod je zvršilo krščanstvo . . . Krščanstvo je podrlo pregraje med Grki in barbari, judi in pogani, belimi in temnimi. Tega veličastnega pojmovanja humanitete, da so bratje vsi ljudje, zaman iščete pri Platonu in Aristotelu! ¹⁾ Že sam stavek, da je človek kar tak subjekt prava, stavek, do katerega se rimsko pravo dejansko nikdar ni povzpelo, je za človeštvo več vreden kakor vsi triumfi industrije. Ta stavek je prvo izreklo in uvedlo v življenje krščanstvo. ²⁾ Naj duševna kultura še tako napreduje, naj še tako napredujejo prirodne vede, naj se človeškemu duhu še tako razširi obzor — veličine in npravne kulture krščanstva, kakršna sije iz evangelija, ne bo presešel nikdar! ³⁾

„Če človek pozna resnice, je dejal filozof Schelling, za katere mnogi žrtvujejo krščanstvo, se nehote spomni kralja, ki o njem pripoveduje Sancho Pansa, da je prodal kraljestvo in kupil za to trop gosi!“ ⁴⁾

Vi morda ločite krščanstvo in katolicizem? Krščanstvo vam je pač eden najmogočnejših principov kulture, da, doslej in poslej najvišji princip kulture, kakor je izpovedal Goethe, ampak katolicizem ne?

Toda, je li ta ločitev tudi mogoča? Ali je mogoče ločiti krščanstvo in katolicizem? Ali ni marveč vse krščanstvo ravno v katolicizmu? in ali ni ravno katolicizem krščanstvo v polnem zmislu? Ali ni kultura, ki jo imenujemo krščansko, plod katolicizma? Zgodovina vsaj priča tako. Če je resnično, kar odločno trdi Balmes, da ni nikdar nobeno ljudstvo kulturno napredovalo brez principov religije ⁵⁾, je tudi resnično, da je Evropa vzprejela krščansko kulturo s katolicizmom! ⁶⁾

Katoliška cerkev je bila za Evropo šola krščanske kulture. Katolicizem je sejal v sprejemljive razore evropske zemlje seme krščanskih idej, iz katerega so pognale kali vsega, kar ima najlepšega evropska kultura. Civilizacija, pravi Balmes, obsega tri prvine: poedinca, družino, državo. Usovrsenje teh treh prvin je delo katoliške cerkve.

Tudi poganstvo je imelo svojo kulturo! Zakaj prvi principi kulture tiče pač v naravi sami in tudi poganstvo narave ni moglo zatreti; poleg tega pa ima vsaka religija še nekaj resničnih in dobrih elementov, ki se lahko kulturno razvijajo. Toda do tega, kar je v kulturi najvišjega, se poganstvo nikdar ni povzpelo. Poganstvo nikdar ni prav pojnilo človeškega dostojanstva. Človek kar človek poganstvu ni nič. Zato je bila sužnost zrasla s poganskim pojmovanjem človečanstva.

¹⁾ Max Müller. — o. c. — ²⁾ Ihering. — o. c. — ³⁾ Goethe. — Kist. I. c. — ⁴⁾ a. c.

⁵⁾ Protestantismus u. Katholicismus. Uebers. v. Th. Haas. Regensburg 1888. Verl. Manz. II. B. 429.

⁶⁾ Cf. o. c. I. B. 133.

Človeka osvobodila je katoliška cerkev! To nekateri tajé, češ suženjstvo je trajalo tudi še pod katolicizmom dalje. Toda ta ugovor je pač nemoder. Cerkev ni mogla s silo razbiti okov suženjstva, ker sile ni imela in tudi ni ustanovljena na silo. Cerkev je delovala z idejami, ideje pa le polagoma presnavljajo mišljenje in čuvstvovanje. Cerkev je oznanjala krščansko bratstvo. S tem je najprej žalostno usodo sužnjev omilila in ublažila. Ko pa se je ta krščanska ideja z vso močjo polastila ne le posameznikov, ampak narodov, so se narodi zavedeli kriččega nasprotja, ki je bilo med njih naziranjem in med socialno ustanovo suženjstva, in tedaj je bilo katoliški cerkvi mogoče suženjstvo sploh odpraviti. „To največje delo evropske civilizacije, pravi Balmes, je delo katoliške cerkve!“¹⁾

Katoliška cerkev je dvignila ženo in s tem vrnila družini socialni pomen. Katoliška cerkev je postavila državo na tisto osnovo, na kateri edino more delovati za blaginjo narodov. Dveh principov je treba, da more država vršiti svojo socialno nalogo: avtoritete in svobode. Brez oblasti ni mogoč socialni red; brez svobode ni napredka. Brez svobode se vse izpremeni v mehanizem; brez avtoritete se polasti duhov anarhija. In ta dva principa v lepi harmoniji sta katoliška principa! Po katoliškem naziranju je oblast od Boga in zato nedotekljiva; a od Boga so tudi človeške pravice in svoboščine in zato je oblast omejena.

Charitas! Kaj bi bilo človeštvo brez nje? Kaj bi bila brez nje kultura? Caritas je mati človekoljubnih ustanov, ki so bile poganskemu svetu nepoznane. In charitas! — ta klic je klic katoliške cerkve!

Celo svoje znanstvo, svojo svetno vedo je prejela Evropa izvečine od katoliške cerkve. Menihi so ohranili spomenike stare kulture,²⁾ cerkev je ustanovila ljudsko šolstvo³⁾ in papeži so bili pravi ustanovitelji univerz.⁴⁾

Čudo veliko! Kar se zdi najbolj oddaljeno od visoke naloge katolicizma, to je Evropa dobila od svetu najbolj oddaljene ustanove katolicizma! Menihi so obdelali Evropo! Benediktinci so obdelali celino Evrope, priznava protestant Guizot. Benediktinci so bili učitelji poljedelstva, rokodelstva, ved v mnogih deželah zapada, pravi sloveči protestantski zgodovinar Gregorovič. Zapadno meništvo je bilo kulturni faktor prve vrste, piše protestant Harrnack.⁵⁾

¹⁾ o. c. 205. — Balmes to obširno in temeljito dokazuje v poglavjih XV—XIX (str. 156—205) in koncem XIX. poglavja (str. 105—131) navaja cerkvene kanone in druge dokumente, iz katerih je razvidno, kako se je katoliška cerkev trudila, da je priborila človeštvu to največjo pridobitev.

²⁾ Taine. — Cf. Deimel o. c. 115. — ³⁾ A. Comte. — o. c. 100. — ⁴⁾ Protestant K. A. Menzel. — o. c. 115.

⁵⁾ Deimel o. c. 116. ss.

To so elementarne resnice, ki smo jih le na kratko povzeli. Tolmačiti te resnice bi bilo isto kar pisati kulturno zgodovino evropskih narodov! Katolicizem, pravi Harnack, rimski katolicizem je vzgojil romansko-germanske narode, dal jim krščansko kulturo ter vodil njih razvoj malone tisoč let.¹⁾

Morda je protestantizem presegel kulturni vpliv katolicizma? Morda je princip avtoritete, ki ga poudarja katolicizem nasproti protestantizmu, ovira za nadaljnji napredek? To edino, se nam zdi, bi vam utegnilo rojiti po glavi, da tako mrzko govorite o katolicizmu.

Protestantizem? Ah, berite B a l m e s a! Vse njegovo veliko delo: „Protestantizem in katolicizem“ govori o tem! Spoznali bode, da je protestantizem načelno v nasprotju z evropsko civilizacijo. Morda vam še ni znano, da je bil Luter fanatičen sovražnik znanosti in fatalističen tajivec svobode? Če pa morda ne utegnate preučevati tega velezanimivega velikega dela, čujte vsaj, kaj je pisal o tem prijatelj dr. Joseph Mü l l e r, znani rogovorec za „reformkatolicizem“! V knjigi: „Der Reformkatholizismus, die Religion der Zukunft“²⁾ vprašuje: „Katere nove kulturne ideje pa je prinesla reformacija? Protestantizem, pravi Lagarde, ni prinesel človeštvu niti ene pozitivne ideje! Kar ima v sebi pozitivnega, to je povzel iz katoliške preteklosti. Katoliški duh, pravi tudi A. Comte, je pozitiven duh; katolicizem je eminentno socialen; protestantovski duh je socialno sterilen in brezploden. Celo Schelling poudarja rezko zgolj negativni, kritični značaj protestantizma, ki je izražen že v njegovem imenu; protestantizem ne more biti univerzalen princip, zakaj ko bi bil, ne bi ničesar več bilo, proti čemur bi protestiral. Protestantizem živi od nasprotja in če ni nasprotja, je uničen!...“ Navadno se misli, da je pokret moderne kulture od Lutra. Ampak to je historično neresnično. „Že pred Lutrom in neodvisno od Lutra se je začela nova kulturna era, procvit filozofije, prirodnih ved, tehnike, umetnosti, filologije, retorike na zgolj katoliških tleh pod vplivom najvišjih cerkvenih avtoritet — kultura renesance, ki jo je reformacija bolj zamorila kakor pospešila. Descartes, Geulinx, Malebranche, Galilei, Michelangelo, Rafael, Vives, de Feltre, Petrarca, Reuchlin, Celtes in prvi humanisti so bili dobri katoličani in vendar nobeni nasprotniki omike . . . Vsa moč reformacije je bila že izpočetka le v kritiki . . . Početno moralno ogorčenje reformacije se je izprevrгло v popolno antimoralnost . . . Čudeč se, pravi G r e g o r o v i u s, stojé ped titani katolicizma, pred svetniki, a ne vprašajo se, zakaj tega niti približema

¹⁾ Cf. tudi Ehrhard: Der Katholizismus und das XX. Jahrhundert. 2. und 3. Aufl. pg. 305 ss.

²⁾ Würzburg 1899. Verlag Göbel. pg. 49–64. — 2. Aufl. Zürich 1899. Verlag Schmidt. 59, 33. — Knjiga je prišla 6. jun. 1901. na indeks.

pri protestantih ni. Skrivnostno globočino in moč katolicizma slutijo, a bojé se blizu, plašno in zamišljeno gredó mimo. Časi gnilobe so jim prijetna paša; tu zavijajo oči in govoré o „gnilobi papeštva“ . . . tako od zgoraj s stališča svojega plitvega, bednega moralizma brez opore in moči! . . . Tako sodi protestant svobodnega duha, ki pač ni prijatelj katoliške cerkve! L e c k y, soroden duh, piše v zgodovini prosvete: Najplemenitejše, kar imamo, nebeška iskra, ki je v nas, pečat bogosličnosti, to je princip heroizma. Kjer ta ni razvit, tam je civilizacija, in naj bo primeroma še tako velika, ohromela in okrnjena . . . Propad asceze, omejitev sfere milosrčja, samozatajevanja in samoodpovedi . . . to daje naši dobi sebičen, kramarski, neheroičen znak. To je senca, ki leži na sicer tako svetli podobi, ki jo kaže zgodovina prosvete“ . . .

„Nobenega dvoma ni: duh protestantizma se ne more meriti s katolicizmom, kar se tiče religiozne, moralne, socialno-idealne vsebine. Katolicizem ima zaklade in studence, ki še davno niso izčrpani . . . Protestantizem je le v tem prehitel katoliško cerkev, da si je prisvojil vede. Tega vzrok pa je bilo ravno to, da je bil protestantizem v sebi tako negotov in nezadovoljen. Ta nemir ga je gnal, da je napel vse duševne sile. Kakor je sila mati iznajdb, tako dá duševna in religiozna sila pokret novi kulturi! . . . Le kot bodeč, kritičen princip je protestantizem dosegel svoje velike uspehe!“ . . .¹⁾ Toda more li ta intelektualna kultura nadomestiti e t i č n o k u l t u r o, k u l t u r o s r c a, in pa — kar je prvo — h a r m o n i j o kulture, ki jo je uničil protestantizem? „Od reformacije sem, je dejal protestant Böhmer, je nemško ljudstvo v srcu bolno; njegove življenjske moči so se razkrojile in se razjedajo . . . Reformacija je vzrok vse naše nesreče. Reformacija je razjedla ljudstvo v osrčju Evrope z jedko strastjo in negacijo.“ Protestantizem je tudi, kakor sta dokazala Guizot in Döllinger, zavrl razvoj politične svobode in Evropo za stoletja vrgel nazaj.²⁾

A pravijo: princip avtoritete, ki ga tako poudarja katoliška cerkev, ne more biti princip napredka!

To se pravi: ta princip kot tak ni impulz k napredku, to lahko priznamo. Kot tak! Zakaj katoliška religija ima v sebi poleg te ideje premnogo drugih idej, ki so pač mogočni impulzi kulturnega napredka! To je ideja posvečenega d e l a, to so s o c i a l n e ideje, to je ideja dejanske, požrtvovalne l j u b e z n i, to je ideja h e r o i z m a . . . sploh, to so vse krščanske ideje, ki so prerodile svet in ustvarile evropsko kulturo. Saj ni nobene krščanske ideje, ki je ne bi skrbno čuvala in oznanjala katoliška cerkev!

¹⁾ Müller o. c. 64.

²⁾ Deimel o. c. 109.

Toda če princip avktoritete kot tak ni impulz h kulturnemu napredku, je li mar zato že ovira napredka?

Premotrimo ta princip, pravi Balmes, ne dajmo se slepiti od videza, pogledjmo, kje je ovira!

Bog, človek, država, priroda, vse stvarstvo, to so predmetje, s katerimi se bavi naš duh. Kje ovira princip avktoritete polet našega duha? — Ali v bogoznanstvu? „Katoliške nauke o Bogu moremo motriti pod dvojnim ozirom: v kolikor so skrivnosti ali v kolikor nam javijo reči, ki jih more naš um sam doseči. Skrivnosti presegajo vsak um; brez razodetja bi bilo absolutno nemogoče kakorkoli si jih predstavljati; noben stvarjen um bi se ne dvignil do njih, in naj bo še tako razsežen, še tako globok, še tako neomejen! Kako naj si torej nasprotujejo reči, ki se ne dotikajo, ki so neskončno oddaljene druga od druge, ki jih ločijo popolnoma različne sfere? Duh se lahko zatopi v eno, ne da bi na drugo le mislil . . .“ Kje in kako naj tu avktoriteta omejuje duha? Avktoriteta uči, česar bi človek sam nikdar ne doznal! Ali s tem avktoriteta omejuje duha? ali mu ne dá marveč novega poleta? ali ni v tem oziru celo princip napredka? največjega napredka, ki intelektualno dviga krščanstvo nad vse druge religije?

Ali ovira avktoriteta polet duha v naravnem spoznanju božjem? ali v spoznanju človeka, države, prirode? Pokažite le eno dejstvo, ki bi bilo v nasprotju z razodetimi dejstvi, le eno trdno dokazano trditve, ki bi bila v nasprotju z nauki katoliške cerkve! So trditve, ki nasprotujejo naukom Cerkve, a dokazane trditve niso, in so dokazane trditve, ki nasprotujejo „naukom cerkve“, a nauki katoliške cerkve tisti nauki niso! Nekateri si izmišljajo razne hipoteze ter jih postavljajo v nasprotje z nauki Cerkve, drugi si izmišljajo „nauke“ Cerkve ter jih stavijo v nasprotje z dokazanimi dejstvi. To in ono je blodno! Pokažite in dokažite, da dokazano dejstvo nasprotuje dokazanemu nauku katoliške Cerkve! Lehko je podtikati Cerkvi potvarjene nauke ter potem klevetati! „Pozivljem vse filozofe starega in novega veka, pravi Balmes, naj mi pokažejo kaj, kar moram kot katoličan verovati, a je v nasprotju z napredkom prave filozofije!“¹⁾

Seveda so, ki že kar a priori zametujejo katoliško cerkev, češ da je le mati zmote, prevare in laži. Za take kajpada avktoriteta ne more biti drugega kakor tudi princip zmote, prevare in laži! Toda neumevno je, kako more katoličanu avktoriteta delati težave in skrbi! Katoličanu, ki ve, da je vrhovna avktoriteta v verskih in nravnih vprašanjih katolicizma nezmotljiva; a v drugih vprašanjih da si ne prisvaja nobene nepremeljive sodbe! Nasprotniki se sklicujejo vedno in vedno na pravdo Galileja. Toda katoličana bi to ne smelo begati. Katoličan vendar ve, da tedaj ni sodila vrhovna avktoriteta! Sicer pa ali se

¹⁾ o. c. II. B. 411.

svobodna misel ni še nikoli ukanila? Odkod pa toliko zmot in zablod? Kako pa, da je že Ciceron vzdihoval: Ah, nič ni tako nemunega, da bi ne bil že trdil kak modrijan? Zakaj pa dan na dan vstajajo novi filozofi z novimi sistemi? Če torej en ali drugi slučaj avktoriteti vzame vso avktoriteto, kako pa naj kdo prizna avktoriteto človeškemu umu, ki se je že tolikokrat bridko motil? Kako naj je človeški um, kako naj je svobodna misel princip napredka?

Ampak dejali smo mnogo premalo, da avktoriteta ne ovira napredka. Avktoriteta je, če ne princip, a vsaj norma, pravec kulturnega napredka! Avktoriteta je tisti princip, ki daje kulturnemu napredku enoto in harmonijo. Krščanstvo je vrglo polno blagonosnih in plodonosnih idej med svet. Te ideje so začele kaliti in poganjati in tako je vzraslo to, kar imenujemo krščansko kulturo. Ideje krščanske nikakor še niso izgubile moči, tudi se še niso vse popolnoma razvile. Krščanska kultura še vedno lahko napreduje, moč krščanskih idej je neizčrpna. Za tak razvoj in napredek pa je treba živega principa. Da se ohranijo kake formule, zato zadoščuje knjiga ali izporočilo. Za napredek, da se ideje razvijajo, da se ne izprevržejo in izkvarijo, da se kultura harmonično izpopolnjuje, zato ne zadoščujejo formule, knjige in tradicije, zato je treba žive avktoritete, in če naj vso kulturo prekvaša ideja resnice, je treba žive in nezmotljive avktoritete!¹⁾

Tu tiči vzrok, da v pravoslavju ni napredka, tu tiči vzrok, da pod vplivom protestantizma ni harmoničnega napredka! To sta priznala nemška filozofa Schelling in Hartmann. V protestantizmu, pravi Schelling, je stopila na mesto žive avktoritete katoliške cerkve mrtva avktoriteta v mrtvem jeziku pisanih knjig, in ker ta po svoji naravi ni mogla biti obvezna, zato je prinesla le novo, mnogo bolj nevredno sužnost, odvisnost od simbolov, ki imajo le človeško veljavo.²⁾ Če pa protestant gre dalje ter presoja krščanstvo neodvisno od simbolov, tedaj, kakor pravi Hartmann, „pa je dejansko njegova vest najvišji in edini sodnik v moralnih vprašanjih, in protestant ne stoji več na tleh krščanstva.“³⁾ To izpričuje tudi zgodovina protestantizma. Na eni strani tiranija mrtve črke, na drugi strani libertinizem! Lessing se je boril proti tiraniji črke. „O Luter, ti! — tako je klical zoper pastorja Goezeja — kako malo te poznajo! A nihče menj kakor kratkovidni trmoglavci, ki gredo po poti, ki si jo ti utrl, tvoje šlape v rokah, kričeč, a brezbrizno! Ti si nas osvobodil jarma tradicije, a kdo nas osvobodí še neznosnejšega jarma črke!... Pravemu luterancu ni do Lutrovih knjig, ampak do

¹⁾ Cf. Taparelli: Saggio di Dritto Naturale. II. ediz. vol. II. (Prato 1883. Tipogr. Giachetti). § II. Cause del doppio movimento sociale. pg. 339.

²⁾ Deimel o. c. 106, 107.

Lutrovega duha; in Lutrov duh terja, da nihče nikogar ne ovira na poti spoznanja; naj hodi vsak po njej po svoji volji! . . . Gospod pastor, če dosežete, da bodo naši luteranski pastorki naši papeži; da nam bodo le ti določevali, kje naj nehamo v sv. pismu raziskovati; da nam bodo omejevali naše raziskovanje: tedaj bom jaz prvi, ki bom zamenjal papeščke (Päpstchen) s papežem!¹⁾

A če je naravno, da je avtoriteta črke sužna zavornica vsakemu poletu, razvoju in napredku, je pa nebrzdani libertinizem morda še večje zlo. Zlò je letargija v sužnosti črke, a zlà je tudi anarhija duhov! Dočim se ortodoksni protestantje nelogično držé črke, so pa moderni protestantje zabredli v teologično in filozofično, intelektualno in moralno anarhijo. Nikjer ni trdne točke, nikjer pola, nikjer lučnjaka, nikjer zvezde stalnice! Vse se maje, slepivi meteori se prščeč prikazujejo in ginevajo na obzorju; kompas bega sem ter tja kakor o velikih katastrofah; vsak dan rojeva in zagreba sisteme; najvišja vprašanja, prva vprašanja — odkod in kam? — strmé v človeštvo kot nerešene uganke . . .

Živa avtoriteta katoliške cerkve, vekovečno in nezmotno učiteljstvo Cerkve je tisti žarni lučnjak, ki sije v temine človeških zmot in prevar; tisti prijazni svetilnik, ki kaže blodnim potnikom mirno pristanišče resnice! Na obzorju Cerkve bleste kakor zvezde stalnice ideje-vodnice človeštva. Cerkve sidro je zasidrano ob neporušno Skalo. V Cerkvi je kompas, ki kaže nepremično k večnemu polu. V ladji Cerkve je krmar, ki vodi varno k večnim ciljem . . .

Če je avtoriteta sužnost, srečna sužnost, ki daje svobodo resnice, a varuje sužnosti zmot!

V človeški naravi so impulzi, ki ženó človeštvo dalje in dalje po poti napredka in razvoja. A tako nezmotljivi ti impulzi niso, da ne bi človeštvo lahko zagazilo v barje zmot in strasti, menceč da hiti k dobroti, k resnici, k luči. Zgodovina človeštva to izpričuje. Kam je zablodilo človeštvo, dokler ni prišel Učitelj, Oriens ex alto? Nekaj kulture je imelo, recimo, dospelo je do visoke kulture materialne in intelektualne, a kakšna moralna beda, kaka zdvojenost v najvišjih vprašanjih! Kristus je poučil človeštvo, pokazal je pot k Resnici. Toda vedel je, kaj je človeški um, kako nestalen, kako prevarljiv, kakor brleča lučca v vesoljsivu . . . Zato je ustanovil Cerkev, zato je Cerkvi dal avtoriteto, karizmo nezmotljivosti, da bi človeštvo v mnogoterih zablodah in po mnogoterih padcih vsaj cilja ne izgubilo izpred oči. Zakaj če bo človeštvo v vseh zmotah in zablodah vendar še sijala ena luč — Lux ex Oriente —, bi bilo vendar vedno mogoče, da člo-

¹⁾ Lessing's Werke (Stuttgart 1886. Verl. Cotta). III. B. Theolog. Streitschriften pg. 586, 616.

veštvo zopet in zopet vstane, da se pribori kvišku k luči, k cilju. V tem je rešni pomen cerkvene avktoritete! Avktoriteta katoliške cerkve daje vsemu kulturnemu teženju cilj in s tem enoto, harmonijo. Brez harmonije kultura le veča prepad v človeški družbi med sloji in sloji, razdor tudi v človeškem srcu med teženjem in teženjem. A ni harmonije brez cilja!

Če je torej katolicizem kot vsebina krščanstva naj-mogočnejši princip kulture, je kot nositelj avktoritete edina norma harmonije v kulturnem razvoju in napredku. Če je dalje ideal kulture v harmoniji najvišjega razvoja in napredka, se bo človeštvo le tedaj bližalo idealu kulture, ako mu bo katolicizem princip in norma, ako ga bo katolicizem s svojimi idejami nagibal na kulturno delovanje in ako mu bo katolicizem s svojo avktoriteto pravec v kulturnem napredku!

Povzemimo načela!

Kultura je mnogostroka, kakor je mnogotero človeško teženje in delovanje. Saj kulturno delovati se pravi gojiti in negovati sile in ker se sile dejstvujejo le z ozirom na predmete, pridobivati, izpopolnjevati, ostvarjati, uveljavljati predmete, ki morejo zadovoljiti človeške težnje. Kultura je materialna, intelektualna, moralna.

Duševna kultura presega materialno kulturo, kakor duh presega materijo, inteligenca maso, moralnost instinkte. Zato nekateri imenujejo le materialno kulturo k u l t u r o, a duševno kulturo imenujejo c i v i l i z a c i j o.

Kultura ne napreduje vedno v eni smeri, ne vedno harmonično. Zlasti je lahko prepad med materialno in moralno kulturo. Razlog je jasen: če človeštvo izgubi izpred oči višje cilje, tedaj se z vsemi instinkti polasti materije, vso moč in vso duševnost izrabi za materialni napredek, da tako zadovolji svoje materialne težnje, pohlep po imetju, razkošju in uživanju. In zopet, čim bolj se človeštvo pogrezne v materijo, tem bolj izgublja zmisel za idealne dobrine, za idealne cilje. Na višku materialnega napredka je najnižja dekadenca duševnih sil in duševne kulture!

Brez duševne kulture človeško življenje ni vredno življenja. Tudi brez duševne kulture materialni napredek ne more zadovoljiti človeštva. Zakaj le etični principi ljubezni in pravice morejo izravnati razlike, ki naravno nastajajo med sloji in stanovi. Brez teh principov zavlada egoizem in z njim tu kapitalizem, tam pauperizem, ki raztrgata socialni organizem in tako provzročita socialno nezadovoljnost, štrajke, revolte, revolucije, anarhistične in nihilistične atentate; oslabita in lahko tudi uničita narode in države.

Kultura je v srečo človeštva le tedaj, če se harmonično razvija, če je materialna kultura podrejena intelektualni in etični kulturi. „Pravo kulturno življenje je le v vedno popolnejšem spoznavanju resnice, udejevanju v pravost, uveljavljanju prava in izvrševanju religije.“¹⁾

Zopet pa harmonije intelektualne in etične kulture ni brez idej vodnic vsega individualnega in socialnega življenja, brez enotnega cilja. In te ideje, ta enotni cilj kaže religija.

Do nekih splošnih osnovnih religioznih idej se popne že naravna pamet sama. Toda novo kraljestvo idej, naravno dopolnjevanje in nadnaravno usovršenje religije se je odkrilo človeštvu v krščanstvu. Svojo živотно moč, svojo vedno plodonosno, vedno životvorno, vedno pomlajajočo se in vendar ob enem vedno neizpremenjeno, vedno čisto in nepokvarjeno silo pa ohranja krščanstvo katolicizem, Cerkev z božjo karizmo nezmotljivosti. — —

Kulturni impulzi leže v naravi sami. Priroda in nje sile, zgodovina in nje zgodbe te impulze ali pospešujejo ali ovirajo. Toda kulture bi ne bilo brez svobodnega človeškega delovanja. Človeško delovanje pa vodijo ideje in med idejami pristoji prvenstvo verskim idejam. Verske ideje gibljejo kot najvišji principi človeško življenje in delovanje. Odkod in kam? — to je vprašanje, ki najgloblje sega v življenje in najmogočnejše vpliva na kulturno delo. Na verskih idejah se snuje moralnost življenja in etična kultura, ki zopet najmogočnejše vpliva na socialno kulturo. In zares se bogastvo evropske kulture snuje na bogastvu krščanskih idej. Da pa se ohrani krščanstvo tudi v razvoju idej, da se torej ohrani v vednem napredku prvotna enota in v raznolikem teženju končna harmonija, to je mogoče te tedaj, če ravna vse gibanje stalen, nepremičen pravec. Tak pravec pa je avtoriteta.

Katolicizem, ki ima v sebi vse bogastvo krščanskih idej in živo, nezmotljivo avtoriteto, je torej, ne edini, a najvišji princip kulturnega napredka! Neizčrpna plodovitost in neločljiva enota katolicizma pa je tudi edina moč, ki more voditi narode k idealu kulture, k najvišjemu napredku pod ozirom na večni cilj človečanstva! — —

To je logika idej. Če se zdí, da dejstva kdaj oporekajo tej logiki, le pogledite in videli boste, da zla ni kriv katolicizem, ampak nasprotno, krivo je zla le to, da narodom katolicizem ni — življenje njih življenja!

Dr. Aleš Ušeničnik.

¹⁾ Ehrhard a. c. 302.

Maryan Morawski T. J.

(* 15. avgusta 1845, † 6. maja 1901.)

Literarna črtica.

Pred štirimi leti sem se seznanil ž njim. Ko sem iskal virov o Vladimiru Solovjevu, sem v „Przeglądu Pow.“ našel študijo, katero je o njem napisal Morawski. Videl sem, da sta se tukaj srečala in si roko podala dva genialna moža: eden Rus, ki se z vso strastjo svoje globoke duše bori za resnico in pogumno stopa za njo po trnjevi poti, drugi pa Poljak, po čigar celem bitju je razlita harmonija resnice, ki se pa vendar s toliko ljubeznijo zanima za drzne, skoraj nebrzdane vzlete genialnega Rusa.

Lahko rečem, da sem se seznanil ž njim, dasi ga nikoli nisem osebno poznal. Zakaj rajni Maryan je bil eden onih redkih genialnih duhov, ki z vso dušo živé za svojo vedo ali umetnost, ki so vso svojo ljubezen in vse svoje očiščene strasti prenesli v kraljestvo resnice in idealov. Ko je bil na vrhuncu svoje popolnosti, je s svojim duhom tako globoko proniknil v vse resnice, ki so ga posebno zanimale, da iz njegovih najboljših spisov takorekoč odseva njegova duša. Zato se je znal tako preprosto, svobodno in neposredno izraziti, zato je bil njegov slog tako prozoren, da ste v njem videli celega Morawskega, njegove geste, njegovo dušo. Ako ste s pravim zanimanjem, recimo z navdušenjem čitali njegove spise, se vam je zdelo, kakor da osebno občujete ž njim. In ko smo lani zvedeli o njegovi smrti, kar nisem mogel verjeti; saj se človek tako težko vmisli v izgubo tega, kar mu je bilo ljubo, blizu . . .

Navadno se misli, da samo umetnik (v ožjem pomenu) dela res samostojno iz svoje duše in individualnosti; znanstvenikovo delo pa je le bolj nekaj zunanjega, pri čemer ima pisateljeva osebnost malo opraviti. Pa to je očitvidno napačno. Kakor umetnik svoje umotvore prešinja s svojim čuvstvovanjem in s svojo individualnostjo, tako se tudi med znanstveniki nahajajo možje, ki podobno delajo v kraljestvu misli in resnice. Nahajajo se umetniške narave, ki so dosegle svoj vrhunec v znanosti, ker jih je poezija resnice mikala nad vso drugo poezijo. Med znanstveniki se nahajajo umetniške narave, ki znajo svoje misli prešiniti z vso svojo bogato dušo, in potem se njih delo v nekem zmyslu približuje umetnosti. Ali morebiti ni mogoče, da se včasih drug drugemu približata oni, čigar glavni namen je prikazovati lepoto,

in oni, čigar glavni cilj je resnica, ko sta si lepota in resnica v tako bližnjem sorodstvu? Genialni možje se v svojih drznih vzletih včasih povzdignejo do one višine, kjer resnica roko podaje lepoti; tukaj poleg misli deluje tudi fantazija in ljubezen; v harmonični slogi sodelujejo vse duševne zmožnosti in dajejo mislim konkretni izraz pisateljeve individualnosti, misli so nekak izliv pisateljeve duše in cele njegove osebnosti. Tak znanstveni pisatelj, ki se na vrhuncih svojega dela približuje umetnosti, je bil Balmes, podoben je bil tudi Morawski.

Morawski je bil eden onih genialnih duš, o katerih pravi Březina, da si hočejo vse osvojiti, kar srečajo na svoji zmagoslavni poti, vse prešiniti, vse oživiti. Imel je poseben dar obsežnega talenta in širokega obzorja, da je znal do dna in vsestransko pronikniti vprašanja, katerih se je lotil. Tvarino, katero je obravnaval, si ni le zunanje prisvojil, ampak prešnil jo je z vso ljubeznijo in z vsem ognjem svoje duše. Zato je neki poseben čar v njegovih spisih; veselju nad resnico se pridružuje še užitek soroden estetičnemu užitku.

Prvo njegovo večje delo je obširna knjiga „Filozofia i jej zadanie“ (izšla je že v treh izdajah). Podlaga te knjige so začetniški filozofični članki Morawskega. Tukaj se pisateljeva individualnost še ne kaže tako mogočno kakor pozneje, vendar se že kaže velika dovršenost. Temeljitosti se že pridružuje originalnost in prozorna jasnost. Že tukaj se nahajajo krasna mesta, ožarjena s privlačno toploto in ljubeznijo pisateljeve duše. Sploh spada ta knjiga med najboljša dela svoje vrste.

Vse pisateljsko delovanje Morawskega je bilo od l. 1884. dalje tesno združeno z revijo „Przegląd Powszechny“. Ustanovniki lista so uredništvo izročili Morawskemu, ki je do svoje smrti izvrstno urejeval list in ga povzdignil do take višine, da se lahko meri s prvimi revijami v svetovnem slovstvu. List ima podoben namen kakor „Katoliški Obzornik“; pred vsem hoče z višjega stališča presojati aktualna vprašanja, družabno in duševno gibanje, zastopati resnico in vero, podpirati pravi napredek in širiti krščansko omiko. „Pred vsem“ — tako je Morawski pisal v programu svojega lista — „hočemo naše čitatelje vezati z življenjem in usodo katoliške cerkve med svetom; z zemsko narodnostjo ločeni od drugih narodov, smo po nadzemski duši katolicizma eno s celim katoliškim svetom.“ Kako je pisal o slovanski ideji, smo že omenili na drugem mestu. Vsled širokega obzorja in simpatičnega značaja se je Morawskemu posrečilo okoli svojega lista zbrati najodličnejše duhovniške in laiške zastopnike vede in literature in praktično dokazati, da si vera in veda ne nasprotujeta. Najkrasnejši spisi v listu so bili spisi urednikovi — tako je splošno sodilo vse razumno občinstvo.

Morawski je za svoj list napisal celo vrsto člankov iz etike. Te je pozneje z novimi dopolnil in jih posebej izdal v dveh zvezkih pod naslovom: „Podstawy etyki i prawa.“

Nekaj posebnega so njegovi članki o umetnosti v „Przeglądu Pow.“ l. 1892 („Lepota v umetnosti“, „Resnica v umetnosti“ in „Stvariteljnost v umetnosti“). Najgloblja umetniška vprašanja je rešil tako jasno in tako vsestransko, da nas mora popolnoma zadovoljiti. Tako more pisati le pisatelj, ki ima globoko izobraženo estetično čuvstvo, tako se more izražati le umetnik-filozof. To ni suha teorija; to so krasne in originalne študije, ki vas popeljejo v veličastni hram umetnosti.

V nedosežno krasni apologiji „Wieczory nad Lemanem“ se je Morawski najbolj približal umetnosti. Knjiga je pisana v obliki razgovora. „Mili in resni razgovori — tako pojasnuje pisatelj svojemu prijatelju postanek in namen knjige — kakor sem jih imel s Teboj in z drugim po svetu, ki podobno kakor Ti mislijo, so mi bili nagib k napisanju te knjige. Odtod oblika razgovora, katero sem v njej ohranil. V tej knjigi nisem začrtal širokega načrta in namena apologetike; iščem le varne okrajšane poti, po kateri bi duhovi novodobnega kroja, kakor so vaši, mogli priti do prepričanja, kakršno potrebujejo. V razgovorih nastopajo tipični zastopniki raznih narodov, ker imajo obravnavana vprašanja splošnočloveški pomen. Pisatelj najprej nariše znanjost razgovarjajočih se oseb tako, da se v tem že kažejo najznačilnejše poteze njih značaja.

V razgovoru se dosledno kaže značaj govorečih oseb, kar celi knjigi daje živahno, dramatično lice. Če upoštevamo globoke misli, ki jih izražajo ti razgovori, visok pesniški polet, do katerega se znajo povzpeti, čudovito okolico (ob Genevskem jezeru), ki krasno ilustrira po resnici hrepeneče razgovore, potem si moremo približno predstavljati čar in privlačnost te knjige. Profesor Zdziechowski, ki zelo občuduje to krasno apologijo, piše¹⁾: „Večeri nad Lemanom tem silneje delujejo na duha, ker je znal pisatelj s pravo umetnostjo razsejati razgovore o najvažnejših vprašanjih življenja na tleh čudovite narave, v kateri se je poezija vod in poezija gor zlila v duha božajočo simfonijo.“ Prvi večer je bilo nebo jasno, slovesna tišina je kraljevala nad jezerom; ob vznožju sinjih gor so vstajale lahne megle iz jezera. — „Nedaleč od nas je šel v goro človek in se izgubljal v meglenem pasu visečem nad bregom. Deville je z roko pokazal v ono stran in rekel resnobno: — Naj le gre vztrajno v goro in izšel bo iz megle in prišel v svetlobo.“ To ima prelep simboličen pomen. Razgovarjanci so se pod pisateljevim vodstvom vzpenjali na goro krščanskega svetovnega naziranja in prišli do hriba, kjer je zidana Cerkev, katoliška cerkev, ki edina obsega pravi nauk Gospodov. Ob koncu razgovorov so se

¹⁾ Szkice literackie I. Warszawa 1900, str. 165.

spomnili onega človeka, ki je šel skozi meglo na goro. Pisatelj je povzel besedo in rekel: „Megla se je že znatno razredčila; naj se ta, ki gre v goro, še malo potrudi, da se ne bi, kar Bog ne daj, ustavil na pol pota.“ — „Wieczory nad Lemanom“ so že prevedeni na ruski jezik; upamo, da nam bo mogoče oskrbeti tudi slovenski prevod.

V „Przeglądu Pow.“ čitamo dve globoko pesniški črtici Morawskega, „Ob vzožju Sfinge“ (1899) in „Večerno in nočno nebo“ (1900). Črtica „Ob v z n o ž j u S f i n g e“ je napisana tako duhovito in tako pesniško, da dobimo vtisk, kakor da bi bila ta zagonetna Sfinga tisočletjem nerešena uganka, zdaj je pa prišel genialni Poljak in odkril njeno skrivnost.

Pisateljsko delovanje je Morawski spraval v najlepše soglasje s ciljem svojega življenja. Zato se po njegovih spisih pretaka tako globoka ljubezen do resnice, tolika duševna preprostost in lepota, ki daje spisom podobno privlačnost, kakršno je imela tudi njegova osebnost. „Njegove besede so bile vedno ožarjene z bleskom razuma in angelske čistosti, imel je posebno privlačnost svetosti“, tako je pisal neki profesor krakovske univerze sorodnikom umrlega.¹⁾

Celo svoje življenje je nosil v sebi idejo svojega poslednjega dela, že v mladostnih letih si je vzel za načelo življenja svetopisemski stavek: „V meni prebiva in jaz v Njem.“ Ta ideja je najlepše vezala njegovo zemsko življenje z večnim življenjem. Celó življenje je v svoji duši nabiral gradivo za spis „O b ě s t v o s v e t n i k o v“. Leta 1899. je v „Przeglądu Pow.“ objavil uvod k študiji²⁾ o „Občestvu svetnikov“; potem je sledilo še osem člankov o tem predmetu. Toda ni mu bilo sojeno, da bi dovršil to najbolj originalno in najbolj globoko delo svojega življenja. Ravno je pripravljaval za tisk zadnje pole prvega dela „Občestva svetnikov“, ko se mu je približal trenutek, da se tesneje združi z občestvom svetnikov. Videti je bilo, kakor da je v bolezni njegov duh postal še bistrejši in jasnejši. Ko se je že približala smrt, je telegrafično poklical nekoga, ki ga je imel za sposobnega, da bi dovršil njegovo tako ljubljeno delo. To delo ga ni prav nič motilo in odvracalo od večnega cilja. Malo pred smrtjo je še z velikim premaganjem telesnih bolečin nenavadno jasno in globokoumno razkladal glavne ideje svojega dela. Nekoliko ur pred smrtjo je še s tresočo roko s svinčnikom zaznamoval nekatera mesta v svojih zapiskih. Toda bil je poklican v nebeško občestvo svetnikov, preden je mogel v nam pristopni obliki opisati ta „veličastni in ogromni organizem, v svoji enoti vseobjemajoč, nebo, vice in zemljo od početka do konca sveta,

¹⁾ St. Kobyłecki T. J.: M. Morawski T. J. Wspomnienie pośmiertne. Kraków 1901., str. 11.

²⁾ Vsebino tega krasnega uvoda je prinesel „K. O.“ l. 1899, str. 282.

organizem, ki jemlje snov iz zemskega življenja in jo izpreminja v višje popolno življenje.“

Rajni Morawski je z najčistejšo ljubeznijo ljubil svojo nesrečno domovino. Ko je l. 1863. v jezuitskem konviktu v Metz u zvedel o poljski vstaji, je hotel pohiteti v boj za svobodo svoje domovine; vendar se je pokoril odločni očetovi prepovedi, ki je že naprej videl posledice te nesrečne vstaje. Kot redovniku se je njegova velika ljubezen do domovine še očistila in se oprla na večne božje resnice. Z najčistejšo ljubeznijo do domovine je prešinjen njegov kratki spis „Alma Mater!“ (ob petstoletnici Jagellonske univerze): „Mnogo imamo dragih ostankov, ki nas spominjajo velike preteklosti naše — alj ti si najdražja, živa škrinja narodovih spominkov“. Z naročja tvojega je potekala prosveta, ne mrzlo leskeča, ampak ogreta po veri in pobožnosti, ki je izobrazila dušo narodovo v časih, ko je velike reči dovrševal. — Izobražuj še nadalje narodovo dušo! In vedi, da to dušo — to, kar imamo najdražjega na zemlji — v tebi častimo in ljubimo!“

Kadar pogledamo portret rajnega Morawskega, občudujemo te harmonične poteze v obrazu, ta sveti mir in angelsko čisto lepoto, pred vsem pa njegove krasne oči, ki gledajo nekam nad svet, za idealom.

Maryan Morawski nam predstavlja najlepše, harmonično umirjene poteze poljskega in slovanskega značaja. V njem lahko gledamo ideal popolnega Poljaka; prištevamo ga med one izvoljene može, ki v nekem pomenu zastopajo dušo svojega naroda.

F. Ks. G.

Opomin potujčene zemlje.

Historia vitae magistra.

Zemlje, kjer danes domuje in gospoduje oholi Prus, in dobršen del drugih dežel, ki pomagajo danes tvoriti mogočno nemško cesarstvo, so pred dobrimi tisoč leti odmevale še od samih slovanskih glasov in jekov, in po teh zemljah je hodil slovanski rod samostojno kot na svoji zemlji svoj gospod. Po današnjem zapadnem Pruskem, Pomorskem in v Brandenburgu, po Saksonskem in v Anhaltu, v Mecklenburg-Schwerinu in Mecklenburg Strelitzu, na južnovzhodnem Schleswig-Holsteinu in na otokih Rügenu, Usedomu in Wollinu — v vseh teh krajih so bili naseljeni in so gospodarili nekdanji Slovani baltiško-polabski.

Ob preseljevanju narodov so bili prišli od vzhoda in se naselili po teh krajih, v katerih so prej bivali Tevti in Senoni, Vandali in Burgundi, Turkilingi in Heruli. Razdeljeni so bili v štiri glavna plemena: Pomorci, Srbe, Bodriče in Ljutiče.

Pomorci so ostali med Vislo in Odro.

Srbi (polabski) so si izvolili za svoja bivališča pokrajine iznad češke zemlje med rekama Salom in Bobrom. Vejice tega stebila so bili Lužičani v današnji dolnji Lužici in Milčani v današnji gornji Lužici.

Bodriči (Obodriti ali Abodriti) so zasedli zapadno polovico današnjega Mecklenburg-Schwerina, današnjo vojvodino Lauenburg in južnovzhodni del današnjega Schleswig-Holsteina. Izrastki tega plemena so bili: Vagri v južni polovici Schleswig-Holsteina, Drevljanci in Glinjanci v severovzhodnem Hanoveru, Varni in Smejani v južnozpadnem Mecklenburg-Schwerinu in Polabljanci (Polabi, Polabingi) ob Labi v današnjem Lauenburgu.

Ljutiči (Veleti) pa so se nastanili ob vzhodnem morju od reke Odre do rečice Recknitz v Mecklenburg-Schwerinu. Cepljenci tega debila pa so bili: Ranci ali Rujanci (Rugiani) na otoku Rana ali Ruja (Rujana), Sprevanči ob Sprevi (Spre), Haveljanci ali Stodoranci ob reki Haveli, Ukranči ob Ukri (Ucker), Ratarci (Retheri, Redarii) in Prekopenci ob Peni (Peene), Dolenci ali Dolenci ob jezeru in reki Tollense in Kišani okoli Rostoka (Rostock).

Veliko je bilo baltiško-polabskih Slovanov. Nekateri rodovi so bili jako mogočni. „Ranci so mnogim naložili jarem, sami pa niso trpeli nobenega, ker so bili nedotekljivi.“ Wollin „je bil bogat v blagu vseh narodov severa.“ Prav lahko bi bili ti rodovi tvorili mogočno severno-slovansko državo. In še danes bi se lahko širila ta slovanska država tam, kjer se sedaj razprostira nemško cesarstvo, da so ti baltiško-polabski Slovani imeli menj grabežljive in lakotne sosede in da so bili sami gospodarsko količkaj organizovani in bolj edini v obrambi svoje domovine in da so rajši sprejeli krščansko vero in sprejemši jo zvesto obdržali. Ali v kleti slovanski neslogi so se cepili in klali med seboj in so se branili na vse kriplje sprejeti evangelij. Če so ga pa sprejeli, so ga kmalu zopet poteptali, rušili cerkve, in morili in preganjali misijonarje in kristjane in tako dajali danskim in nemškim sosedom zaželjeno priliko, da so prodirali v njih deželo z mogočnimi vojskami, ubijali ljudi, pustošili zemljo, naseljevali vanjo nemške koloniste in jo polagoma osvojili. In tako se je zgodilo temu velikemu slovanskemu rodu, kar se ni zgodilo nobenemu drugemu, tudi manjšemu rodu slovanskemu ne: izgubil je samostojnost, izgubil narodnost

in jezik in se tako utopil v nemštvu, da danes s prav malenkostno izjemo ni v nekdanj čisto slovanskih pokrajinah razen slovanskih imen mest in rek niti sledu več o slovanstvu. In ta potujčeni slovanski rod je izgubil — žal! — tudi drugo dragoceno svetinjo, ki je takisto ni izgubilo nobeno slovansko pleme, če jo je enkrat dobilo — katoliško vero, ki je bila vkljub mnogim oviram vendar že lepo zasvetila po slovanskem severu.

Pokristjanjevanje baltiško-polabskih Slovanov se je začelo v 9. stoletju, ko so za Karola Velikega sploh prvokrat stopili v stik z Nemci. **K a r o l V e l i k i** se je leta 772. vzdignil nad Saksonce. In Bodriči so bili tako kratkovidni, da so mu šli pomagat v bojih proti Saksoncem. Niso pomislili, da sami sebi kopljejo jamo, če pomagajo nemškemu cesarju zatreti mogočnega njegovega nasprotnika Saksonca. Niso uvidevali, da je za nje daleko boljše, če ohranijo Saksonci kar najdalje samostojnost, ker sosedje Saksonci bi jih sami vendar ne mogli iztrebiti, kakor so jih mogli silni Franki. Med tem, ko so se Bodriči borili s Karolom proti Saksoncem, so pa Ljutiči pridrli na bodriško zemljo in jo pustošili. Zato se je pa Karol Veliki leta 789. vzdignil z Bodriči nad Ljutiče, da jih kaznuje. Šel je čez Labo globoko v deželo in prisilil njihovega vrhovnega kneza k pokorščini in danu. Ljutiče je silno bolet ta poraz. Pa so se zvezali z danskim kraljem Godofridom in so ž njim leta 808. planili nad Bodriče in strašno opustošili njih deželo. Zato je pa leta 811. zopet šel Karol Veliki nad Ljutiče in jih znova prisilil k plačevanju dani.

Spričo Karola Velikega pobožnosti in gorečnosti v razširjanju krščanske vere v vseh deželah, ki jih je osvojil, si ne moremo misliti, da ne bi bil skrbel tudi za pokristjanjenje polabskih Slovanov, ki si jih je bil upokoril. Sicer niso znane vse podrobnosti o njegovem pokristjanjevanju baltiško-polabskih slovanskih rodov. To pa vemo, da je bil že zgradil cerkev v **H a m b u r g u**, odkoder bi krščanski blagovestniki širili luč svete vere med temi rodovi. Izročil je to cerkev duhovniku Heridaku, kateremu je namenil tudi že škofovo dostojanstvo. Ali je pred umrl, preden je zvršil ta načrt.

Zvršil ga je pa njegov sin **L u d o v i k P o b o ž n i**, ki je vplival na škofa bremenskega in verdenskega, da sta novi škofiji hamburški odstopila dele svojih pokrajin. Posebnih uspehov pač ni mogel imeti v pokristjanjevanju polabskih Slovanov prvi hamburški škof, ker so se proti koncu Ludovikovega vladanja vzdignili vsi baltiško-polabski Slovani, Bodriči, Ljutiči in Polabljanec, da se otresejo nemškega jarma. Ludovikova vojska jih je sicer porazila; toda v kratkem so se zopet uprli. Leta 833. je poklical cesar Ludovik v Hamburg za škofa **S v. O s k a r j a (A n s g a r)**, ki je bil ravnokar z velikansko težavo ustanovil na Švedskem prvo katoliško cerkev. Papež Gregorij IV. ga

je imenoval za nadškofa. In Hamburg je postal središče severnega misijonskega delovanja. Prvi nadškof sv. Oskar je bil obenem prvi apostolski legat Dancev, Švedov in Slovanov.

Oskar je umrl leta 865. Kakor on je tudi njegov naslednik Rimbart nastopal, kadar so mu le dopuščali drugi uradni opravki, daljna misijonska potovanja po slovanskem severu. Dosti pa tudi ta dva blagovestnika nista mogla opraviti pri Slovanih. Držali so se pretrdovratno starih svojih bogov. Po smrti Ludovika Pobožnega so v zvezi z Danci in Norvežani zopet otresli nemški jarem. vdrli v Saksonijo in jo opustošili in oplenili, pobili dosti ljudi, dosti jih pa kot ujetnike odvedli s sabo. Nemški kralj Ludovik Nmec je sicer leta 844. šel z veliko vojsko nad Bodriče. Toda ti so se hrabro branili in šele, ko jim je padel vrhovni knez Gostomiselj v boju, so spet priznali nemško nadoblast. Ali dolgo je zopet niso priznavali. Nemška kralja Ludovik Dete in Konrad I. sta bila preslabotna, da bi se ju bali Slovani. Vedeli so, koliko so prizadeli tačas nemškemu kraljestvu Normani in Madžari. Zato jim še na misel ni prišlo, da bi Nemcem pošiljali dan. Lahko si mislimo, da tudi nemških misijonarjev niso marali v deželi, kakor jih v svoji deželi niso marali Danci, ki so potolkli vse duhovnike med strašnimi mukami.

Drugačni časi pa so prišli za Slovane kakor za Dance in Madžare, ko je nastopil (l. 919.) vlado nemškega kraljestva H e n r i k I., hrabri sin saksonskega vojvode Otona. Novi kralj se je hitro otresel Dancev, sklenil z Madžari premirje, pa se je leta 927. odpravil z mogočno vojsko nad polabske Slovane in si je namah podvrgel Haveljance in Ratarce, osvojil stari Branibor (Brandenburg) „z mečem, lakoto in mrazom“ in kmalu potem ukrotil tudi bodriška plemena. Že leta 929. je sicer obšla polabske Slovane želja, da bi se sprostili nemške nadvlade. Vsa plemena so se združila. Ali bojna sreča jim ni bila mila. Henrik jih je v krvavi vojski potolkel popolnoma. Kar je ostalo slovanskih mož živih in so jih Nemci ujeli, so jih drugi dan potem pobili. Misijonarji so imeli zopet odprta vrata v slovanske pokrajine. In res se poroča, da sta A d a l w a r d i z V e r d e n a in njegov učenec ter sorodnik in poznejši hamburški nadškof A d a l d a g pridno širila med Slovani evangelij in „v veselju žela, kar so njuni predniki sejali s solzami.“

Še bolj kakor pod Henrikom I. pa se je v Slovanih širila krščanska vera pod O t o n o m I. (Velikim.) Okoli leta 940. je ustanovil ta nemški vladar mesto M a g d e b u r g. Iz Italije je poslal tamošnji cerkvi mnogo relikvij in jo sploh bogato obdaril z blagom in zemljišči, ker jo je določil za samostojni nadškofijski sedež, odkoder naj bi zlasti izhajalo pokristjanjevanje in kultiviranje Slovanov. Prvi magdeburški nadškof je postal menih A d a l b e r t (970—982). Bil je goreč

misijonar. Misijonarit je šel celo k daljnim Rancem, ali ti so ga spodili. Oto Veliki pa ni bil zadovoljen s samo magdeburško škofijo. Njegov načrt je bil ustanoviti kar največ mogoče škofij na slovanski meji, ki naj bi bile podrejene deloma stari metropoli hamburški, deloma novi magdeburški. In ta načrt je srečno zvršil. Ustanovil je od danskih mej pa do Češkega ob Labi in Odri dično število škofij.

Leta 946. je ustanovil škofijo *Havelberg* in jo bogato dotiral s pravicami in premoženjem. Prvi škof je bil Dudo. Leta 949. je povzdignil cerkev v *Brandenburgu* (Brandenburg) v škofijsko cerkev. Temu novemu škofijskemu sedežu so bile pridružene krajine Ukrancev, Batarcev in Dolencanov. Ustanovitev škofije *Merseburg* je bil Oto zaobljubil pred bitko na Leškem polju (10. avgusta 955.); obljubo je izpolnil; prvi merseburški škof je bil Boso. Škofijska cerkev v *Mišnu* (*Meissen*) je bila že l. 937. dodelana in posvečena; kot provizor jo je oskrboval 28 let goreč slovanski misijonar Burchard, ki je od magdeburškega nadškofa Adalberta posvečen za njenega škofa le dve leti nosil mitro in palico. In tudi v *Žiču* (*Seitz*) je ustanovil Oto škofijsko stolico.

Za varnost in brambo misijonarjev in kolonistov, ki jih je naseljeval v polabskih pokrajinah, je Oto nastavljal mejne grofe. *Hermannu Billungu* je dal k njegovi „vendski marki“ še severno Saksonsko in ga postavil za prvega saksonskega vojvodo. Mejni grof *Gero* je pa pazil na Ljutiče v Lužici.

Gero je bil po nekaterih nemških poročilih goreč pospeševavec krščanstva. Ko je s svojim spremstvom bival v Budišinu (*Bautzen*), je baje dal povelje, da se mora vsak odkriti, če sliši izgovarjati ime Jezusovo; kdor ne bo tega storil, bo za kazen moral dati funt voska. Znal je pa sukati tudi meč. Ko se je bilo proti njemu zarotilo trideset slovanskih velmož, jih je prehitel, povabil k obedu in dal vse potolči. Po viharnem življenju je romal leta 963. v Rim, položil svoje orožje pred oltar sv. Petra in je sebe in vse svoje posvetil nebeškemu kralju, s svojim denarjem pa ustanovil samostan *Gernrode*. Umrl je leta 965. slavljen in obžalovan od vrstnikov.

Po drugih poročilih pa je bil mejni grof *Gero* lokav in silno hudoben človek. Ker ni mogel v poštenem boju premagati Slovanov, je nekoč povabil k večerji trideset slovanskih knezov in vojvod, in ko so se gostje napili, jih je dal potolči. Ušel je iz klanja samo en velmož. *Gero* je sklepal, da se mu Slovanov brez glave ne bo treba več bati. Ali se je bridko varal. Polabljanec so se vzdignili, da osvetijo svoje vojvode. Sam Oto je moral priteči Geru na pomoč, pa jih še ni mogel popolnoma premagati. Zdaj je pa lokavi *Gero* pregovoril kneza *Tugomira*, ki se je nahajal v nemškem suženjstvu, k izdajstvu, da se je namreč vrnil med svoje Stodorance, se delal, kakor da strašno

sovraži Nemce, ali ko so ga Stodoranci veselo priznali za svojega kneza, je hitro predal glavno mesto Branibor Nemcem. In po tej izdaji so se morala podvreči Nemcem vsa slovanska plemena do Odre.

Leta 954. pa je med polabskimi rodovi zopet buknila vstaja. Vstajo Ukrancev je sicer Gero hitro zadušil. Toda druga plemena Ljutiška in bodriška so l. 955. udrla v Saksonijo in jo strahovito pustošila. Ali na njihovo nesrečo je Oto ravnokar zmagal Madžare na Leškem polju pa se hitro odpravil na sever, da ukroti uporne Slovane. Videči njegovo premoč so se mu hoteli zlepa predati. Toda on jih je prisilil k bitki in jih grozno potolkel. In Otonu so pomagali v tej bitki Ljutiški krvni bratje Ranci! Kajpada so morali sedaj vsi polabški Slovanci obljubiti Nemcem pokorščino in dan ter dopuščanje nemških misijonarjev v svoje dežele.

Pa zopet niso dolgo mirovali. Po smrti markgrofa Gera je bila namreč njegova marka razdeljena, in izpremenjena v Severno marko, Lužico in Mišno. In markgrofi so postali: Dietrich, Udo in Günther. Markgrof Dietrich je prehudo stiskal svoje podanike, Haveljance in Stodorance. Že leta 977. so se mu zato uprli, a tedaj brezuspešno. Vnovič so vstali leta 983., ko so slišali, da se Otonu II. godi v južni Italiji prav slabo, da so ga Saraceni celo porazili. Vstali so in v naskoku osvojili trdnjavo Havelberg, posekali posadko in razrušili cerkev. Tri dni potem so osvojili Branibor in zapodili markgrofa s škofom Volkmerjem vred. Začelo se je strašno morjenje kristijanov ter ropanje in požiganje po celi deželi. Pobjjali so duhovnike, rušili cerkve, z nogami teptali svetinje in ropali cerkvene dragocenosti. Umrli škof Dodilo je bil še v grobu oropan. „Ves cerkveni zaklad je bil odvzet in prelita je bila kri mnogo ljudi.“

Obenem s Stodoranci so se vzdignili pa tudi Bodriči. Njih knez Mistivoj je bil vzel za ženo sestro škofa Waga, ali jo je kasneje zavrgel na prigovarjanje svojega sina iz prvega zakona Misislava. Škof je bil že prej spravil svoje sestre hčer Hodiko v nunski samostan meklenburški, zdaj vzel mater takisto k sebi, — pa se je začel prepir in pobj. Hodiko je Misislav vzel iz samostana in jo dal nekemu Boleslavu za ženo. Samostan je Misislav zatrl, nune dal svojim vojakom ali jih pa dal odvesti k Ljutičem in Rancem, druge kristjane po deželi pa je res nečloveški preganjal in moril. Pod vodstvom „vendskih“ markgrofov vojvode Bernharda in Billunge so sicer Saksonci 983. udrla v bodriško zemljo, potolkli baje v eni bitki 30.000 Slovanov, dočim so sami izgubili samo peščico mož, (?) toda Bodričev le niso mogli popolnoma podjarmiti. Celó ko je prišel Oton III. osebno v „marke“, ni mogel predobiti Branibora in Havelberga. In Misislav je do konca svojega življenja vsaj na skrivaj preganjal svoje krščanske podanike.

Mislavov sin *Mistivoj* se je z drugimi vazali udeležil pohoda *Otona III.* v Rim. Vojvoda *Bernhard* mu je takrat obljubil dati v zakon sorodnico svojega rodu. Po povrnitvi v domačijo pa je dejal markgrof *Dietrich* razžaljivo besedo: „Vojvodova krvna sorodnica se ne sme dati vendskemu psu.“ Razjarjen je šel *Mistivoj* v *Retro* — slovansko svetišče in romarsko mesto, ležeče ob nekem jezeru, pet dni hoda od *Hamburga* —, se postavil na čelo *Ljutičev* in uprizoril grozno vstajo. „Če je pes dober“, je sporočil vojvodi *Bernhardu*, „bo tudi dobro grizel.“ *Mistivoj* sam je bil kristjan, imel je vedno kapelana pri sebi in se je hotel bojevati samo proti saksonskim stiskačem svojega naroda in proti svojim osebnim sovražnikom. Njegovi rojaki so pa porabili priliko in izkušali zatreti sploh vse kristijane. Razrušili so metropolo *Hamburg* z mnogimi cerkvami in samostani in pomorili duhovnike in svečenike med groznimi mukami. V *Aldenburgu* jih je moralo šestdeset umreti najbridkejše smrti, potem ko jim je bilo vrezano na glavo znamenje križa. Slednjič so se le morali „*Vendi*“ leta 1003. podvreči cesarju *Henriku II.*

Mistivojev sin in naslednik *Uto* — s slovenskim imenom *Pribignjev* — se ni ustavljal pokristjanjevanju *Bodričev*. Bil je kristjan in se je še sam trudil na vso moč, da njegov narod sprejme krščanstvo. Svojega sina *Gotšalka* je vzgojil v krščanski veri, in da bi se utrdil ne le v veri, temuč tudi v vedi, ga je poslal v samostan v mesto *Lüneburg*.

Med tem, ko se je mladi *Gotšalk* šolal, je pa pod cesarjem *Konradom II.*, naslednikom *Henrika II.*, buknila med polabskimi Slovani nova vstaja. *Ljutiči* so se zopet vzdignili v *Braniboru* in *Havelbergu*. V srditem sovraštvu so 1035. Kristusovo razpelo opljuvali, mu izrvali oči in odsekali roke in noge. *Konrad II.* se jim je žal osvetil s podobnimi mukami, potem ko jih je 1036. podjarmil in ukrotil.

Med tem časom pa je med *Bodriči* leta 1032. preminil tudi *Gotšalkov* oče *Pribignjev*: umoril ga je zavrato neki saksonski uskok. Ko je *Gotšalk* to izvedel, je prisegel strašno maščevanje ne samo morivcu, ampak vsemu saksonskemu narodu, ker je smatral umor svojega očeta za političen umor. Pobegnili so skrivaj iz *Mihaelovega* samostana v *Lüneburgu*, pogazil krščansko vero in se vrnil kot pogan k svojim rojakom. *Bodriči* so ga sprejeli z velikim veseljem in ga precej pripoznali za svojega kneza. Z *bodriško* vojsko je udrl zdaj *Gotšalk* v saksonsko zemljo in moril in plenil, kar se je dalo. Toda v vojski je bil ujet. Prišel je v roke saksonskega vojvode *Bernharda*. Ta ga ni hotel ubiti, ker je v njem spoštoval junaka. *Gotšalku* so se pa zdaj odprle oči in se je zopet vrnil h krščanstvu. Dal je vojvodi besedo, da se ne bo več vojskoval proti Saksoncem, in vojvoda ga je izpustil domov. Ker je pa tu knezoval njegov stric *Ratibor*, mu ni hotel siloma

vzeti prestola. Šel je k danskemu kralju Knutu in ga spremljal v njegovih vojskah po Angleškem. Ko je pa danski kralj Magnus I. 1042. napadel Bodriče in je v boju padel knez Ratibor in so kmalu potem padli v boju tudi vsi Ratiborovi osmeri sinovi, se je Gotšalk vrnil k Bodričem, in vsa bodriška plemena so ga priznala za svojega vrhovnega kneza, dasi so vedeli, da je kristjan, ali so ga spoštovali, ker so vedeli, da je velik junak.

Knez Gotšalk se je zdaj na vso moč trudil, da svoj narod obvaruje popolnega podivjanja. Uvidel je, da je le v krščanstvu še spas polabskih Slovanov. Drugi znameniti narodi evropski so krščeni, in krščanstvo jim je prineslo toliko dobrega; samo njegovi rojaki še tavajo v temi nevere in se zato tudi niso povzpeli do nikake omike in olike, do nikake prosvete; zato jih pa tudi drugi narodi gledajo le zaničevalno in prezirljivo. Ko bi se dali krstiti, bi bilo vse drugače. Tako je mislil Gotšalk in se z vso požrtvovalnostjo lotil pokristjanjevanja svojih rojakov. Obrnil se je do hamburškega nadškofa Adalberta in ga prosil duhovne podpore. Nadškof mu je poslal več duhovnikov in dva izmed njih je posvetil za škofa: Janeza, ki naj bi postal škof v Michilinburgu, in Arista, ki je bil določen za škofa v Ratzeburgu. Pri osebnem sestanku v Hamburgu ga je nadškof Adalbert lepo izpodbujal, naj vztraja v započetem delu: „čeprav bi moral zaradi Kristusa trpeti stisko, bo kot trpeč zveličan, ker mnogo plačila, mnoge krone ga čakajo v nebesih“. In Gotšalk je res vztrajal. Nemškimi duhovniki, ki niso bili večči slovenskega jezika, se je sam ponudil za tolmača. In večkrat je tudi sam razlagal ljudstvu sveto mašo, duhovna opravila in cerkvene obrede v materinem jeziku. Docela je zaslužil pohvalo, ki mu jo daje Helmold: „Nikdar ni bil v deželi slovenski kateri knez mogočnejši in nikdar gorečnejši za krščanstvo kakor Gotšalk.“ In njegovo prizadevanje ni bilo brez uspeha; ustanovljale so se nove cerkve in samostani in se napolnjevali z verniki, z brati in s sestrami; tako v Ljubeku (Lübeck), Stargradu (Aldenburg), v Lentzenu, Ratzeburgu in Mecklenburgu. Videti je že bilo, da bo napočil za vse polabske Slované lep čas krščanske prosvete. Toda leta 1066. je nakrat buknil v Bodričih upor, in plemeniti Gotšalk je bil 7. junija l. 1066. umorjen. Vstajniki so umorili ob tistem času kakor Gotšalka tudi duhovnika Eppa in sicer pri oltarju. Z njima je moralo umreti tudi mnogo drugih kristjanov iz duhovskega in svetnega stanu. Šest tednov kasneje so napadli Ratzeburg, tirali svetega opata Ansvera z osemnajsterimi brati vred iz samostana in so jih v bližini kamenjali. Ker se je opat bal, da ne bi kateri brat postal slab in odpadel, je prosil morivce, naj ga nazadnje kamenjajo. Uslišali so ga, in on jih je izpodbujal v veri do smrti. Tudi škof Janez je padel v Michilinburgu v roke vstajnikov; vlekli so ga v Retro, mu odsekali roke in noge in

nazadnje še glavo, pa jo nateknili na kopje in jo kazali svojemu bogu Radigostu. Vidi se, da se je zarota in vstaja proti Gotšalku in kristjanom skovala ravno v Retri, poganskem svetišču. Vodil jo je pa Gotšalkov zet Pluzo. S to vstajo in grozodejstvi, ki so ji počenjali v nji, so Bodriči pokazali, kako so še sirovi in divji ter da ne marajo krščanstva, dokler so svobodni. To svobodo pa so imeli kmalu izgubiti oni kakor tudi Ljutiči, ki so se bili leta 1056. popolnoma osamosvojili, ali ne da bi se bili lepo zedinili z Bodriči pod modro Gotšalkovo vlado ali vsaj sami bili edini, so se posamezna plemena klala med seboj.

Po Gotšalkovi smrti je zavladal nad Bodriči neki Krut. Bil je trd pogan in je pospeševal poganstvo v celi deželi. Gotšalkova sinova Budivoj (Butun) in Henrik, ki sta bila srečno ušla v oni moritvi, bi ga bila rada pehnila s prestola. Ali Krut je bil mogočen in je imel srečo. Ko je Budivoj pripeljal proti njemu saksonsko vojsko, jo je Krut premagal in ubil Budivoja. Njegov brat Henrik je sklenil sedaj po drugačnem potu priti na prestol. Znal se je prikupiti mladi Krutovi ženi Slavini pa jo je pregovoril, da je pri neki večerji dala ubiti neljubega ji moža-starca. Henrik je sedaj hitro pripeljal veliko saksonsko vojsko v deželo in se polastil prestola ter vzel Slavino za ženo, kakor ji je bil obljubil. Poganski Bodriči so poklicali Rance, da jim pomagajo izpoditi krščanskega kneza. Ranci so prišli z brodovjem pred Ljubek, stolico Henrikovo. Ali s pomočjo Saksoncev jih je Henrik srečno odbil in celo prisilil k dani.

Knez Henrik je ščitil in pridno širil krščanstvo; pri pokristjanjevanju njegovih rojakov mu je posebno pomagal goreči škof Vicelin iz Aldenburga. Širil je pa tudi meje svoje dežele. Posrečilo se mu je tudi Ljutiče in Pomorce spraviti pod svojo oblast. Bil je prvi knez, ki je vladal malone vsem baltiško-polabskim Slovanom. A bil je — žal! — tudi zadnji. Umril je l. 1119. Njegova sinova Svetopolk in Knut sta se začela prepirati zaradi dediščine. Knut je bil kmalu ubit in Svetopolk je vladal sam. Ali ne dolgo. Prišli so Ranci pred Ljubek in ga oplenili; in kmalu potem je bil ubit on sam in ubit tudi njegov sin Svenik.

Vladarstvo je sedaj prešlo na Budivojeva (Butunova) sinova Niklota in Pribislava. Pribislav je vladal Vagrom in Polabcem, Niklot drugim Bodričem. Oba sta bila krščanstvu smrtno sovražna. Poganstvo je ponosneje kot prej kdaj dvignilo glavo. Škofu Vicelinu si sicer pogani niso upali storiti nič žalega, tem grozoviteje so pa mučili one kristjane, ki so jih ujeli na svojih roparskih pohodih. Leta 1138 so razrušili celo cerkev v Sigebergu, ki jo je bil malo let prej sezidal Vicelin v vznožju gradu, ki ga je bil cesar Lotar zgradil kot državno trdnjavo. Ubili so tukaj tudi duhovnika Volkerja; drugi

duhovniki so zbežali k Vicelinu. Tudi iz Ljubeka so morali pobegniti duhovniki, ko ga je napadel neki sovražnik Pribislavov. Nemški cesar Lotar je bil že prej ukazal Pribislavu, naj podpira Vicelina in njegove namestnike vedno in povsod. Ker Pribislav tega ni hotel storiti, ga je Lotar l. 1139 odstavljal, poslal nad Vagre in Polabce vojsko, jih zmagal in jim vzel zadnji ostanek samostojnosti. Vagri in Polablanci so postali kmetje nemških gospodarjev. Pribislav je moral odslej živeti kot zasebnik pri Aldenburgu.

Da so se Polabci tako branili sprejeti krščanstvo in je pri prvi priliki spet pogazili, če so je sprejeli, so bili kajpada krivi v veliki meri tudi Nemci sami, zlasti lakotni in nenasitni markgrofje. To je odkrito povedal Vicelinovemu nasledniku aldenburškemu (kasneje ljubetskemu) škofu Geroldu odstavljeni knez Pribislav.

Ko je namreč po Vicelinovi smrti prišel škof Gerold v Ljubek, se je zbralo prvo nedeljo po njegovem dohodu vse ljudstvo s kmetov v tem mestu. Gerold je opominjal zbrane, naj pusté malike in naj prenehajo hoditi ropat v krščanske dežele. Pa je povzel besedo bivši knez Pribislav in dejal:

„Tvoje besede, častitljivi škof, so božje besede v naše zveličanje. Toda kako moremo nastopiti to pot v sili, ki nas omrežuje? Poslušaj me! Ljudstvo, ki je vidiš tu pred sabo, ti je vdano: prav je, da ti odkrijemo svoje gorje, da boš imel usmiljenje z nami. Naši gospodarji besné proti nam tako strogo, da nam je zaradi davkov in trdega suženjstva smrt boljša kakor življenje. V tem letu samem smo mi prebivalci majhnega kota tu plačali že toliko in toliko tisočev mark vojvodi, ravno toliko sto grofu in še smo vsak dan tlačeni in izžemani. Kako se moremo vdati novi veri, kako moremo zidati cerkve in se dati krstiti, ko se nam dan na dan napoveduje: vi morate vun iz dežele! In ko bi imeli le eno mesto, kamor bi mogli bežati! Onstran Trave je takisto beda, in nič menj ob Peni. Kaj nam ostaja drugega kakor zapustiti deželo in odriniti na morje? Ali je naša krivda, ako pregnani iz domovine vznemirjamo morje in sprejemamo živež od Danca in po morju potujočega trgovca? Ali ni tem bolj to krivda naših gospodarjev?“

In škof mu je moral pritrditi, da so opravičene njegove pritožbe. Ali pomagati ni mogel.

Že so se zbirali pa tudi nad drugimi pokrajinami baltiško polabskih Slovanov črni oblaki, preteč jim podobno uničujočo nevihto, kakršna je prišla l. 1139 nad Vagre in Polablance.

L. 1147 se je vzdignila vsa krščanska Evropa na boj proti nevernikom. Cesar Konrad je šel z južno-nemškimi knezi v Palestino nad mohamedance, ki so zopet postali gospodarji malone cele dežele, Porenci so odrinili nad španske mavre, saksonski knezi so pa dejali: Kaj nam treba hoditi nad nevernike v Palestino in Španijo, ko imamo

nevernike v neposrednji bližini — severne Slované! Pa so peljali križarsko vojsko nad Bodriče, Ljutiče in Pomorce.

To križarsko vojsko so vodili škofje Friderik iz Magdeburga, Albero iz Bremena, Rudolf iz Halberstadta, Wernher iz Münstera, Reinold iz Merseburga, Wigger iz Brandenburga ter Anselm iz Havelberga, dalje saksonski vojvoda Henrik Lev, brandenburški markgrof Albreht Medved, Konrad iz Meissena, Friderik saksonski, vojvoda Konrad iz Zähringena, Boleslav in Miecislav iz Poljske ter kralji Svend, Knut in Magnussee iz Danskega.

Slovani so se postavili v bran: Bodriči pod poveljstvom kneza Niklota, Ljutiči in Pomeri pod knezom Ratiborom. Ratibor je kmalu odpravil Nemce iz svoje zemlje; saj so bili Pomorci že izvečine krščeni — za njih pokristjanjenje si je pridobil nesmrtnih zaslug pred vsemi škof Oto bamberški — in je bil sam že prej kristjan ter jim je zdaj obljubil, da bo še odločnejši in gorečnejši. Niklot se je nekaj časa junaško boril; ali slabo bi se mu vendar godilo, da ni pametno začel Nemcem prijenjavati in obetati, da se bo s svojim narodom dal krstiti, in pa, da niso Nemci sami pametno začeli misliti: kaj imamo od tega, če pobijemo Slované in opustošimo njih zemljo; kdo nam bo plačeval potlej dan in kdo obdelaval zemljo? Naloživši dan so odšli Nemci kmalu tudi iz Niklotove dežele.

Slovani so se oddehnili. Pa le za malo časa. L. 1158 je brandenburški markgrof Albreht Medved udrl v deželo Stodorancev in Brežanov, si jo prisvojil in jo razdelil nemškimi naselnikom, Slované pa ponižal za kmete-težake. Saksonski vojvoda Henrik Lev je dve leti pozneje posnel njegov zgled, udrl v bodriško zemljo, zmagal in potolkel Niklota, v osvojeno zemljo pa poslal nebroj nemških kolonistov.

Niklotov sin Pribislav je bil srečno ubežal k Pomorcem in se kmalu vrnil k Bodričem in začel s svojimi privrženci, ki so ga proglasili za bodriškega kneza, preganjati Nemce in kristjane. L. 1164 je porušil trdnjavo Michilinburg, pomoril vse moške prebivalce, ženske in otroke pa odpeljal kot ujetnike. Njegova žena, hči norveškega kralja, ga je sicer slednjič pregovorila, da se je dal krstiti od škofa Berna. Pa tudi po krstu je ostal sirov vojščak. Zdaj je bil sicer tudi od Nemcev priznan za bodriškega kneza, ali veljave je imel malo.

L. 1168 je tudi Rujance, doslej najbolj trdovratne pogane, zadela usoda. Danski kralj Waldemar se je namreč to leto združil s saksonskim vojvodo Henrikom, s pomorskima vojvodoma Bogislavom in Kazimirom — in tudi bodriški Pribislav je pristopil tej zvezi — pa jo udaril na Rujance. Z združenimi knezi je šel tudi šverinski škof Berno, ki je bil prej že, a zaman, poizkušal izpreobrniti prebivalce tega otoka, ter junaški danski škof Absalon iz Roeskilda.

Združeni knezi so oblegli trdnjavo Arkono in jo oblegali, dokler je Ranci 14. junija (1168) niso predali. Kralj Waldemar je zahteval od Rancev, da se podvržejo, izročijo podobo in vse zaklade svetišča boga Sventovita, izpustijo brez odkupnine ujete kristjane in da se sami izpreobrnejo h krščanski veri; za poroštvo miru pa morajo izročiti štiri-deset talnikov iz plemenitih rodovin. Ranci so se morali podati. Podoba Sventovitova je bila razrušena in med bolestnim stokanjem Rancev, a med zasmehovanjem Dancev sežgana. Sežgan je bil takisto tudi njegov tempelj. Nekaj dni potem je bil osvojen tudi grad na otoku Asund (zdaj Jasmund) in sežgana podoba malika Pizamara. Še tisto leto je bilo razrušeno tudi zadnje svetišče na Rujani, svetišče malika Triglava — in zadnja opora poganstva je bila uničena, uničena je bila pa tudi samostojnost Rancev, ker so morali odslej plačevati Dancem dan.

In za Ranci so prišli kmalu tudi Pomorci na vrsto. L. 1177 je danski kralj z brandenburškim markgrofom Otonom I. in s saksonskim vojvodo opustošil pomorsko deželo in prisilil kneza Kazimira in Bogislava, da sta odkupila mir za visoko vsoto in priznala dansko nadoblast.

Koncem dvanajstega stoletja je bila torej vsa zemlja baltiško-polabskih Slovanov pod tujo, nemško in dansko nadoblastjo. In kmalu je imela postati popolnoma nemška krajina. Nemški kolonisti so se kar trumoma selili vanjo. Naseljevali so jih saksonski vojvode in brandenburški markgrofje. Nemški kolonisti so prihajali pa tudi z mnogoštevilnimi nemškimi redovniki, ki so se za obdelavanje puste zemlje ter za povzdigo obrta posluževali skoraj izključno samo nemških naselnikov. Ti naselniki so res obdelavali zemljo pa jo tudi pridno ponemčevali. Ponemčevanje in potujčevanje je napredovalo neverjetno hitro. Zatrdno ne bi napredovalo tako brzo, da se niso boljarji in velmožje — slovanska „gospoda“ — boječ se za svoj vpliv in svoj imetek ter hoteč veljati za omikanejše in inteligentnejše, takoj ko so njih zemljo osvojili Nemci, začeli pačiti: rabiti nemški jezik in sprejemati nemške šege. V nevoljstvu živeče preprosto ljudstvo je kajpak tudi bolj in bolj izgubljalo ljubezen in spoštovanje do materinega jezika, ko je videlo, kako ta jezik prezirajo in zametavajo ne samo Nemci, tudi njih boljarji. In tako se je zgodilo, da je bilo popolno ponemčenje baltiško-polabskih Slovanov delo samo nekaj desetletij. Ponemčili so se kmalu tudi Ranci in Pomorci, dasi so izprva živeli pod dansko oblastjo, ker so v svojem nasprotovanju do Dancev navlašč klicali Nemce v deželo in se oprijeli njihovega jezika. Vsa obširna zemlja baltiško-polabskih Slovanov se je odtujila blagoglasni slovanski govoric, v 16. stoletju se odtujila tudi božanski veri katoliški — vsa se je potujčila. Danes se nahajajo le še okoli Budišina (Bautzen) zadnji ostanki velikega baltiško-polabskega naroda nepokvarjeni in čisti in samo tu še veje praslovanski duh. A sicer — vse potujčeno!

In ta potujčena zemlja govori, glasno govori vsem narodom zemlje: Bodite edini v obrambi domovine in nikar ne cepite svojih moči; — nikar se ne vzdigujte in nikar se ne bojujte pod pretvezo „narodnost nad vse!“ proti veri katoliški, saj ta vera, dasi katoliška, vesoljna, ves svet obsegajoča, vendar še nobenega naroda ni iznarodila, nasprotno vse oplemenitila in marsikaterega sprostila; — ljubite rodno grudo z ljubeznijo veliko, z ljubeznijo dejansko; ne prepuščajte je tujim rokam, ne zanemarjajte je, ne drobite je, organizujte se kakor narodno in politično tudi gospodarsko — — če ne, se lahko tudi vam, vsakemu narodu in zlasti narodiču lahko zgodi to, kar se je zgodilo baltiško-polabskim Slovanom!

Dr. M. Prelesnik.

Apologetične misli.

XII. „Kritika mi je zamorila vero“ . . .

Vi ste brali Straussa, pravite, in od tedaj ne morete verovati. „Kritika mi je zamorila vero!“ . . .

Prijatelj, če ste že enkrat brali Straussa, berite ga še enkrat! Tedaj ste bili gotovo še zelo mladi, in saj veste, ko je človek mlad, se mu marsikaj drugače zdí in marsikaj drugače sodi. Tedaj deluje še bolj domišljija, dovzetna za drzne podobe, blesteče paradokse, genialne hipoteze. Ko človek pozneje hladno premisli vse mladostne teorije, se pač marsikdaj nasmehlja svoji mladi naivnosti. Mojemu prijatelju je nekdam že samo ime Straussovo tako imponiralo, da se mu je vera boječe zdrznila, kakor se zdrzne tička, ko zagleda kačo-klopotačo. Ko je pa bral Straussa pred nekaj leti, se je čudil, kako more Strauss komu imponirati! Toda kakor rečeno, mladost je tudi v takih rečeh norost! Zato vam pravim, ker ste že enkrat brali Straussa, berite ga še enkrat. Seveda dobite poprej za to dovoljenje, ker je znano, da je Strauss na indeksu in kakor Vi iz svoje žalostne skušnje morate priznati, po pravici!

Kaj pa je hotel prav za prav Strauss, ko je začel pisati „življenje Jezusovo“? Ali je hotel kritično, objektivno presoditi vse vire ter na njih podlagi napisati znanstveno biografijo Jezusovo? Človek bi mislil tako, a če potem sam s premiselkom bere Straussa, spozná, da se je grdo varal. Strauss je začel svoje delo ne „voraussetzungslos“, kakor slovi geslo kritične vede, ne nepristransko, ampak z gotovim namenom

— uničiti vero! „Osvoboditev duhov od verske blodnje“ to mu je bil izrečen namen ¹⁾ Zato je smatral za svojo nalogo, da vse razloži naravno. ²⁾ Nič nadnaravnega ni v evangelijih — to mora biti negativni rezultat. ³⁾ Kako pa si je treba na tej podlagi pozitivno razložiti življenje Jezusovo, njegove namere in usodo njegovo — kdo vé? ⁴⁾

Najbolj nadnaraven pojav v evangelijih je čudež. Torej je treba naprej izločiti čudež! Strauss pravi naravnost: „Wer die Pfaffen aus der Kirche schaffen will, der muss erst das Wunder aus der Religion schaffen!“ ⁵⁾

Jezus, junak biografije, mora torej biti zgolj človeška osebnost. V njem kritika ne bo mogla priznati nič nadnaravnega, čudežnega. Govorjenje o „Sinu božjem“ kakor da je imel človeško mater, a ne tudi človeškega očeta, mora biti bajka. ⁶⁾ Kot človek mora biti čutno-duhovno bitje, torej moralen sicer, a ne brez omahovanja, ne brez boja, ne brez greha. ⁷⁾ Kot človek rojen v gotovem času, gotovem miljeju, mora izrasti, naj si bo še tako nadarjen, iz svoje družine, svojega naroda, svoje dobe. ⁸⁾ Biti mora naposled končno bitje, torej vezan na prirodne zakone. Delovanja nadnaravnih sil v njem kritika ne more priznati. ⁹⁾

Že pred Straussom so se kritiki prizadevali, da bi izločili iz evangelijev vse, kar je nadnaravnega in čudežnega. Zlasti Paulus se je trudil, da bi izločil čudež. Rad bi bil zavrgel čudežna dejstva evangelijska kot nehistorična, a zdelo se mu je nemogoče, ker je s tedanjo kritiko priznaval, da so bili pisani evangeliji kmalu po Kristusovi smrti. Zato je izkušal razložiti vse naravno. Toda ni se mu posrečilo. Poskus Paulusov imenuje Strauss ponesrečeno „razčudeževanje“ (Entwunderung). Schleiernacher se je še enkrat lotil skoraj iste metode, a prav tako brez uspeha. Strauss omenja še drugih poskusov, a končni rezultat je: Če so evangelijske listine historične, ni mogoče iz njih izločiti čudežev. Dejstev, ki jih pripovedujejo evangeliji, ni mogoče razložiti naravno. ¹⁰⁾

Zakaj, povprašuje se Strauss, so se ti poskusi ponesrečili? Zato, ker so kritiki priznali evangelijske listine za zgodovinske. In zakaj so priznali te listine za zgodovinske? Zato, ker so jih stavili preveč blizu na začetek krščanske ere. ¹¹⁾

Če potemtakem hočemo izločiti čudež, moramo ga razložiti kot nehistorično primes evangelijev, kot bajko, kot mit. Strauss imenuje

¹⁾ David Friedrich Strauss: Das Leben Jesu. (Leipzig 1864. Brockhaus). V posvetitvi bratu.

²⁾ Vorrede XIV. — ³⁾ ib. XV. — ⁴⁾ ib. XVI.

⁵⁾ Vorrede XIX.

⁶⁾ Einleitung, 3. — ⁷⁾ ib. 4. — ⁸⁾ ib. 4. — ⁹⁾ ib. 4.

¹⁰⁾ Einl. 8—39, 18, 30, 145.

¹¹⁾ ib. 145.

to duhovito (!): „Die Wunder mythisch verdampfen zu lassen!“¹⁾

To pa je mogoče le tedaj, če postavimo med historično dobo Jezusovo in med evangelije daljši presledek, da so se mogli razviti miti in evangeliji pretkati z mnogobrojnimi nehistoričnimi legendami.

To je osnova Straussovega dela. Če naj uničimo pozitivno vero, moramo najprej izločiti iz krščanstva čudež. Dogodbe evangelijev se ne dadó razložiti naravno. Torej ne morejo biti resnične. A zopet njih resničnosti ni mogoče zanikati, če so bili evangeliji spisani kmalu po Jezusovi smrti. Zakaj miti nastajajo počasi. Torej niso bili spisani tedaj, ampak še le pozneje.

Po tem načrtu se je vrgla vsa kritika na to, da dokaže, kako so nastali evangeliji še le pozno: v drugi polovici 2. stoletja (Strauss); morda okrog 130—170 (Baur); 80—100 (Köstlin) i. t. d. Začeli so pisati o Jezusu „romane“, kakor pravi profesor Ewald. — — —

Že samo gledé na osnovo in načrt Straussov vprašam Vas, prijatelj: ali je to kritično? ali je to znanstveno? ali je to objektivno? Ali se ne pravi to: izmisliti teorijo in po tej razlagati in tolmačiti, previjati in pretvarjati dejstva? Na ta način lahko porušimo vsa zgodovinska dejstva; na ta način, pravi po pravici F. Nilles, lahko dokažemo, da Napoleon ni bil historična oseba, ampak mit.²⁾

„Gospoda moja! — tako bi začeli po Straussovi metodi — dolgo se je mislilo, da je Napoleon historična oseba, a v resnici je le bajka, le mit. Jedro vse zgodovine Napoleonove je stari mit o solnčnem bogu Apolonu. Kolika podobnost! Napoleonova mati je bila Laetitia, gotovo ponarejeno po materi Apolonovi, ki se je imenovala Latona. Laetitia, svetla radost, kako primerno ime materi solnčnega boga! Brat Napoleonov je bil Lucian, razsvetljevavec, svetli. Tu je posebjeno solnčno svojstvo. Napoleon je začel svoje zmagoslavje na jugu in vzhodu, v Italiji in Egiptu; obledel mu je sijaj na severu, na Rusije sneženih poljih; a zatonil je na zahodu, na otoku sv. Helene. Gospoda moja! Kdo ne vidi v tem personifikacije letne solnčne zmagalne poti od juga proti severu, od obratišča kozoroga do obratišča raka, pa personifikacije dnevne zmagalne poti od vzhoda do zahoda? Napoleona je obkrožalo dvanajst maršalov — dvanajstero solnčnih ozvezdij. Apolo je bil bog kuge; streljal je svoje pušice na zemljo. Tudi ta poteza se je ohranila, času primerno izpremenjena, v bajki Napoleonovi. Napoleon je tisoče in tisoče pomoril na bojnih poljih . . . Gospoda moja! Ta velika podobnost ne more biti gol slučaj! Bistvo Napoleonove pravljičice je torej iskati v prastarem mitu o solnčnem Bogu. Če je Napoleon sploh kdaj

¹⁾ Einl. 159.

²⁾ Schutz- und Trutzwaffen im Kampfe gegen den modernen Unglauben. II. Th. pg. 107. (Kevelaer 1901. Butzon-Bercker.)

živel — mogoče je —, je bil pač hraber vojak in morda celo general. Ampak vse to, kar se pripoveduje o njegovih zmagah, o njegovem fantastičnem poletu v Egipt pod piramide, o njegovem neverjetnem vojskovanju po ledenih poljih Rusije, o požaru Moskve, o grobu na otoku sv. Helene — to so legende, to so girlande mitov, s katerimi je v zmedah revolucije bujna fantazija francoskega ljudstva ovila podobno Napoleonovo!¹⁾

Kaj se Vam zdí, prijatelj, ali ni ta bajka lepa? In vendar, kdo se ne smeje? Neki Francoz je po principih Straussove kritike celo duhovito dokazal, da je Strauss le mit, le alegorična personifikacija časovnega duha tiste dobe!¹⁾

In če se sedaj ozremo še na postulate, brez katerih vsa Straussova teorija razpade v nič — ali je Strauss dokazal, da so evangeliji še le iz druge polovice drugega stoletja? in ali je Strauss dokazal, da so ta čas razni miti opletli izročila o Jezusovem življenju in delovanju?

Ne! Kritika, tudi protestantovska (n. pr. prvega protestantovskega eologa Harnacka) se vrača in bliža bolj in bolj stari cerkveni tradiciji. Strauss, Renan, kritiki tubinške šole so se odkrili kot „nemetodični spekulanti“. V zadnjem desetletju prvega stoletja je imela cerkev že vse evangelije. Belser sodi, da je nastal evangelij sv. Matevža l. 42. v hebrejščini, oziroma aramajščini, l. 70. v grškem prevodu; evangelij sv. Lukeža med l. 62—70; evangelij sv. Janeza pa stavi Harnack v zadnje desetletje prvega stoletja.²⁾

Kar se tiče mitov, pravi Harnack, da je vsa hipoteza Straussova le izrodek predsodkov. Predsodek je, pravi protestantovski teolog, tajiti historično vrednost in potiskati v poznejšo dobo listine samo zategadelj, ker obsegajo tudi čudežne dogodbe.³⁾ „Historično-kritičnemu delu dveh generacij se je posrečilo v velikem obsegu zopet ustanoviti historičnost prvih treh evangelijev, katera je Strauss, kakor je menil, razkrojil... Njih ediniti, izredni značaj danes vsi priznavajo!“ A že prej je pisal Harnack: „Bil je čas, da, širše občinstvo še dandanašnji živi v tem mnenju, da je najstarejša krščanska književnost, obenem z novim zakonom, le zamotek prevar in potvar. Ta čas je minil. Najstarejša cerkvena književnost je v glavnih stvareh in izvečine tudi v podrobnostih literarno-historično verodostojna in zanesljiva!“⁴⁾

Tako sodi prva protestantovska avtoriteta, berlinski vseučilišni profesor Harnack!

¹⁾ Tholuck-Valroger: *Credibilité de l'histoire évangélique*. — Cf. Billot: *De Verbo Incarnato*. pg. 327. (Roma 1892. Forzani.)

²⁾ Müller J.: *Reformkatholicismus*. II. Aufl. I. Th. pg. 31.

³⁾ *Das Wesen des Christenthums*. 1900. pg. 17.

⁴⁾ *Chronologie der altchristl. Litteratur*. I. Vorrede VIII. 1897.

Toda, če je vse tako jasno, porečete mi, prijatelj, zakaj pa Harnack sam tudi ne veruje? Kako pa Harnack razloži čudeže?

Zakaj Harnack ne veruje? Zato ne, ker se vera ne dá izsiliti. Za vero je treba poguma in energije. Saj veste, kaj stoji v ozadju! Vsa krščanska morala, božje in cerkvene zapovedi, veliki zakon zatajejanja in samoodpovedi . . . Moderna skepsa nima poguma! Ko bi iz najbolj razvidne matematične resnice izviralaka kaka moralna dolžnost, je dejal De B o n a l d, bi tisto resnico mnogi pobijali ter o njej dvomili! Prav tako je dejal H o b b e s: Ako bi ljudje imeli kak interes, bi dvomili o samih elementih Evklidovih in bi jih zanikavali!')

H a r n a c k hoče razložiti čudeže kakor nekdanj P a u l u s, z naturalistično metodo. Harnack pravi, tedaj so ljudje marsikaj imeli za čudež, kar se nam zdaj zdí naravno; tedaj še niso tako ločili, kaj je mogoče, a kaj nemogoče. To je kaj lahka metoda! Vprašanje je le, če se nam dandanašnji res vse to zdí naravno mogoče, kar beremo v evangelijih? Sicer pa Harnack odkrito priznava, da ne more razložiti ne izvora krščanstva in zlasti ne osebnosti Jezusove. Izvor krščanstva in osebnost Jezusova mu je skrivnost. Harnack priznava, da mu je izvor krščanstva teman radi „Einzigkeitigkeit des Faktums“, da mu je temna osebnost Jezusova radi „Einzigkeitigkeit der Person Jesu“.²) Harnack končava s skrivnostjo, Harnackova zadnja beseda je skeptični: i g n o r a m u s! Moderna veda nadnaravnih dejstev ne more priznati, to je tudi Harnacku dogma.³) Naravno, pragmatično, iz tedanje dobe in prirodnih vzrokov pa se krščanstvo in osebnost Jezusova ne dasta razložiti! Torej — ignoramus! Toda ali je to res logično? Naravno, pragmatično, iz tedanje dobe in po prirodnih zakonih ni mogoče razložiti osebnosti Jezusove in vznika krščanstva — — torej — — torej ignoramus? Ne! marveč če se ne dá razložiti pragmatično in naravno, priznajmo, da je osebnost Jezusova, da je krščanstvo pojav, ki presega golo naravo in nje moči, človeško zgodovino in nje človeško pragmatiko, da je — n a d n a r a v e n p o j a v! Priznajmo torej, da je bila dogma o nemožnosti nadnaravnih pojavov le predsodek, le zmota človeškega duha! Ali ni to logično? edino logično? Kajpada, da se človek ne ustraši te logike, da je pripravljen na vse posledice, za to je treba moralnega poguma. Ne kritika, ampak strah pred vero in pomanjkanje krepke volje (Glaubensfurcht und Willensschwäche) — pravi dr. Müller — to je ovira, da moderni kritiki ne verujejo v božanstvo Kristusovo!⁴

Dr. Aleš Ušeničnik.

¹) De B o n a l d: Démonstrat. philosoph. Préface. — H o b b e s: Système de la nat. II. 4. — Francosko citirana pri H e t t i n g e r j u: Apologie, VII. Aufl. I. B. 41.

²) Dogmengeschichte, I, 74. — ³) ib. I. 63.

S l o v s t v o.

Didon: Jezus Kristus. Iz francoskega prevel P. Bohinjec. Izdal dr. Anton Jeglič, knez in škof ljubljanski. V Ljubljani, 1901. Natisnila „Katoliška Tiskarna“. Cena broš. K 1'50, eleg. v platno vez. K 2'50.

Za prvim zvezkom, ki je obsegal na 372 straneh kritični uvod o življenju Jezusa Kristusa ter prvo in drugo knjigo „Začetek življenja Jezusovega“ in „Sv. Janez Krstnik in prihod Jezusov“, je izšel sedaj drugi zvezek (str. 375—820). Drugi zvezek obsega tretjo in četrto knjigo: „Galilejski apostolat“ in „Velike borbe v Jeruzalemu“. Zadnje poglavje tega zvezka je: „Poslednja pot v Jeruzalem“. Upamo, da skoraj izide še tretji zvezek, ki naj dovrši slovenski prevod slovečega Didonovega dela.

Dozdeva se nam, da je obudilo to delo med Slovenci doslej mnogo premalo zanimanja. Res da imamo na razpolago krasna nemška dela (Grimmovo, Meschlerjevo itd.), vendar bi morali seči tudi po tem, celo, ker jo imamo sedaj na domačem jeziku. Kritika sicer ni bila po vsem zadovoljna s slovenskim prevodom, ipak je splošno rečeno vendarle prijetnejše in potrebnejše berivo kakor nemške knjige. Če berem knjigo v domačem jeziku, se mi tudi misli vtisnejo v domačih izrazih, in če mi je govoriti o tvarini, se mi ni treba še loviti, kako bi povedal to in ono. To pa se le prerado zgodi, če mi stojé ideje pred duhom v tujih oblikah. Saj itak vobče mnogo premalo znamo slovenščine. O domačih vsakdanjih stvareh še govorimo po domače, a poslušajte, kakšni so naši razgovori o znanstvenih tvarinah! Kako pogosto se zatekamo k nemškim izrazom, celo nemškim stavkom! In drugače tudi biti ne more, če se učimo znanstveno misliti le v tujem jeziku. Na gimnaziji smo dobili -le tuje izraze, sedaj beremo izvečine le tuja dela. Odkod naj črpamo domače besede? Domači izrazi so nam tuji, in če beremo kdaj slučajno kako slovensko razpravo, se nam zdí polna hrvaščine, dasi bi nam na primer Pleteršnikov slovar izpričal, da je ta in oni izraz, nam tuj, že davno v rabi v slovenščini. Tu ni drugega pomočka, kakor da gojimo znanstvo tudi v domačem jeziku in da prebiramo to, kar že imamo

Seveda Didonovo delo morda marsikoga, zlasti duhovnika, ne bo popolnoma zadovoljilo. Kdor bi iskal v njem tiste ljubeznive prisrčnosti, s katero Meschler riše podobo Jezusovo, zlasti njegovo človečanstvo, ta bi se varal. Didon je pisal za Francoze naše dobe, ljudi izobražene, na višku kulture, a s skepso v srcu. Didon je pisal proti Renanu. Renan je pre-mnogo izobražencev očaral in prevaral z blestečim slogom, duhovitim izra-žanjem, znanstvenim videzom. Zato je porabil Didon iste pomočke, le v službi resnice. Tudi Didonov slog je blesteč, izražanje duhovito, metoda

kritična. Zato bi bilo priporočati to delo zlasti našim izobražencem. Saj je tudi pri nas skepticizem otroval mnoga srca ter zamoril živo vero v Jezusa in božanstvo Jezusovo. Za take je pisal Didon svojo knjigo. „Zgodovina Jezusova, tako pravi sam (Uvod str. 3), je podlaga vere. Evangeljski uk, bogoslovje, krščanska morala, bogočastje, hierarhija ali cerkev, vse počiva v njej. Hvala neprestanemu trudu učenjakov, nauk Jezusov, njegova morala, njegovo bogočastje in njegova cerkev je postala polagoma predmet jasnih, popolnih in organizovanih vednosti, odgovarjajoča upravičenim težnjam vernikov, ki hočejo biti ljudje vere in vede; na ta način je potrebno, da se pripoveduje življenje Jezusovo po zahtevah zgodovine. In na to globoko potrebo skuša odgovarjati pričujoče delo. . . “ Bog daj, da bi velikodušni izdajatelj, ki je oskrbel slovenski prevod, dosegel svoj lepi namen, ki je razširiti in poglobiti zlasti med izobraženimi Slovenci vero v Jezusa-Boga!

A. U.

S. Gregorčič: *Poezije. III.* — V Ljubljani. Založil Jos. Gorup. Natisnila „Narodna Tiskarna“. 1902.

To je knjižica najnovejših poezij. V njej je 64 „Predsmrtnic“, 7 „Pogrebnic“ in 11 „Posmrtnic“. Tržaški „Svetilnik“ je priobčil dvoje pisem o teh poezijah. Strössmayer se zahvaljuje pesniku za poslane poezije ter pravi, da so „klasične“, ki jih je prisposodljati umotvorom grških in rimskih klasikov. Drugo pismo piše Stritar. Pravi, da so Gregorčičeve poezije „nad vso hvalo“, da je pesnik „maior omni laude“, „Posmrtnice“ pa da so naravnost „genialne“ . . .

Gregorčičeve vrline so znane. Pesni njegove so neprisljen izliv notranjih čustev; preproste, prozorne, psihologično jasne; sedaj vedre, sedaj otožne; časi šegave, a potem resignirane, modro razmišljajoče; prav kakor vrelci in studenci očetnih planin, tisti pogorski vrelci, ki skačejo tako lehkotno, žuboré ter nagajajo planinskim cvetkam, a v dolu se počasi umirijo, kakor da so se zamislili in začeli filozofirati o lepih domačih planinah in potujčeni zemlji, o mladostnem veselju in bedi življenja, o tujih sovražnih vodah, ki jih bodo zalile in potopile . . .

Zadnjemu zvezku se pa pač pozna, da je pesniku že zašla „mladosti temna zarja“. V „Predsmrtnicah“ je sicer še mnogo lepe lirike, a vmes je že tudi proza; „Pogrebnice“ in „Posmrtnice“ pa so napravile vsaj na nas že nekam mučen vtis. Že v „Predsmrtnicah“ so mesta, ki so vzbudila v nas neko neprijetno čustvo; recimo verzi:

„A kaj zapustil bom,
Ko trhli ta ostavljam dom?
Lobanjo! v njej možgane,
Možgane svetu malo znane;
A kdor možgane te dobi,
Ga petje več ne zapusti!“

Ta podoba se nam zdí zelo nesrečna in nudi opravičeno priliko cinizmu. Prav tako draži cinizem v „Posmrtnicah“ podoba „v reče“, v

katerih nese pesnik v posmrtnost „nepete pesmi“; vreča, ki v njej je „žolča pol in žali pol“ . . . P e s m i p a ž o l č v v r e č i ! — —

Sicer pa pesnik že sam toži: „Staro mi teme zapada že sneg, srce pa mi kmalu bo trd ledenik, kdo v ledu bo iskal cvetove?“ Vendar želimo, naj rastejo tudi iz srca, ki so se v njem ohladili ognji mladostni, kakor iz hladne planinske zemlje vsaj lepe bele — planike!

A. U.

Knjižnica slovenske krščansko-socialne zveze. 1. snopič I. letnik. — Dr. Schweitzer: Navod za snovanje in vodstvo društev ter prirejanje shodov. V Ljubljani 1902. Založila slovenska krščansko-socialna zveza. Tisk „Katol. Tiskarne“.

V lepem ovitku, na katerega pročelju dviga sv. Mihael, posnet po zastavi kršč.-soc. zveze, svoje ostro bodalo, je shranjena prvega zvezka navedene knjižnice važna vsebina. Dr. Schweitzer tolmači paragraf za paragrafom po besedilu navedeni društveni in zborovalni zakon. Judikatura upravnega in državnega sodišča in kasacijskega dvora je povsod temeljito navedena; ravno tako raznovrstni ministerski ukazi. Popolnoma točen odgovor najde vsakdo vsakemu vprašanju tičočemu se zakonitih zahtev pri društvi in shodih. Jezik je lahko umljiv; slog lep in strogo precizen; ni je nepotrebne besedice. Hvaležni smo dr. Schweitzerju za to delo, ki nam je uprav sedaj silno potrebno. Saj je ni fare brez društva; snujejo se še vedno nova. Shodi se prirejajo vedno bolj pogosto; zato je pač nujno, da se je mogoče podučiti, kaj pravi zakon o tem. Nadaljevanje nam prinese vse potrebne vzorce. Brez dvojbe bo društvena in zborovalna organizacija po tem delu blagodejno oživela. Zato je najtopleje priporočamo. Posamni zvezki po 30 h izhajajo mesečno. Za celo knjižnico stane naročnina do konca leta 2 K 40 h. Sprejema jo L. Smolnikar, stolni vikar v Ljubljani.

Dr. K.

Janko Polec in Bogumil Senekovič: Vseučiliški zbornik. V Ljubljani, 1902. L. Schwentner.

V tej zanimivi knjigi je zbrano zgodovinsko gradivo gledé slovenskega vseučilišča: prvi početki višjega šolstva med Slovenci, borbe za slovensko vseučilišče, nade in prevare, ugovori in odgovori, grožnje in prošnje do današnjih dni. Knjiga je prava spomenica o slovenskem vseučiliškem vprašanju.

A. U.

* * *

Izšla je: Razlaga velikega katekizma. III. zvezek. Sestavil A. Vetrnik. Četrto poglavje: O milosti in zakramentih. — V Ljubljani 1902. Katoliška Bukvarna. Cena: nevez. K 2.70, vez. K 3.50, po pošti 30 h več.

XII. „Kritika mi je zamorila vero...“ (Dr. A. Ušeničnik)	
Strauss — njegova kritika in metoda. — „Wunder aus der Religion — Pfaffen aus der Kirche“. — „Wunder — mythisch verdampfen lassen.“ — Napoleon — mit! — Harnack o Straussu.	
— Zakaj ne verujejo?	269

Slovstvo.

Didon — Bohinjec: Jezus Kristus II. (A. U.)	286
Dr. Schweitzer: Navod za ustanavljanje društev in prireranje shodov. (Dr. K.)	287
Gregorčič: Poezije. III. (A. U.)	287
Polec — Senekovič: Vseučiliški zbornik. (A. U.)	288
Razlaga velikega katekizma III.	

Listnica. Ehrhard: „Liberater Katholicismus“?

Listnica. F. G. v L. — Kaj je pisal o tisti stvari „Slovansky Přehled“, nam ni znano. Mi sicer pošljamo naš list „Slovanskemu Přehledu“ v zameno, a „Slovanskega Přehleda“ v zameno nikdar ne dobimo. Kaj čemo?

P. L. na D. — Ehrhard je že napisal odgovor svojim kritikom: *Liberaler Katholizismus? Ein Wort an meine Kritiker. I—V. Aufl. Stuttgart u. Wien. 1902. Roth'sche Verlags-Buchhandlung. Str. 317.* — V tej številki nismo več mogli izpregovoriti o tej knjigi. Sicer pa sedaj tudi vidimo, da ni to, kar smo pričakovali. Mislili smo, da bo Ehrhard povzel iz kritik velika preporna vprašanja ter označil precizno svoje stališče. Žal, da tega ni storil. Knjiga naj je sicer obenem, kakor sam pravi v „Uvodu“ (X), „Erläuterungsschrift“, vendar moramo reči, da je večidel le osebna polemika. Ehrhard se bori proti vsakemu kritiku posebej. Tu nastopajo po vrsti: P. Rösler, Dr. Braun, prof. Schrörs, prof. Einig, P. Blötzer, prof. Fuchs, prof. Hiptmair, P. Hofmann. Nihče ga menda ni razumel. Ta ga sumnič, oni mu podtika, česar ni pisal ali mislil, drugi zavija; ta je puhla glava, oni govori za otroke; ta ni strokovnjak, oni ga kritikuje s katekizmom v roki; to ni znanstveno, ono je jeremiada. Vsi mu delajo krivico! Človek bi pa vendar mislil, če ga toliko mož in med njimi veččakov bogoslovnih ved ni razumelo (?), da je pač kriv pisatelj sam; da pisatelj ni tega izrazil, kar je morda mislil izraziti! In zares! V tem času smo dobili v roke dve znameniti izjavi škofa Kepplerja samega, ki močno čisla Ehrharda in ki je tudi prvo in to knjigo odobril. Keppler sodi v prvi knjigi tako: 1. osnova in glavna smer knjige je izgrešena; 2. pogrešek knjige je zlasti v tem, da govori o spravi katolicizma z moderno kulturo, ne da bi poprej jasno in natančno razložil, kaj je v moderni kulturi dobrega, a kaj krivega, slabega, gnilega, otrovanega; 3. knjiga je žal mnogo prenejasna, neprecizna, brez moške določenosti; 4. zato je knjiga izgubila malone vso svojo vrednost in je postala nevarna; 5. tudi je donesla pisatelju hvale in poveličevanja od strani, od katere bi se je moral globoko sramovati. O drugi knjigi pa pravi škof Keppler: „Obžalovati je, da Ehrhard ni bolj izpremenil in izboljšal svoje knjige; ta knjiga se bavi le preveč z njegovo osebo.“ Potem pa pravi škof Keppler načeloma: „Krivo je meriti katolicizem po moderni kulturi, ampak meriti moramo moderno kulturo na katolicizmu! . . . Svet ne potrebuje več vede, ampak potrebuje več vzgoje, značaja, srca, npravnosti, kreposti . . . več moči v trpljenju . . . In tu je Cerkev času jako primeren in potreben faktor!“ (Vaterl. Beibl. Nr. 129. in Nr. 159.)

V pojasnilih poudarja Ehrhard zlasti te-le točke: 1. Pravi, da ni mislil sprave modernega sveta s katolicizmom v pomenu izpreobrnjenja, ampak

le v pomenu nenasprotovanja — „in ein harmonisches Verhältnis treten“ (pg. 33, 129, 253). — 2. Govoril je o katolicizmu le, v kolikor je kulturni faktor, a ne v kolikor je religija (254); o svetu ne v etičnem, ampak le v fizično-kulturnem in psihološkim pomenu (14, 25, 254). — 3. Nikdar ni mislil na to, naj Cerkev izloči kaj upravičenega, dobrega, bodisi tudi iz srednjega veka, ampak le nepopolnosti (230). — *F a c i t* bi torej bil sedaj menda le ta: Moderni svet je treba spraviti s katolicizmom, t. j. dokazati je treba modernemu svetu, da Cerkev ne nasprotuje kulturi, da jo namreč celo pospešuje. Če moderni svet to uvidi, ne bo še izpreobrnjen, vendar ne bo več mogel nasprotovati katolicizmu s kulturnega stališča, in to bo pač neka priprava za končno tudi versko izpreobrnjenje. Da pa katolicizem to dokaže, mora *a*) iz sebe izločiti bolj in bolj časovne nepopolnosti, to, kar je bilo nekdanj daši dobro, vendar nepopolno, in zato dandanašnji ni več primerno; *β*) mora združiti vse sile katoličanov na krepko kulturno delo — — To je gotovo lepo, a je pač mnogo menj, kakor pa je vsak pričakoval in je vsaj navidez prva knjiga obetala. Zlasti pa je tudi tu še nerešeno temeljno vprašanje, kaj je kultura, kaj je v moderni kulturi dobrega, a kaj slabega in gnilega! Dokler to vprašanje ni rešeno in dokler moderni svet ne prizna te rešitve, je sploh nemogoče govoriti o spravi modernega sveta s Cerkvijo. Saj se ne dá tajiti, da ima „moderni svet“ v glavnih predstavnikih to za bistvo moderne kulture, kar naravnost nasprotuje bistvu katolicizma! *M o n i z e m* n. pr., ki ga uči velik del modernega sveta kot edino pravo svetovno naziranje, je pač v bistvenem nasprotju ne le s katolicizmom, ampak s krščanstvom sploh, dā, tudi z naravno religijo! To je velika naloga, vredna velikih duhov, dokazati, da ima moderna kultura marsikaj v sebi, kar ni resnično, kar ni dobro, kar ni lepo, in da je le zato v nasprotju s katolicizmom in katoliško cerkvijo!

Krščanski detoljub. List za krščansko vzgojo in rešitev mladine. Izhaja štirikrat na leto. Ureduje M. Bulovec. Letnik XI. Št. 1. S prilogo: Molimo II. Zakaj?

To je društveni list „katoliškega društva detoljubov“. Vzgoja je bila od nekdanj, je in bo najimunitnejše vprašanje človeške družbe, in čim modreje se rešuje to vprašanje, tem srečnejše bo človeštvo za čas in večnost. Zatorej bi se morala pri vseh oddelkih našega katoliškega programa z malo izjemami pristaviti tudi točka: katoliška vzgoja, ker brez nje vsi naši drugi napori ne morejo imeti pravega uspeha. Na delo torej — po vsej črti — v blagor naši mladini! Tako kliče po pravici prof. Kržič v prvi številki XI. letnika vsem mladinoljubom in vsem, ki bi morali biti mladinoljubi, in biti bi morali vsi! Ker prof. Kržiča zelo zadržujejo drugi posli, je prevzel vodstvo društva in izdajanje društvenega lista nunski spiritual v Ljubljani, Mihael Bulovec. Društvo in list prav toplo priporočamo.

„Katoliški Obzornik“ izhaja po štirikrat na leto.

Velja 5 kron.

Naročnina naj se pošilja pod naslovom:

Dr. Aleš Ušeničnik v Ljubljani

(stolno župnišče).